

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Stalin ve Hruşçov hakkında

Ivan Aleksandroviç
Benediktov ile Söyleşi

V. LİTOV

Stalin ve Hruşçov Hakkında

İ. A. Benediktov ile söyleşi

V. Litov

Yazılama Yayınevi: 6
Kuruluştan Çözölüşe Dizisi: 2

Stalin ve Hruşçov

Hakkında

İ. A. Benediktov ile söyleşi

V. Litov

Rusça'dan Çeviren
Dr. Candan Badem

Kapak Tasarımı
Gökçe Erbil

Birinci Baskı
Şubat 2008

Baskı
Kayhan Matbaacılık
Güven San. Sitesi D Blok No: 155
Topkapı - İSTANBUL (0212 576 01 46 / 0212 612 31 85)

İrtibat
0 216 338 52 59
www.yazilama.com
yazilama@yazilama.com

Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Osman Ağa Mah. Kütasiyeci Sok. Banu Han.
No:22/2
Kadıköy – İSTANBUL

Stalin ve Hruşçov Hakkında

İ. A. Benediktov ile söyleşi

V. Litov

İçindekiler

Stalin ve Hruşçov Hakkında	9
Ülkemiz İkinci Bir Hruşçov'a Dayanmaz.....	93

İvan Aleksandroviç Benediktov, Sovyetler Birliği tarihine ilişkin araştırmalarda sık sık karşılaşılan isimlerden biri. Stalin döneminde genç bir militanken Tarım Halk Komiserliği (Tarım Bakanlığı) görevine getirilen Benediktov'un siyasal kariyeri Stalin'in ölümünden sonra bambaşka bir alanda sürdü. Hindistan ve Yugoslavya'da elçi olarak görev yapan Benediktov, iki Sovyet liderini yakından tanımakla kalmadı, onların birbirlerine dönük düşüncelerine de doğrudan tanıklık etti.

Emekliye ayrıldıktan yıllar sonra Sovyet gazetecisi Litov tarafından Sovyetler Birliği'nde bir dönem tabu sayılan Stalin'le ilgili soru yağmuruna tutulan Benediktov'un açık, kesin ve ödünsüz yanıtlarına hiçbir gazete ya da dergi yer veremedi. Söyleşi yıllar sonra, artık Sovyetler Birliği'nin deyim yerindeyse ölüm sancılarını çektiği bir sırada, Garbaçov'a sert bir biçimde muhalefet eden ve tirajı 700 binlere kadar çıkan Molodaya Gvardiya dergisinde yayınlandı.

Söyleşinin 1989'daki bu baskısında yer verilmeyen bir parçası ise daha sonra 2003'te bir başka dergide basıldı. Bu ilginç söyleşi şimdi Türkçe'de...

 Yazılama

I

Stalin ve Hruşçov Hakkında

İ. A. Benediktov ile söyleşi

V. Litov'un Sunuşu¹

1938'den 1958'e değin tarım ve köy işleri yönetiminde kilit görevlerde bulunmuş olan ve İ. V. Stalin, N. S. Hruşçov ve başka önde gelen siyasi ve iktisadi yöneticilerin çalışma yöntemleri ve tarzlarını iyi tanıyan İvan Aleksandroviç Benediktov ile yapılan bu röportaj, 1980 ve 1981 yıllarında benim SSCB devlet radyo televizyonu (Gosteleradio) muhabirliği görevim sırasında yaptığım birkaç söyleşiye dayanıyor. İvan Aleksandroviç o sırada emekliydi, fakat toplumsal işlerde etkindi, özellikle Sovyet-Hint dostluk derneği çerçevesinde. Profesyonel kariyerinin sonuna doğru önce Hindistan'da (1959-1967) sonra da Yugoslavya'da (1967-1970) Sovyet elçisi olarak bulunmuştu.

Bana verilen görev gereği Sovyet-Hint işbirliği hakkında bir program hazırlarken kendimi tutamadım ve İvan Aleksandroviç'e başka bir konuda, beni daha çok ilgilendiren bir konuda sorular sormaya başladım. Benediktov, aparat çalışanlarına özgü bir ketumiyetle ilk başta kuru ve kısa yanıtlar vererek, böylesi boş vakit sohbetlerine vakit harcamak istemediğini belli etti. Ancak herhalde benim geçmişi anlama çabamın samimiye-tini hissettiğinden daha açık ve gönüllü konuşmaya başladı ve hatta bu yakıcı konuları konuşmak üzere beni Gorkiy Cadde-

¹ Molodaya Gvardiya, sayı 4, Moskova, 1989 [Molodaya Gvardiya: "Genç Muhafız". SBKP Komsomol Merkez Komitesi yayın organı, aylık edebi-siyasi dergi. Perestroyka döneminde "muhafazakâr" çizgide kalan az sayıdaki yayın organından biriydi. (ç.n.).]

si'ndeki narkom'lara² has geniş evinde çaya bile davet etti.

İvan Aleksandroviç söylediklerinin yayınlanmasına itiraz etmedi ancak bunun olanaklılığına dönük güçlü şüpheleri vardı. Bu noktada tamamen haklı çıktı -röportajı en kısa haliyle bile edebi yayınlarda yayınlattmaya yönelik bütün çabalarım başarısızlığa uğradı. Fakat gerçekte umudumu yitirmekle birlikte işin ucunu bırakmadım -eski Narkom'a karamsar görüşlerinin yersizliğini kanıtlamak ve mümkünse ileride ona anılarını yazdırmak için bir temel atmak istiyordum. Tanınmış bir dergiden yine red cevabı aldıktan birkaç ay sonra İvan Aleksandroviç aramızdan ayrıldı... Mücadeleyi sürdürmenin zemini kendiliğinden ortadan kalktı ve ben el yazısını "farelerin kemirgen eleştirisi"ne bıraktım.

Şimdi, daha önce yasak olan, resmi formüllere ters düşen eserleri yayınlamanın moda olduğu bu günlerde yeniden bu röportaja dönmek anlamlı olur diye düşünüyorum. Elbette ki, Benediktov'un her dediğini kabul etmek mümkün değil: Bazıları o yıllarda olduğu gibi bugün de bana yanlış geliyor. Zaten kendisi de bazı sorulara şimdi başka türlü yanıt verirdi sanıyorum. Fakat ben her şeyi olduğu gibi, o sırada onunla buluşmamızda söylediği gibi bıraktım.

70'li yılların sonlarından beri ekonomimizde gözle görülür bir düşüş yaşandı. Resmi belgelerde bu durum hem nesnel zorluklar hem de öznel hatalarla açıklanıyor. Bilim insanları ve uzmanların çoğu ise meselenin kökünü ekonominin gelişimi ve yönetiminde, özellikle bilimsel-teknik kazanımların yaşama geçirilmesinde gerçek anlamda bir iktisadi mekanizmanın olmayışında görüyor... Ekonomimizin neredeyse dünyanın en hızlı temposuyla büyüdüğü bir dönemde önemli bir görevde bulunmuş olan kişinin bu konudaki fikrini öğrenmek isterdik...

"Muhafazakârlığım" ve "dogmatizimimle" sizi düş kırıklığına

² Halk komiseri anlamına gelen *narodnyy komissar* sözcüklerinin kısaltmasıdır. 1940'lar sonuna değin SSCB bakanlarına halk komiseri deniyordu. (ç.n.).

uğratmaktan korkarım. Ben daima, bizde 1960'ların ortalarına kadar geçerli olan ekonomik sistemin bugün de yüksek ve istikrarlı büyüme hızını, verimlilik ve kaliteye doğru ısrarlı bir yönelimi ve bunun doğal bir sonucu olarak geniş emekçi katmanların refahını sürekli artırmayı sağlayabileceğini düşündüm ve bugün de öyle düşünüyorum. Elbette, hayat böyledir; bazı şeyleri değiştirmek ve yenilemek gerekiyordu. Ancak bu sadece ikinci dereceden ayrıntılara ilişkindir, bir bütün olarak ise birçok ekonominin lanetlediği “Stalinist sistem”, sizin doğru bir biçimde tespit ettiğiniz gibi, yüksek bir etkililik ve yaşamsallığa sahip olduğunu kanıtladı. Bu sistem sayesinde 50'li yılların sonuna doğru Sovyetler Birliği dünyanın ekonomik ve toplumsal anlamda en dinamik ülkesiydi. Önde gelen kapitalist devletlerle arasındaki aşılmaz gibi görünen geri kalmışlığını emin bir biçimde azaltmış ve hatta bilimsel-teknik ilerlemenin belli bazı kilit noktalarında öne fırlamış bir ülkeydi. Uzay ve atom enerjisinin barışçıl kullanımı alanındaki kazanımları, temel bilimlerdeki başarıları hatırlamak yeterlidir.

Bizim bütün bunları ekstansif, nicel etkenler sayesinde elde ettiğimizi sananlar yanılıyor. 30'lu, 40'lu ve 50'li yıllarda hem sanayide hem de tarımda niceliğe değil, niteliğe vurgu yapılıyordu: Kilit rolü oynayan, belirleyici önemdeki göstergeler, yeni teknolojinin uygulanması sayesinde emek üretkenliğindeki (verimliliğindeki) artış ve üretim maliyetindeki düşüştü. Bu iki etken ekonomik büyümenin temeline konmuştu, tam da bunlara bakarak ekonominin yöneticileri değerlendiriliyor ve terfi ettiriliyordu, tam da bu etkenler doğrudan Marksist-Leninist öğretinin temellerinden çıkan başlıca önemdeki göstergeler sayılıyordu. Elbette bugünkü bakış açısından böylesi bir “sertlik” ve doğrusallık biraz naif görünmektedir ve nitekim o zaman da belirli “eksileri” getiriyordu. Ancak bütününde yönelimimiz tümüyle doğru seçilmişti, bu durum şimdi oldukça geniş bir biçimde hem emek üretkenliğindeki artışı hem de üretim maliyetlerinin azaltılmasını uzun yıllar öncesinden planlayan çağdaş Amerikan, Batı Alman ve Japon firmalarının deneyimi ile kanıtlanıyor...

Aynı şeyi toplumsal alan hakkında, toplumdaki ideolojik-siyasal iklim hakkında da söylemek mümkündür. Sovyet insanlarının temel kitlesi hayatından memnundu, geleceğe iyimserlikle bakıyor ve yöneticilerine inanıyordu. Hruşçov, dünyanın en yüksek emek üretkenliğine ulaşma ve bilimsel-teknik ilerlemede dünyanın en ileri hattına çıkma görevini ortaya attığı zaman pek az kişi sonunda başaracağımızdan şüphe duyuyordu -kendi gücümüze güven, Amerika'ya yetişme ve onu geçme yeteneğimize güven öylesine büyüktü.

Fakat Hruşçov, Stalin değildi. Kötü kaptan en iyi gemiyi karaya oturtmaya yeteneklidir. Böyle de oldu. Kaptanlarımız önce verilen tempoyu yitirerek rotadan çıktılar, daha sonra bir uçtan ötekine savruldu ve en sonunda dümeni hepten elden geçirilerek ekonomiyi çıkmaza soktular. Kendi çaresizliklerini, bariz bir biçimde yüksek makamlara uygunsuzluklarını açıkça itiraf etmek istemedikleri için de, her suçu "gemi"ye, "sistem"e atmaya başladılar ve sistemin "geliştirilmesi" ve "mükemmelleştirilmesi" hakkında sayısız kararnameyi seri üretim hattına koydular. "Teorisyenler" ve bilim insanları ise bu kağıttan dönme dolabı, bütün problemlerimizi kendi kendine, otomatik olarak çözecek bir sözde "optimal ekonomi modeli" hakkında pek akilane kılıklı hükümlerle haklı göstermeye başladılar. Güya yöneticiler sadece bu "model"i'n kumanda odasında oturacak ve arada bir şu ya da bu düğmeye basacaklardı. İpe sapâ gelmez, masa başında uydurulmuş, profesörlere özgü bir yanılsama!

Ama Lenin de deney yapmak, optimum varyantları aramak için çağrı yapıyordu...

Burada Lenin'e yersiz bir gönderme yapıyorsunuz, çok yersiz. Reorganizasyon ve reform çabalarını, sürekli yeniden inşa kaşınıtısını Lenin, hangi "Marksist" kılığa bürünürse bürünsün bürokratizmin en bariz alameti sayardı. Lenin'in, *"sistem sistemdir ama bir de sisteme tabi kılınamayacak bir kültürel düzey vardır, 'aşağıda' ve 'yukarıdaki' çalışma 'becerisi' düzeyi vardır"* şeklindeki kahince sözlerini hatırlayınız. "Sistemin ıslahı" ve reorganizasyonlarla halka gitmeyiniz, diye uyar-

miştı Vladimir İlyiç daha 20'li yılların başlarında; insanları iyi seçiniz ve işlerin fiilen yapıp yapılmadığını denetleyiniz, halk bunu takdir eder, demişti. Bu çok önemli, İlyiç'in son eserleri, notları ve belgelerinin harfiyen tümüne nüfuz eden, yönetim üzerine belki de en temel öğüdü pratikte şimdi unutulmuştur - tabii lafta herkes onaylamaktadır. O zaman bugünkü "ivedi hale gelmiş" kararnamele ve reorganizasyonlar akınına rağmen, işlerin gittikçe daha da kötüleşmesinde şaşılacak bir şey yoktur...

Stalin zamanında ise, *"kadrolar ve denetim her şeyi çözer"* şeklindeki Leninist slogan kararlı ve sağlam bir biçimde hayata geçirildi. Belli hatalar ve atlamalara rağmen (kimde yok ki?) ülkenin önünde duran bütün büyük tarihsel görevler, sosyalizmin ekonomik temelini yaratılması olsun, faşizmin yenilmesi veya ekonominin restorasyonu olsun, çözülebilmşti. Peki şimdi siz bana Hruşçov'un ya da onun ardıllarının çözmek şöyle dursun, yerinden oynatabildiği tek bir ekonomik ya da toplumsal problem örnek verin bakalım! Her yerde tonlarla laf ve gramlarla iş, gerçek anlamda ilerleme ise hâlâ yok. Hatta tersine artık kazanılmış mevzileri dahi terk ediyoruz...

Beni doğru anlamanızı isterim. Reform ve reorganizasyonlara kategorik olarak karşı değilim. Ben esas vurgunun bunlara yapılmasına karşıyım, yeni bir kararname çıkararak ondan mucizevi sonuçlar beklemeye karşıyım. Bu türden kararname ve reorganizasyonların sayısını onda bire düşürmeli ve bütün gücümüzü az sayıda, fakat belirli ve somut kararları gerçekleştirmek için zahmetli, yeknesak, sıkıcı, günlük kaba çalışmaya harcamalıyız. O zaman mucizevi sonuçlar da ortaya çıkar, ne yazık ki artık her geçen yıl daha çok sallantılı hale gelen halkın partiye olan güveni de güçlenir. Bu arada ben burada Amerika'yı yeniden keşfetmiyorum. Sözde "kişi kültü" yılları denilen dönemde parti-devlet aparatı tam da bu ruhla çalışıyordu. En büyük Batılı tekelci şirketlerin yöneticilerinin o yılların deneyimine boşuna bakmadıklarını -ve az da başarılı olmadıklarını- düşünüyorum.

İvan Aleksandroviç, açık sözlülüğüm için başgşlayınız, fakat değerlendirmeleriniz bana fazla basitleştirilmiş geliyor. Size

göre demek oluyor ki, son tahlilde her şey ülkeyi kimin yönettiğine bağlı... Bu durumda kişisel etkene bir tür şeytani güç atfedilmiş oluyor ki bu da Marksizm-Leninizmin temel taşlarına aykırı...

Sizin mantığınıza göre Lenin, iç savaş bittikten sonra Rusya’da sosyalizmin zaferi için sadece komünistlerin “kültürlülüğü”nün gerekli olduğunu söylediğinde Marksizme “aykırı” gidiyordu. Başka bir deyişle, Lenin, komünistlerin, “halk denizinde bir damla” gibi oldukları bir ülkeyi yönetme yeteneğinden söz ediyordu. Bu sözler, köy ve kentin korkunç bir karmaşa, açlık, orta çağ geriliği içinde olduğu, bütün ülkenin, yine Lenin’in sözleriyle, “ölümüne dövülmüş bir insana” benzediği bir zamanda sarf edilmişti!

Rusya’da ve yurt dışındaki bilim insanları ve uzmanların, şu “nesnel etkenler” denen şeyle hipnotize olmuş ezici çoğunluğu, Lenin’in sosyalizmi inşa planını açıkça “hastalıklı bir yanılsama”, “Bolşevik partinin şeytani güçlerine oynama” olarak adlandırdılar. Şeytan meytan bir yana, bilimsel ünvanlara ve derecelere sahip bütün “bilge kaya balıklarına”³ rağmen biz sosyalizmi en kısa sürede inşa ettik!

Bu arada, tarihsel analogiler pek az insanı ikna eder. En iyisi ben bugüne döneyim. Bugünkü ekonomik sistemde dahi bizde, sanayi ve tarımda dünya düzeyinin altında olmayan, hatta bazı noktalarda bu düzeyin üstüne bile çıkan onlarca işletme vardır. Örneğin, İvanov’da Kabaidze’nin yönettiği takım tezgahı fabrikaları birliğine ya da Bedulya’nın başkanlığındaki tanınmış kolhoza bakın.

Ekonomimizin amiral gemilerinin elde ettiği başarıların başlıca, belirleyici koşulu, yönetim düzeyidir, genel müdür ya da başkanın profesyonel yetkinliğidir. Kabaidze veya Bedulya kendilerine layık ardıllar hazırlamazlarsa her şey yine baş aşağı gider, bizde egemen olan vasatlık ve cehalet düzeyine, profesyonellik-

³ Burada Mihail Saltıkov-Şchedrin’in 1883 tarihli bir masalında geçen kaya balığına gönderme yapılmaktadır. Kastedilen hayatı boyunca hiçbir risk almayan, suya sabuna dokunmayan insanlardır. (ç.n.).

ten yeterince nasibini alamamış zanaatkârlık düzeyine yuvarlanır. Demek ki kötülüğün kökü mevcut ekonomik sistemde değildir -bu sistemde yetenekli insanlar mucizeler yaratmaya muktedir- fakat “özel-kişisel etken” denmesi adet olan şeydedir.

Bizde bu etkenin sosyalizmdeki rolünün artışı hakkında çok konuşuluyor. Bu doğru bir şey, fakat bu etkenin rolünü tek yanlı olarak sadece pembe ışık altında görmemek gerekir. Akıllı, yetkin yönetici işletmenin, sanayi dalının, ülkenin ilerleyişini keskin bir biçimde hızlandırır, zayıf ve vasat olan da yine keskin bir biçimde bu ilerlemeyi frenler ve geciktirir. Bundan da yönetici kadrolara karşı sıkı bir titizlik, bunların profesyonel, ideolojik-ahlaki ve siyasal gelişimi üzerinde sürekli ve çok yönlü bir denetim gereği çıkar. Bu olmaksızın sosyalizm tarihsel üstünlüklerini gerçekleştiremediği gibi onları yitirir.

“Yeni sistemin” yaratılmasından söz edeceksek, bu, devlet ve parti yönetiminin bütün kademelerinde yetenekli insanların bulunması, yükseltilmesi ve sayılarının artmasının teşvikine yönelik, büyük ölçekli, genişçe dallanmış, derinlikli olarak düşünülmüş bir sistem olmalıdır. Birkaç on bin kadar Kabaidze’ler ve Bedulya’lar yetiştirip yüksek çıkarlarla “şarj” etmeyi başarabilirsek, ülke ileri doğru büyük bir atılım yapacaktır. Yoksa mutakarrarname ve reorganizasyonların kuru gürültüsü altında yine yerimizde sayarız. Parti ve birçok noktada devlet aparatının temel görevi de zaten yetenekli insanları bulmak ve yükseltmek olmalıdır. Ama bizde bu konuyu neredeyse en sonuncu sıraya koyuyorlar, neredeyse vaktin tamamını mutakarrar karar ve kararnameler hazırlamaya ve bunların etrafında propaganda gürültüsü organize etmeye harcıyorlar. Üstelik yetenekli, parlak insanları uzağa itip, onların yerine şimdi bakanlık makamına dahi çıkmış olan, itaatkâr, silik ve hatta bazen hiç akıllı olmayan insanları tercih ediyorlar. Tepede her şey baş aşağı çevrilince tabanda da işler yürümez. Dolayısıyla ben ekonomik ve toplumsal süreçlerin toplumda artmış olan kendiliğindenliğine, sıradan emekçilerin disiplin, bilinç ve sorumluluklarının gerilemesine, bugünlerde “antisosyalist davranışlar” olarak adlandırılması moda olan şeyin

artmasına hiç şaşırmıyorum. Tekrar ediyorum, dertlerimizin temel kaynağı, parti-devlet yönetiminin düzeyinin keskin bir biçimde düşmesidir, parti etkisinin temel, belirleyici aracının, kadroların seçimi ve icranın denetimi olduğu hakkında Lenin'in dahice öğütlerinin unutulmasıdır...

**Resmi belgelerden ve önde gelen tarihçilerin onayından bil-
diğim kadarıyla üst kademelerdeki yetenekli insanlardan kur-
tılmaya ilk başlayan kişi tam da kadro politikasını örnek gös-
terdiğiniz Stalin olmuştur...**

İşin özüne varmak istiyorsanız, kafanızı daha fazla çalıştırınız. Hruşçov'un iktidara geldiği andan itibaren bu belgelere o kadar çok sahtekârlık ve konjonktürelilik karıştı ki, hayret etmemek elde değil -bu kadarı bizim partinin komünist yayınlarında nasıl olur! Bugün bir türlü, yarın başka türlü, öbür gün de üçüncü türlü yazan "önde gelen" bilim insanları ve uzmanlar da pek güvenilir bir kaynak değildir.

Şimdi işin özüne gelelim. Stalin zamanında yüksek yönetim kademelerine terfi ancak siyasal ve profesyonel niteliklere göre oluyordu -istisnalar elbette vardı, ancak bunlar kaideyi bozma-
yacak kadar nadirdi. Temel ölçüt kişilerin iş becerisi, en kısa sürede mevcut durumu olumlu yönde değiştirme yeteneğiydi. Akrabalık ilişkileri şöyle dursun, "öndere" kişisel sadakat ve yakınlık, "torpil" denen şey kesinlikle hesaba katılmıyordu. Ay-
rıca, Stalin'in özellikle sempatisini kazanan, daha doğrusu başka-
larına örnek gösterdiği kişilerden talep edilenler çok daha sıkı ve zorlayıcıydı. Burada V. M. Molotov, G. K. Jukov, N. A. Voznesenskiy, uçak tasarımcısı A. N. Yakovlev ve başkalarını kastediyorum...

Kadro seçme ve yerleştirme hususunda o yıllarda yürürlükte olan Bolşevik sistem; parti, devlet ve ordudaki kilit makamlarda gerçekten en yetenekli ve mesleki açıdan en hazırlıklı kişilerin, bugünkü ölçülere göre olağanüstü şeyler, tam anlamıyla mucize-
ler yaratmış kişilerin olmasını sağlıyordu. N. A. Voznesenskiy, A. N. Kosıgin, D. F. Ustinov, V. A. Malışev, İ. F. Tevosyan, B. L. Vannikov, A. İ. Şahurin, N. S. Patoliçev -sadece birkaçını

saydım, hepsi de sıradışı yetenek ve becerilere sahipti ve daha az önemli olmamak üzere, güçlerinin baharında, genç yaşta yüksek makamları işgal ettiler. Stalin zamanında Sovyet hükümeti, üyelerinin yaş ortalaması açısından neredeyse dünyanın en genç hükümetiydi. Örneğin ben, 35 yaşında SSCB tarım halk komiseri atandım ve bu istisna olmaktan ziyade kuraldı. Halk komiserlerinin çoğunluğu bu yaşta ve daha genç idi, o sıralar parti oblast sekreterlerinin çoğu 30 yaşını geçmemişti. “Bizde gençlere bütün yollar açık” sloganı 30’lu, 40’lı yıllarda kararlı bir biçimde, demirden bir sağlamlıkla hâyata geçirildi. Bir köy ekonomisi dairesinde daha pek genç yaşta çalışmaya başladığımda kesinlikle emindim ki, kariyerimdeki bütün başarılar sadece kişisel erdemlerim ve çabalarıma bağlıydı ve oluşan konjonktüre ya da etkili akrabaların desteğine bağlı değildi. Birçok yaşıtlım gibi ben de biliyordum ki, eğer yaptığım işte kendimi gösterirsem o zaman aynı yerde kalmayacağım, yıllarca bir biri ardına dereceleri almak için bekleyip gençlik enerjisi ve coşkusunu kırtasiyecilikle harcamayacağım, bana yollar hemen açılacak, birkaç derece birden atlayıp “yukarıya”, karar alma ve uygulama aşamasına yükseltileceğim.

Sağlam bir temele dayanarak diyebilirim ki, gençliğin yükseltilmesi hem bizzat Stalin’in hem de partimizin MK Politbüro’sunun öteki üyelerinin bilinçli, her yönüyle düşünülmüş ve tartılmış çizgisiydi. Ve bu çizgi haklılığını tamamen kanıtladı. Eminim ki, savaşa altmış yaşında halk komiserleriyle ve ordu komutanlarıyla girseydik, sonuç farklı olabilirdi... En azından, görülmemiş ölçüde karmaşık sorunları çözecek ve savaş yıllarının ve ardından restorasyon döneminin olağanüstü geriliğine dayanabilecek kişilerin ancak yaratıcı, şablonlarla düşünmeyen ve ona göre davranan genç insanlar olabilecek olmasından ötürü.

Bu bağlamda savaş sırasında silah sanayisi halk komiserliği yapan Dmitriy Fyodoroviç Ustinov akla geliyor. Daha pek genç bir insan ve doğal olarak büyük bir hayat ve mühendislik deneyimi olmayan biri olarak, Ustinov, askeri fabrikaların inşası ve

donatımına ilişkin, normalde koca koca kolektiflerin ve proje enstitülerinin aylar süren çalışmalarını ve yine aylarca süren değişik makamlara onaylatma işlemlerini gerektiren kararları, birkaç saat içinde cesurca ve kendini riske atarak alıyordu... Ve, uzmanların itiraf ettiği gibi, hesaplarında yanılmamıştı... Ya da, savunma, bilim ve teknik için çok şey yapmış olan Avraamiy Pavloviç Zavenyagin. Bizim yüksek dereceli, entelektüel, bilimsel “yıldızlarımız” ve uzmanlarımız onun ileri sürdüğü projelerin süresi hakkında “bu olanaksız, düşünülemez, dünya deneyimine aykırı” diye öfkeleniyorlardı. Ama Zavenyagin dediğini yaptı ve bu “olanaksız”, “düşünülemez” olanı gerçekleştirdi. Ya da alın Kızıl Ordu’nun üst düzey komuta kademesini. Elbette, 1937-38 temizlikleri komutayı zayıflatı ve eski kafalı bazı mareşaller ve generallere konumunu güçlendirme fırsatı verdi. Ancak buna paralel olarak, çağdaş tarzda savaşmayı bilen yetenekli insanların toplanması ve yükselişi süreci de işliyordu. Bir bütün olarak baktığımızda savaşın arifesinde orduda ve genelkurmaydaki yönetici makamlarda oturanların büyük çoğunluğu liyakatli insanlar, yetenekli komutanlardı ve bunların terfilerinin isabetliliği bizzat muharebelerin acımasız deneyimi tarafından kanıtlanmıştır. G. K. Jukov, A. M. Vasilevskiy, K. K. Rokossovskiy, İ. S. Konev, K. T. Meretskov ve öteki şanlı komutanlarımız, muhabere alanlarında, kapitalist dünyanın tartışmasız en güçlü ordu-suna sahip olan Hitler Almanyası’nın en iyi generallerini geçmeyi başardılar.

Burada iş sadece halkımızın kadim yeteneği, yurtseverliği ve devrimci coşkusunda bitmiyor. Son on yılların deneyiminin gösterdiği gibi, işlerin düzeni ve doğru örgütlenmesi olmadığı zaman, yetenekli insanların ortaya çıkarılması, ilerletilmesi ve teşviki yönünde Bolşevik bir sistem olmadığı zaman, bütün bu harika nitelikler neredeyse tümüyle yitirilmektedir.

Çeşitli tarih “bilginleri”nin” öne sürdüğü, genç ve yetenekli insanların parti ve devlet aparatına alınmasının sebebinin 30’lu yılların temizliklerinin yaratmış olduğu “boşluğu” doldurmak olduğu yolundaki iddialarını kabul edemem. Birincisi, gençlerle

yan yana yaşlı, deneyimli kadrolar da çalışıyordu ve gençlikle deneyimin etkili bir uyumu sağlanmıştı. İkincisi -ve esas olan da budur, 1937 temizliklerinden sonra bile kilit makamlar için, deneyimli emektar kadrolar dahil olmak üzere yeterince rakip vardı. Bunu tam bir güvenle söylüyorum, çünkü köy işleri ve tarım halk komiserliklerindeki durumu iyi hatırlıyorum. Evet, öteki yerlerde de durum buna benziyordu. Devrim öncesi parti hizmeti olan eski partililerin, genç narkomların tayininden memnun olmadıklarını da hatırlıyorum. Hepsi vardı... Ama Merkez Komite çizgisini sağlam bir biçimde savundu, eski hizmetlerin ve kahramanca işlerin hatırına hiç bakmadı.

Stalin hakkında ne derlerse desinler, onun zamanında yönetici makamlarda Hruşçov zamanındakinden karşılaştıramayacak kadar fazla yetenekli insan vardı, Hruşçov'dan sonrakilerin ise sözünü bile etmeye değmez. Bu arada, o zamanlar hataların sorumluluğu da somut ve bireyseldi, bugünkü gibi karma karışık-kolektif değildi; şimdi milyarlar kayboluyor, bölgeler bütün bütün metruk kalıyor, ama sorumluları ara ki bulasın! Bizim zamanımızda böyle bir durumun olabileceği düşünülemezdi bile. İki-üç bin rublelik bir fazla harcamaya izin vermiş olan bir halk komiseri, yalnızca makamını değil hayatını bile riske atardı! Bu belki de kimilerine zalimce gelecektir, ancak devlet ve halk çıkarları açısından böyle bir yaklaşım bence tamamen haklıdır.

Son yıllarda dar kafalı ya da temizliklerden zarar görmüş kişilerin Stalin'e saldırılarının hemen hemen kesilmesi ve Stalin'in devlet adamı ve askeri etkinliğinin daha nesnel bir biçimde gösterilmeye başlanması elbette iyidir. Ama ne yazık ki, yöneticilerin yöntemleri ve tarzları düzelmiyor ya da düzelemiyor...

Öyle görünüyor ki 1965 yılı reformunu ilkesel olarak reddediyorsunuz ve kurtuluşu Stalin'in "kadrolar her şeyi çözer" sloganında görüyorsunuz. Fakat bu reform ne olursa olsun asla Stalin'den öç almak isteyen bürokratların masa başı düşüncesi değildi... Benim önde gelen işletme ve kolhozların yöneticileriyle birçok kez görüşme fırsatım oldu ve onlar 30'lar ve 40'larda oluşan ekonomik sistemin sorunlarından,

özellikle de değerlendirme göstergelerinden yakındılar. Ayrıca kadro etkenindeki “çevrimsellik” herhalde ülkemizin tarihsel özgüllüğüyle bağlantılı ve şimdi artık haklı olduğu çok şüpheli, üstelik dünya deneyimine de ters düşüyor...

İnsanlar her zaman daha iyisini elde etmeye uğraşırlar, yöneticiler ise, en ileride olanları dahi, kendi ağır, kısmen de nankör olan kaderlerini hafifletmeye çalışırlar. İnsani olarak onları anlamak mümkündür: Ücret eşitlikçiliği (uravnilovka), “yukarıdakilerin” yeteneksizliği tam da önde giden kolektifleri daha çok vurur -ancak devlet meselelerinin çözümüne yaklaşım kişisel ya da kurumsal açılardan değil, devlet açısından olmalıdır, ne yazık ki pek saygıdeğer bulduğum liyakatli kişiler bile birinciye meyletmekte.

Evet, ben ekonomik sistemimizin güncel onarımından yana, ancak asla temelden değişmesinden yana değilim. Tekrarlıyorum, bu sistemin muazzam potansiyeli 30’lu, 40’lı ve 50’li yıllarda kanıtlanmıştır.

Kosigin reformlarına tek yanlı bakmıyorum. Kendisine derinden ve samimi bir saygı duyduğum Aleksey Nikolayeviç [Kosigin - çev] kuşkusuz savaş sonrası yılların en yetkin, becerikli ve bilgili ekonomi yöneticisi idi ki, bu da, kendisinden daha yetenekli insanlara organik olarak tahammül edemeyen Hruşçov’un bariz düşmanca tavrına yol açtı. Kosigin’in önerilerinde ekonominin mekanizmasına içerilmesi gereken değerli ve yararlı öğeler vardır. Ancak sadece plan ilkesine sıkı sıkıya bağlı öğeler olarak. Bütünde ise kâra, mal-para ilişkilerinin etkinleşmesine, ekonomik büyümenin temellerini regüle eden etkenler olarak piyasa etkenlerinin dirilmesine yönelik bizim koşullarımızda aşırı zararlı ve tehlikelidir. Ekonomi stratejisinin böyle bir değişimi kaçınılmaz olarak ekonominin planlı karakterinin azalmasına, bütün halkalarda devlet disiplininin düşmesine, ekonomik ve toplumsal süreçlerin denetlenemezliğinin güçlenmesine, fiyatların artışına, enflasyona ve başka olumsuz gelişmelere yol açar ve açmıştır. Elbette belirli “artılar” da vardır. Ancak saydığım muazzam “eksilerin” yanında bunlar fazla bir şey ifade etmez.

İvan Aleksandroviç, çıkış noktalarınızda bence bariz bir çelişki var. Stalinist ekonomik sistemden uzaklaşmanın muazam eksiler getirdiğini iddia ediyorsunuz. Fakat gerçekte böyle bir uzaklaşma olmadı ki: 60'lı yılların reformları gerçekleştirilemedi, daha ilk adımda patinaj yaptılar. Esasında son on yıllarda bizde 30'lu ve 40'lı yıllardakiyle aynı sistem muhafaza edildi. Bu nedenle dertlerimizin sistemin değiştirilmesinden değil, bizzat sistemin özünden kaynaklandığını söylemek daha mantıklı...

En çağdaş gemiyi karaya oturtmaya muktedir kötü kaptanlardan size söz etmiştim... Evet, Kosigin reformları patinaj yaptı, burada haklısınız. Ancak yine de sisteme bir şeyler eklendi ve plan ilkesiyle devlet disiplini sarsıldı. İstedığınız fabrika müdürüne sorun, planın yerine getirilmesi ve kaliteli mal üretimi için ilk elde neye ihtiyacı vardır? Muhtemelen şöyle yanıt verir - normal bir maddi-teknik donanım, tedarikçilerin bütün yükümlülüklerini yerine getirmesi. Ee şimdi, tam da bunlar geri plana itilerek yerini maliyet göstergelerine ve kâr peşinde koşmaya bıraktı.

Şuna kesinlikle inanıyorum ki, Kosigin reformlarını, şimdi her konuda alışkanlık olduğu gibi ürkekçe ve yarım yamalak değil de, sonuna değin uygulamak mümkün olsaydı bir dizi ekonomik gösterge ciddi biçimde iyileşirdi. Fakat bu, izin verilemez ölçüde yüksek ve devlet çıkarları açısından meşru gösterilemez bir toplumsal bedel karşılığında başarılırdı. Bu durumda radikal reform yandaşlarının önerdiği ilaç hastalıktan daha beter. Bu türden “ilaçlar” yardımıyla akciğer hastalığı, kansere dönüşebilir...

Şanslıyız ki, piyasa modelinin “eksileri” şimdilik küçültülmüş-dondurulmuş varyantıyla kendini gösteriyor, demek mümkün. Daha kararlı ve daha tutarlı hareket edilen ve bizim daha yeni girdiğimiz yolun çoğunun geçilmiş olduğu Yugoslavya'daysa bu “eksiler” kendini bütün gücüyle gösterdi bile. Piyasa etkenlerinin kendiliğindenliği ekonominin farklı dalları arasında, ülkenin bölgeleri arasında keskin oransızlıklara yol açtı, ülkenin bilimsel-teknik altyapısı umutsuzca eskiyor, tam bir “grup bencilliği” ekonomiyi kasıp kavuruyor. Yugoslavya savaş sonrasında nüfu-

sun yaşam düzeyini ciddi biçimde yükseltmiş, belli malların üretiminde ve bir dizi hizmetlerde bariz başarılar elde edebilmişse de, bu gelişme sağlıklı bir temelde ve kaçınılmaz olarak patlayıcı bir ortam ve ulusal bunalım yaratan etkenler sayesinde oldu ki, bu durumdan ülkenin önde gelen ekonomistleri açıkça bahsediyorlar.

“Piyasa sosyalizmi” dizginsiz enflasyona, nüfusun ani toplumsal farklılaşması ve kutuplaşmasına (ki bu konuda Yugoslavya bazı kapitalist ülkelerin düzeyini geçti), kitlesel işsizliğe ve doğal olarak geniş emekçi katmanlarının özellikle işçilerin (ki grevleri çoktan olağan bir olay haline geldi) artan memnuniyetsizliğine yol açtı. Hiç kuşku duymuyorum ki, piyasa kendiliğindenliğinin önündeki bütün barajlar açılırsa bizi de böyle bir perspektif ve belki de daha kötüsü bekliyor... Bu kendiliğindenliği sosyalist çerçevede, planın kontrolü altında tutmanın mümkün olacağı yönündeki umutlar naiftir. Yugoslavya’da çok sayıda işbilir iktisatçı ve konuya kafa yoran yönetici birçok kez denedi, bir şey çıkmadı. Burada artık nesnel etkenler harekete geçmiştir. En iyi niyetler de olsa, öznel niyetlerle onları iptal edemezsiniz...

Şimdi şu “dünya deneyimi”ne gelelim. Burada eğilimler piyasa etkenleri lehine değil, daha ziyade aksine. Planlılık ilkesinin güçlenmesi ve perspektife vurgu, bugün kapitalist ekonomide iklimi belirleyen bütün en büyük Amerikan, Japon, Batı Alman şirketlerinin faaliyetinde gözlenmektedir. Gelişmekte olan şirketlerin, özellikle Japon şirketlerinin yöneticileri ertesi gün ve hatta öbür gün üzerine gittikçe daha fazla düşünüyor, piyasa konjonktürüyle mekanik bir uyuma ters düşen adımlar atıyorlar. Pratikte bütün kapitalist ülkelerdeki devlet sektörünün büyümesi, uzun vadeli ekonomik ve bilimsel-teknik programlar yapılması ve uygulanması hakkında daha bir şey demedim -burada kapitalistler bazı noktalarda bizi de aştılar. Ama sizin “yenilikçi” iktisatçıların mal-para yönelimini neredeyse bütün hastalıkların ilacı olarak görüyorlar!

Yurt dışından gerçekten yararlı olanı almak istiyorsak ve sadece yüksek tribünlerden bu konuda konuşmak istemiyorsak, kad-

rolarin hazirlanmasi, buyumesi ve ilerlemesi icin gercekten bilimsel ve cagdas bir sistem yaratmakla ise baslamaliyiz. Burada Batı bizi çok geride bıraktı. Çünkü şurası bir gerçek ki, üretimin teknik donanımının yaklaşık olarak eşit olduğu durumlarda bile en başta yönetici kadroların yetkinliğiyle belirlenen örgütsel etkenler sayesinde kapitalist firmalar bizimkinden 2-3 kat fazla bir üretkenlik elde ediyorlar. Batılı işletmeciler kadroların hazırlanmasına reorganizasyonlar ve yeniden inşalardan (perestroyka'lardan! -çev.) daha çok vakit ayırıyorlar ve dikkat ediyorlar. Tabii böyle reorganizasyonlarla bizimki gibi bir uçtan ötekine savrulmalar karşısında her kapitalist firmanın, en hızlı gelişmekte olanın bile, iki haftada iflas edeceğini söylemeye gerek yok...

Fakat Batılı firmalarda bizde olduğundan çok daha iyi düşünülmüş bir örgütsel yönetim yapısı var... Bu deneyimi neden ödünç almalıyız?

Mekanik bir biçimde değil, aklımızı kullanarak ödünç almak gerek. Daima kendi yolunda gitmek ve sadece ulusal ekonominin özelliklerine cevap veren, organik olarak ona uyan şeyi almak gerek. Örneğin, Japonların yaptığı gibi.

Japonya'ya iş gezisinden dönen bir tanıdığım, anlattığına göre, görünür ajitasyonun olmadığı büyük şirketlere ait işletmelerde tek bir slogan görmüş: "Kadrolar her şeyi çözer!" Üstelik Japonlar bu sloganın kime ait olduğunu pekala biliyorlar... Bu sloganı kararlı bir şekilde ulusal özelliklerine uygun biçimde, üretim sürecinin bütün halkalarına dahil etmek suretiyle şirketlerin sahipleri çarpıcı başarılar elde etmişler, bir dizi çok önemli alanda Amerikalı rakiplerini bile geçmişler. Japon firmalarının bozuk, ıskarta maldan tamamen kurtulmasını sağlamış olan "kalite çemberleri" dedikleri şeyde bizim Stahanov hareketi deneyimini, sosyalist rekabetin örgütlenmesi deneyimini ve özelde Saratov defosuz mal üretimi sistemini kullanmışlar ve Japonya'da bunu saklamıyorlar da... Doğan güneş ülkesinin önde gelen firmaları düzenli olarak işçilerin rasyonelizasyon önerilerini hayata geçirme planları yapıyorlar, tıpkı bizde 30'lu ve 40'lı yıllarda olduğu gibi, üretim öncülerinin her şekilde reklamını yapıyor ve övüyor-

lar. Bana dediklerine göre bizim Halk Ekonomisinin Başarıları Sergisi'ndeki (VDNH) "sosyalist rekabet" pavyonuna en çok ilgi gösteren de Japon uzmanlar. Bunlar burada sergilenen her değerli şeyi büyük bir titizlikle inceliyorlar. İlginç bir olgu daha. Japonya'da rasyonalizatör işçiler ve üretim öncüleri neredeyse sembolik bir ödül alıyorlarmış. Orada ideolojik-ahlaki etkenlerin -korporatif kolektivizm, karşılıklı yardımlaşma, dayanışma- maddi özendiricilerden çok daha güçlü bir etkiye sahip olduğu düşünülmüştü ki, bunda haksız da sayılmazlar! Biz bunu daha 30'lu yıllarda keşfetmiştik! Keşfettik ve ... unuttuk, saf maddi özendiricilerle ilgilendik, ötekileri, daha az etkili olmayan belki de daha fazla etkili olanları bir kenara attık!

Demek oluyor ki, kapitalistler bizim deneyim ve kazanımlarımızı aktif bir biçimde kullanıyorlar, biz ise kendi muazzam nesnel üstünlüklerimizi gerçekte reddediyoruz, meşhur "piyasa modeli" önünde diz çöküp pişmanlık getiriyoruz, kapitalist ekonominin dününe bile değil, önceki gününe yöneliyoruz! Eğer bu "yenilikçilik" ve "ilerleme" ise, o zaman neyi "muhafazakârlık" ve "gericilik" sayacağız?

Bu bağlamda şöyle bir epizot aklıma geliyor. 30'lu yılların sonunda SSCB tarım halk komiseri olarak ben aynı zamanda, o dönem bugünkü VDNH arazisinde yer alan SSCB köy işleri sergisinin başkanıydım. Stalin ve Politbüro'nun öteki üyeleri, Stahanov hareketinin köy işleri ve tarım alanına yayılmasının ana merkezi saydıkları bu sergiye büyük önem veriyorlardı. Bir gün, Stalin sergiyi gezerken güneydeki ileri çiftliklerden getirilen bazı sebze, meyve ve zerzevatın hafif bir ifadeyle söylersek, pek tezgaha koyacak durumda olmadığını fark etti.

- Sorun nedir Yoldaş Benediktov? diye sordu. Burası ileri ürünler sergisi mi, yoksa elde kalmış mallar sergisi mi?

- Ürünler sergiye demir yolu ile geliyor ve doğal olarak yolda birkaç gün gidiyor. Goskontrol gereksiz maliyete atfen uçakla nakliye karşı çıkıyor.

- Goskontrol meseleye kendi dar kurumsal penceresinden bakıyor. Ama siz meseleye devlet adamı konumundan bakmalı-

sınız ve yararlı bir işi formalizmle boğmamalısınız. Siz bu konuları savunmak ve bu türden formalizmle mücadele etmek için halk komiseri ve sergi başkanıdır. Nasıl sebzeler ve meyveler yetiştirmek mümkün olduğunu insanlar kendi gözleriyle görmeliler. Onlarda ileri deneylere ve onun yayılmasına karşı bir arzu ve cazibe uyandırmak gerek. Ama sizin bozulmuş ürünleriniz buna yardımcı olmuyor. Binleri tasarruf edeyim derken, milyonlar kaybediyorsunuz.

Bundan kısa süre sonra ürünleri sergiye uçakla taşımaya başladık. Stalin haklı çıktı: Sergiyi gezen kolhoz ve sovhos delegasyonlarının “böyle bir pancar ve lahana yetiştirme” fikriyle nasıl yanıp tutuştuklarına bizzat tanık olma fırsatım oldu.

Bu arada Stahanov hareketi ülkede emek üretkenliğini en az bir buçuk kat arttırdı, aynı zamanda sıradan işçilerin, kolhozcuların bilincini ve emek kültürünü yükseltti. Ve bütün bunlar çok kısa bir zamanda ve büyük bir masraf yapmaksızın oldu.

Ama yine de Stalin dönemindeki kadro politikasının bizim zamanımızda erişilemez bir yükseklikte olduğuna inanmak zor. Şimdi en azından çok sayıda iyi insanı ve ulusun entelektüel göz bebeğini tırpanlayan kitlesel temizlikler yok, vahşi bir keyfilik ve kanunsuzluk yok... Yoksa siz 1937 yılının yönetici saflarını güçlendirdiğini mi düşünüyorsunuz?

Temizliklere ilişkin, kısmi olgu ve belgelerle değil de olanların tümüyle tanıştığınız zaman, bunları o zamanki karmaşık, gerilimli ve çelişkili durumda çözümleyip düşündüğünüz zaman, sanıyorum nefret dolu, yoldan çıkmış, sağlıklı düşünme yeteneğini yitirmiş insanlardan duyulmuş bu sahte ifadelerden dolayı utanacaksınız. Eğer sizin dediğiniz gibi “ulusun göz bebeği”ni, “canı” Stalin ve çevresindekiler sistematik olarak tırpanlamış olsaydılar, o zaman ülkemiz o kadar hızlı ve emin bir biçimde orta çağ kalıntılarından kurtulamaz, ileri gidemezdi. Bütün ağır sınavlara rağmen, çağdaş ve büyük bir devlet olamazdı ve Sovyet kültürü çiçek açamazdı. Halkımızda yetenekli, cesur, yaratıcı ve dürüst olan ne varsa özgürleştirdiğimiz, ön plana sürdüğümüz için ilerledik ve bunun için dünyada başka hiçbir ülkenin

altından kalkamayacağı ağır sınavları aştık. Ne zaman ki, kadro politikası değişti, yetenekli insanları baskı altında tutma politikası devlet politikası haline geldi, ne zaman ki eyyamcılık ve kariyerizm moda oldu, halkın yaratıcı güçleri gerçekten yorulmaya başladı. O zaman biz düzenli olarak yurt dışından tahıl ve başka gıda maddeleri alma, çok keskin bir temel ihtiyaç malları kıtlığına, hizmet sektöründeki tufan öncesi duruma ve bilimsel-teknik alanda Batı'dan gitgide artan bir biçimde geri kalma rezaletine düştük. Son on yıllarda ekonomide, politikada, ideolojide vermiş ve vermekte olduğumuz kansız kayıpların 30'lu ve 40'lı yıllardaki temizlikler ve kanunsuzlukların verdiği zarardan kat kat fazla olduğundan eminim. İşin özü şu ki, halkın içinde en yetenekli ve ahlaki temelde en sağlıklı öğelerin birkaç kuşağının yaratıcı potansiyeli, dar kafalı ideoloji ve psikoloji tarafından harcandı, yiyip bitirildi. Bunun için çok ağır bir bedel ödemek gerekecek ve ödemekteyiz.

Evet, 30'lu yıllarda binlerce suçsuz insan acı çekti. Elbette, babası ya da annesi kanunsuzca kurşuna dizilmiş bir insan için, her bir suçsuz kurbanı karşılık çok sayıda haklı olarak mahkum edilmiş kişinin bulunması pek az teselli edicidir. Ancak burada kendi acımızı aşmak, tarihe, dünyaya kişisel kin prizmasından bakmaktan vazgeçmek gerekir. Hiç olmazsa temel düzeyde nesnellik adına -parti-sınıf yaklaşımından söz etmiyorum bile, sizin entelektüellerinizin birçoğu için bu kavram boğaya gösterilmiş kırmızı kumaş gibi... O dönem hakkında ne derlerse desinler, o zamanki atmosferi, düzeni belirleyen şey korku, baskı ve terör değildi. Aksine, uzun yüzyıllardan beri ilk kez kendilerini hayatın efendileri olarak hisseden, ülkeleri, partileriyle samimi olarak gurur duyan, yöneticilerine derin bir inanç besleyen halk kitlelerinin devrimci coşkusunun güçlü dalgasıydı.

Ayrıca olup biteni nesnel bir biçimde, belgelere dayanarak, çok yönlü ve en önemlisi sınıfsal konumumuzdan bakarak anlamak, hem hak ederek hem de suçsuz yere acı çekmiş olanların sayılarını belirlemek, Stalin'in, çevresindekilerin ve ayrıca o zaman da az sayıda olmayan, aşırıya kaçarak amirlerine yaranmaya

çalışan yerel yöneticilerin kişisel suçlarını belirlemek gerekir. Ancak bundan sonra suçlamak, gürültü koparmak mümkündür... Bizde ise, her şey tersine: Önce bağırıp çağıralım, kendimizi çamurla sıvayalım. Sonra da başlayalım düşünmeye: Acaba doğru mu yaptık, yoksa sonradan kahramanca çabalarla aşmak gerekecek yapay sorunlar mı yarattık? Ben eminim ki, bir gün olan bitenin gerçek resmini yeniden kurma gerekliliği üzerinde düşünme zamanı gelecek, ama şimdilik düşmanlarımız bizim suskunluğumuz sayesinde sağlam puanlar kazanıyorlar.

Bunun yapmanın vakti çoktan geldi geçiyor, üstelik yapılacak çok iş var. Stalin'den nefret eden ve kendi kişisel çıkarlarını ve kinini büyük politikaya taşıyan Hruşçov'un eliyle bu noktada çok fazla şey yapıldı. İşi bilen yetkili kişiler bana Hruşçov'un 30'lu ve 40'lı yılların temizliklerine ilişkin birçok belgeyi yok etme emri verdiğini söylediler. Hruşçov ilk başta elbette Moskova'da, Ukrayna'daki kanunsuzluklardaki kendi rolünü gizlemeye çalıştı, Ukrayna'da iken merkeze yaranmak için birçok suçsuz insanı mahvetmişti. Aynı zamanda başka türden belgeler de yok edildi, 30'lu yılların sonunda önde gelen bazı partili ve askeri yetkililere karşı uygulanan temizliğin tamamen haklı olduğunu kanıtlayan belgeler. Taktik anlaşılıyor: Hruşçov kendini korumaya alarak kanunsuzlukların bütün suçunu Stalin'e ve kendi iktidarına büyük bir tehlike olarak gördüğü "Stalinistlere" atmaya çalıştı.

Neyse, konudan uzaklaştım, tahminde bulunmaya, kesinkes bilmediğim konularda konuşmaya başladım. Burada belgeler ve tartışmasız olgular lazım, fakat ben bunlara sahip değilim. Onun için rica ederim artık bu konuya girmeyelim: Belgesel kanıtlar olmadan konuşmaya alışkın değilim...

Bu belgesel kanıtları elde etmek için benim daha da az şansım var, arşivler sıkı sıkıya kapalı... Bu sorun hakkında düzgün araştırmalar yok, parti ideologları için bu konu kapanmış sayılıyor ve şimdi de siz, o olayların aktif katılımcısı olarak bir şey söylemeyi reddediyorsunuz... Ama ben gerçeği bilmek istiyorum. Ne yapayım? Sizin değerlendirmenize göre olayları

gölgeleyen yazarlara ve “entelektüellere” mi başvurayım? Yoksa doğru bir biçimde kaydettiğiniz gibi gayet ustaca puan toplayan Batılı kremlinologlara mı başvurayım?

Peki peki, ben size kendi hayatımdan, belleğim beni yanıltmıyorsa 1937 yılında olmuş gerçek bir epizot anlatayım. Sonuçları kendiniz çıkarın...

O zaman ben RSFSC sovhozlar halk komiserliğinde yönetici bir makamdaydım. Bir sabah ofisime girdiğimde masada bir not buldum - acele NKVD'ye⁴ çağrılıyordum. Bu bende özel bir şaşırma ya da tedirginlik yaratmadı: Halk komiserliğimizin çalışanları sık sık kurumumuzda ortaya çıkarılan sabotajcı gruplar hakkında ifade vermek durumunda kalıyorlardı.

Entelektüel ve oldukça sempatik görünüşlü sorgucu nazıkçe beni selamladıktan sonra oturmamı rica etti.

- Halk komiserliğinizin çalışanları Petrov ve Grigoryev hakkında ne diyebilirsiniz? (Adlarını etik nedenlerle değiştiriyorum - İ. B.)

- Mükemmel uzmanlar ve dürüst, partiye ve yoldaş Stalin'e sadık komünistler, diye hiç düşünmeden yanıt verdim. Söz konusu olan kendileriyle birlikte çok yiyip içmişliğim olan en yakın iki arkadaşım idi.

- Emin misiniz? diye sordu sorgucu ve sesinde bana öyle geldi ki bariz bir hayal kırıklığı vardı.

- Kesinlikle, kendime nasıl kefilsem onlara da öyle kefilim.

- Öyleyse şu belgeye bir bakınız dedi ve elime birkaç kağıt yaprağı verdi.

Bu kağıtları okuyunca ürperdim. Bu “İ. A. Benediktov'un halk komiserliğindeki sabotajcı faaliyeti” hakkında bir dilekçe idi, güya ben bu faaliyeti birkaç yıldan beri “Alman istihbaratının emri üzerine” yürütüyormuşum. Belgede sayılan şeyler, mutlak bütün olgular doğru idi: Almanya'dan bizim koşullarımıza uymayan tarım aletleri alımı da, yanlış talimatlar ve direktifler de, haklı yerel şikayetlerin ihmalı de, hatta dar arkadaş çevremde yaptığım, onları keskin zeka ile etkileme amaçlı şakalarım da...

⁴ Narodnyy Komissariat Vnutrennih del - İçişleri Halk Komiserliği (ç.n.).

Elbette bütün bunlar benim bilgisizliğimden, beceriksizliğimden, deneyimsizliğimden dolayı olmuştu, herhangi bir art niyet doğal olarak yoktu ve olamazdı. Ancak tüm bu olgular bir araya toplanmış ve öylesine şeytani bir ustalık ve çürütülemez bir mantıkla yorumlanmıştı ki, kendimi sorgucunun yerine koyduğumda “İ. A. Benediktov’un sabotajcı niyetleri”ne kayıtsız şart-sız hemen inanırdım.

Ancak asıl korkunç darbe beni bekliyordu: Yalanın şeytani gücüyle sarsılmış olduğumdan belgeyi düzenleyenlerin imzalarına hemen dikkat etmemiştim. Birinci ad beni şaşırtmadı -daha sonra iftiracılıktan hapsedilen bu alçak, halk komiserliğinde birçok kişi hakkında ihbarlar yazmıştı ve artık onun ihbarlarını kimse ciddiye almıyordu. İkinci ve üçüncü sıradaki adları görünce dondum kaldım: Bunlar benim en yakın arkadaşlarım saydığım, kendilerine tamamen güvendiğim Petrov ve Grigoryev’in imzaları idi.

- Bu dilekçe hakkında ne diyebilirsiniz? diye sordu sorgucu, az çok kendime geldiğimi gördükten sonra.

- Burada yazılan olaylar gerçekten oldu, kontrol etmenize bile gerek yok. Fakat ben bu hataları bilgisizlikten, deneyim yetersizliğinden ötürü yaptım. İşin yürümesi için risk aldım, başkalarının bir şey yapmamayı yeğledikleri yerde sorumluluğu üstüme aldım. Bilinçli sabotajcılık ve Alman istihbaratı ile bağlantılar hakkındaki iddialar ise vahşi bir yalan.

- Eskisi gibi Petrov ve Grigoryev’i dürüst komünistler sayıyor musunuz?

- Evet sayıyorum ve onları bu sahtekârlığı imzalamaya neyin ittiğini anlayamıyorum...

Aslında halk komiserliğindeki kilit göreve atandıktan hemen sonra arkadaşlarımda beliren yabancılaşma, soğukluk ve gerilim emarelerini belleğimde yoklarken anlamaya da başlamıştım... Hem Petrov hem de Grigoryev muhtemelen benden daha güçlü uzmanlar idiler ancak “bilge kaya balığı” felsefesine inanıyorlardı ve zaman zaman benim inisiyatif alma hevesim ve hızlı değişimler yaratma isteğimle dalga geçerlerdi.

- Dostlarınızı çiğnememeniz iyi bir şey, dedi sorgucu, biraz düşündükten sonra. Ne yazık ki, herkes böyle davranmıyor. Ben tabii sizin hakkınızda biraz araştırma yaptım. Sonuçlar kötü değil, duygusal, oldukça yetenekli bir insansınız. Fakat sizin şu “dürüst komünist” arkadaşlarınız hakkında iyi şeyler söylemiyorlar. Lütfen bizi de anlayınız İvan Aleksandroviç: Olgular doğru, sizi sabotajla suçlayanların dürüstlüğünden şüpheleniz yok. Takdir edersiniz ki, biz Çekistler buna tepki vermek zorundayız. Bir kez daha düşünün, bize dürüstçe her şeyi anlattınız mı? Anlıyorum, şimdi aklınız karıştı fakat umutsuzluğa kapılmaya gerek yok, henüz belirli bir sonuca varmadık, dedi bana sorgucu çıkışta elimi sıkarak.

Eve nasıl vardım, karıma ne dedim hatırlamıyorum. Aklımda kalan, hummalı bir biçimde dostlarımıza telefon ettiğimiz ve karımın ağlamamak için dişlerini sıkarak akrabalarımıza ve yakınlarımıza kartlar ve mektuplar yazdığı. “Halk düşmanları” ile bağlantılar hepsine büyük zararlar verebilirdi ve onları uyarmak zorundaydık.

Ertesi gün öğleden sonra ofisimde oturmuş aklımdaki karamsar düşünceleri ve duyguları kovmaya çalışarak gelen yazıları anlamaya uğraşırken telefon çaldı. Beni ertesi gün sabahleyin parti Merkez Komitesi binasına çağırıyorlardı. “Her şey bitti” dedim kendi kendime, “partiden ihraç edecekler sonra da mahkeme.”

Karım daha fazla dayanamadı ve bütün gece ağladı. Sabahleyin bana küçük bir bohça hazırladı ve bu bohçayla eski meydandaki MK binasına gittim. Toplantı salonunun önündeki kayıt masasındaki yaşlı kadının bana ve bohçama şaşkın bakışlarını hatırlıyorum. “Onu şuraya bırakabilirsiniz” diyerek kapının yanındaki sehpayı gösterdi. Toplantıda tarımın gelişimiyle ilgili sorunlar görüşülüyordu. Ben ise konuşmaları neredeyse hiç anlamadan adımı ne zaman okuyup ayıplamaya başlayacaklarını bekliyordum. Adım nihayet telaffuz edildi. Stalin tarafından... Halk komiserliğinde bürokratizm azalmıyor, dedi yavaşça ve üstüne basa basa... Hepimiz halk komiserine saygı duyuyoruz... Yaşlı,

emektar bir Bolşevik, ama bürokratizmle baş edemiyor, zaten yaşı da uygun değil. Biz burada aramızda görüştük ve sektörün yönetimini güçlendirmeye karar verdik. Halk komiseri makamına genç uzman yoldaş Benediktov'un atanmasını öneriyorum. İtiraz var mı? Yok mu? Karar verilmiştir sayıyoruz.

Birkaç dakika sonra herkes ayrılırken Voroşilov yanıma geldi: "İvan Aleksandroviç, yoldaş Stalin sizi yanına çağırıyor."

Geniş odada resimlerinden iyi tanıdığım Politbüro üyeleri Molotov, Kaganoviç ve Andreyev'in yüzlerini gördüm.

- İşte bizim yeni halk komiseri, dedi Stalin yanına gittiğimde. Nasıl, alınan karardan memnun musunuz yoksa itirazınız var mı?

- Var yoldaş Stalin, tam üç tane.

- Yaa, neymiş?

- Birincisi, çok gencim, ikincisi, yeni görevimde az çalıştım, deneyimim ve bilgilerim yeterli değil.

- Gençlik, geçici bir yetersizlik. Sadece yazık ki, çabuk geçiyor. Bize böyle yetersizlikten daha çok lazım, değil mi Molotov? Molotov gözlüklerinin camlarını silerken belirsiz bir hı hı dedi. Deneyim ve bilgi elde edilir, yeter ki öğrenme isteği olsun. Bana dediklerine göre sizde bu istek yeterince var. Bu arada havaya girmeyin biz size daha çok kusur buluruz. Halk komiserliği ihmal edilmiş durumda, işiniz zor olacak, kendinizi buna ayarlayın. Peki üçüncüsü nedir?

Bu noktada Stalin'e NKVD'ye çağrılışımı anlattım. Suratı asıldı, bir süre sustu, sonra gözlerini bana dikerek sordu:

- Dürüstçe, komünistçe yanıt verin: Bütün bu suçlamaların herhangi bir temeli var mı?

- Deneyimsizliğim ve beceriksizliğimden başka hiçbir şey yok.

- Güzel, gidin, çalışın. O işe biz bakarız.

Bu konuşmadan iki gün geçtikten sonra, MK sekreterlerinden biri bana telefon ettiği zaman ancak anladım ki, tehdit geçmişti. Bu arada bohçamı da aynı gün MK'den halk komiserliğine gönderdiler. O kadar şaşırmıştım ki onu hepten unutmuştum.

Herhalde Stalin sadece alınmış bir kararı iptal etmek istemedi, bu da sizi kurtardı.

Sanmıyorum. Uzun çalışma yıllarım sonucunda emin oldum ki biçimsel mütalaalar ya da kişisel hırsların onun için pek az önemi vardı. Stalin genellikle işin gereğinden yola çıkardı ve gerektiğinde ne düşünürler ya da ne derler diye hiç kaygılanmaksızın alınmış kararları değiştirmekten çekinmezdi. Ben sadece çok şanslıydım ki, benim sanal “sabotajcılığım”la ilgili dosya onun kişisel kontrolüne girdi. Sabotajcılıkla suçlanan insanların kaderi konusunda Stalin o zamanki Politbüro’da liberal olarak ün yapmıştı. Kural olarak, suçlananların tarafında olur ve aklanmalarını sağlamaya çalışırdı, ancak tabii ki istisnalar da olurdu. Stalingrad parti oblast komitesi eski birinci sekreteri Çuyanov anılarında bütün bunları çok güzel yazdı. Ayrıca bizzat ben de birkaç kez Stalin’in bu konuda “şahin” sayılan Kaganoviç ve Andreyev ile çatışmalarına tanık oldum. Stalin’in bu konudaki sözlerinin özeti, halk düşmanları ile mücadelede bile yasallık zemininden çıkmamak gerektiği idi. Benim dosyama Politbüro’da başka biri baksaydı, kıskançların ve alçakların dileği gerçek olabilirdi.

Yani temizlikler ve keyfilikler Stalin’in haberi olmadan, onun arkasında mı yapılıyordu? Ama 20. kongrede tam da Stalin’in baskıları başlatan kişi olduğu, başlıca kurbanları belirlediğine dair çürütülemez kanıtlar gösterilmişti...

Çürütülemezlikleri hususunda benim pek çok şüphem var. O sırada her şey çok büyük bir aceleyle, bariz bir biçimde Stalin’i ve esas olarak yandaşlarını karalamak amacıyla yapıldı. Hruşçov ve yakın çevresi onların direnişlerini kırarak parti ve devlette tekel durumuna gelmeyi hesaplıyordu. İktidar mücadelesi söz konusu olduğunda her türden argüman, kimi zaman şüpheli olanlar dahil, kullanılır. Örneğin Hruşçov’un ünlü raporunda yer alan, Stalin’in Kirov’un ölümünden sorumlu olduğu yolundaki çok belirgin iması gerçek kanıtlarla asla doğrulanamadı. Stalin’in güya “askeri harekatı küreye bakarak yönettiği” şeklindeki Hruşçov’un sözlerinin saçma olduğunu savaş yıllarında Stalin’le birlikte çalışan hemen hemen bütün mareşal ve generaller teyit

etti. Genelde Hruşçov'un 20. Kongre'deki raporunda bilinen olgular yanında birçok belirsiz, çelişkili, basbayağı anlaşılmaz şeyler de vardır. Özellikle de o zamanki Politbüro üyelerinin temizliklerdeki rolü hakkındaki sözlerinde. Bilindiği gibi Hruşçov da Politbüro üyesiydi... Tekrar ediyorum: Burada sadece verili bir teorik "şema"ya uyanları değil, bütün etkenleri ve koşulları hesaba katan, arşiv belgelerinin ve materyallerinin titiz incelenmesi; bizim partili, sınıfsal pozisyonumuzdan yapılacak derin bir analiz ve düşünce gereklidir. Ancak bizde böyle bir analiz ve düşünce yerine, "tarihsel adaletin yerini bulması" sloganı altında siyasal rakiplerle hesaplar görülüyor, "yenilikçi" ve mutad bir "izm'le" mücadele edenlerin baştan çıkarıcı ideolojik sermayesi "büyük teorik katkı" diye sunuluyor. Hruşçov'un kendisi de hafif ifadeyle söylersek böyle bir şüpheli yaklaşımın kurbanı oldu. Ağır sözlerle aşağıladılar, sonra da sanki tarihimize böyle bir devlet adamı olmamış gibi bütün tarihsel belgelerden çıkarıp atılar. Bizde siyasal kültür henüz gelişmemiş, çok fazla düşük düzeyli konjonktürellik ve kısa vadeli sonuçlar peşinde koşma var ki bu da son tahlilde uzun vadeli, stratejik çıkarlara zarar veriyor...

Öyleyse, arşivlerin analizi ve incelenmesini beklemek gerekiyor. Ama herhalde uzun süre beklemek gerekecek... İyi de şimdi ne yapmalı, sosyalizmin düşmanları ideolojimize hissedilir darbeler indiriyorlar, insanların partiye güvenini yıkıyorlar, halkın gitmiş olduğu yolu karalıyorlar! Ben "Znanie" [Bilgi] topluluğunun propagandisti olarak sık sık gençlere hitap etmek durumunda kalıyorum. Kişi kültü ve temizliklere ilişkin epey soru soruluyor. Eğer yayınlanabilen anılardan bile bu konuya ilişkin ilginç olan her şey çıkarılıyorsa, ne yanıt vermeli, boşluğu neyle doldurmalı? O zamanki olayların aktif katılımcısı ve tanığı olan siz kendi fikrinizi, kendi versiyonunuzu, en nihayetinde kendi hipotezinizi neden söyleyemiyorsunuz? Öte yandan bu konuda kesinlikle yetkin olmayan, kin dolu insanlar kendi görüşlerini nihai gerçek gibi sunarak ve kimilerini de ikna ederek konuşuyorlar! Yoksa, sizin gibi bir Stalinist halk komiserinin, bir komünistin onlara itiraz edecek

bir şeyi yok mu ve bizim tarihimizden utanmamız mı gerekiyor?

İsrarınız beni ikna etti. Gerçekten tarihimizden utanacak bir şey yok. Bu, bütün dramatik sayfalarıyla kahramanca bir tarihtir, büyük bir halkın tarihidir. Ne yapalım, ben de kişisel görüşümü söyleyeceğim, ama tekrar ediyorum, gerekli belge ve olgularla teyit edilmiş değil.

Evet, ben o yılların aktif katılımcısıyım, birçok kez Stalin’le buluştum, 30’lu ve 40’lu yılların önde gelen parti ve devlet görevlilerini iyi tanıyordum, Politbüro toplantılarında birçok kez bulundum. Ancak yine de zamanımın çoğunda tarım sorunlarıyla uğraştım, başka sorunlarda tabii daha zayıfım. Elbette bugünkü çığırtkanlardan daha iyiyim, ama yine de yeterince profesyonel değilim. Bu nedenle bunu hesaba katmanız gerek.

30’lu ve kısmen 40’lu yılların temizliklerinin esas sebebi nesnel etkenlerdir. Her şeyden önce elbette Sovyet iktidarının açık ve özellikle gizli düşmanlarının kudurmuşçasına direnişi gelir. Açık düşmanların sayısı, gizli düşmanlardan çok daha az idi, tüm zorluk da burada idi.

Ekim devrimi sonunda zenginliklerini, ayrıcalıklarını, başkalarının emeğiyle yaşama fırsatlarını yitirenlerin hepsi yurt dışına kaçmadı. Bu insanların birçoğu devrim sonrası ilk yılların karmaşası ve bulanıklığından yararlanarak devlet ve parti aparatına hatta NKVD’ye bile girmeyi başardılar. Ayrıca her yerde eğitilmiş insanların, kalifiye uzmanların sıkıntısı çekiliyordu. Özellikle maddi plandaki bir dizi ayrıcalıklarını yitirmiş ve başka alternatifi olmadığından deyim yerindeyse “bağırına taş basarak” Sovyet aparatında çalışmaya gelmiş olan devrim öncesi entelijensiyanın önemli bir bölümü potansiyel bir “beşinci kol” idi... Eski NEP’manlar ve Sovyet iktidarından nefret eden kulak’lar, orta halli köylülerin bir kısmı ve her devrimde ve büyük toplumsal dönüşümlerde kaçınılmaz olan bazı aşırılıklardan ve anarşiden zarar görmüş bazı işçiler de bunlara dahildi. Bir kısmı yurt dışındaki mülteci çevrelerle düzenli bağları olan, yeraltına çekilmiş burjuva, küçük burjuva ve hatta monarşist eğilimli siyasal gruplar ve grupçukların faaliyeti de daha az olmakla birlikte hissedilir

bir tehlike arz ediyordu. Bütün bunlar Stalin'in ya da NKVD'nin uydurması değil, olabilecek en saydam gerçek idi.

Açıkça antisovyet amaçları olan Sanayi Partisi denen davadaki soruşturmalar sonucunda, bilinçli ve kasıtlı olarak sabotajcılık yapan yaklaşık iki bin kişinin ortaya çıkarıldığını söylemek yeterlidir. 30'lu yılların ortasında ben şahsen kimya ve deri sanayisinde bilinçli yıkıcılık olaylarına tanık oldum. Ayrıca bünyesinde çalıştığım hem RSFSC sovhozlar halk komiserliğinde hem de SSCB tarım halk komiserliğinde devrim öncesi entelektüellerden bazıları bizim ayağımızı çelmelemek için fırsat kaçırmıyordu. Bu yıkıcı eylemlerle Trotskist-Zinovyevist ve sonra buna ek olarak Buharinist muhalefetin faaliyeti birleşti. Liderleri doğrusu daha 20'lerin sonunda arka plana itilmişler ve pişmanlık konuşmaları yapmak zorunda kalmışlardı. Ancak epeyce Trotskiy ve Buharin yandaşı parti ve devlet aparatında, orduda, devlet güvenlik organlarında kalmıştı, bunlar buralarda "ideolojik" nedenlerle Sovyet iktidarına zarar vermeye devam ettiler, hem de ikiyüzlüce Ekim'in ideallerine dayanarak. Bu arada Kızıl Ordu'nun komuta kademesinde epeyce eski çarlık subayı vardı. Tuhaçevski, Yakir, Uboreviç ve ötekiler dahil olmak üzere bunların birçoğu Trotskiy'in büyük örgütsel ve propaganda çalışması sonucunda Bolşeviklerin safına geçtiler. Bildiğiniz gibi Lenin, Trotskiy'in, devrimin kendini savunma gücünün arttırılmasındaki katkısına yüksek değer verirdi. Elbette bu insanların çoğunluğu kendi toplumsal kökenlerine ait belli önyargılarını korumakla birlikte Sovyet iktidarına sadık idiler. Ancak içlerinde kin tutanlar da vardı ve bu da belli bir tehlike kaynağı idi, çünkü Trotskiy müthiş örgütçü ve konspiratif yetenekleriyle yurt dışında iken de ülke içindeki gayrimemnunlarla düzenli bir bağ kurmuştu. 30'lu yıllarda SSCB topraklarına gönderilen kapitalist istihbarat örgütlerinin çok sayıda doğrudan ajanlarından söz etmiyorum bile.

Sovyet iktidarının düşmanları, ki bunların toplamı herhalde birkaç milyon idi, elbette halkın içinde bariz bir azınlığı oluşturuyordu. Ancak işgal ettikleri makamların önemini, daha yüksek entelektüel, eğitim, bilgi düzeylerini dikkate alınca, bunları sos-

yalizme potansiyel tehdit olarak hesaba katmamak suç işlemek olurdu, ciddi bir siyasetçi için affedilemez bir düşüncesizlik olurdu. Düşmanlığını gizlemeyen kapitalist kuşatma ve yaklaşan faşizmle ölümüne kapışma koşullarında, ülkenin önderliği, ülkeyi içerden gelmesi olası darbelerden korumak, potansiyel “beşinci kolu” silahsızlandırmak ve parti, devlet, ordu yönetim safalarında maksimum birliği sağlamak için kararlı, büyük ölçekli önlemler almak zorundaydı tabii.

Sovyet iktidarının düşmanlarına ve Stalin’in ideolojik karşıtlarına değindiniz. Ama baskıya uğrayanlar arasında onun için hayatını vermeye hazır pek çok insan vardı...

Doğru. Ama bu bir kez daha kanıtıyor ki bazılarının göstermek istediği gibi, Stalin’e sadakat yetersizliğinden dolayı değil, fakat başka, daha ciddi sebeplerden dolayı baskıya uğradılar. Ne tür sebepler? Örneğin hiç olmazsa yönetici kadroların sağlıklılaşması ve gençleşmesi yönündeki nesnel olarak olgunlaşmış süreci ele alalım.

Kitleleri “ateşlemeyi” ve Ekim devrimine katmayı başarmış olan eski tüfek partililer arasında, Lenin’in sözleriyle söylersek, “şişinmeyi ve gevezeliği” beceren fakat ülkenin önünde duran yeni görevler için yeni tarzda çalışmayı beceremeyen “papazlar” ve “elinden iş gelmeyen” “gevezeler” az değildi. Örneğin benim halk komiserliğimin başında yaşlı bir Bolşevik, kuşkusuz emektar ve dürüst, -bu nedenle adını vermiyorum- fakat işleri örgütlemekten kesinlikle aciz olan bir insan vardı. Sayısız konuşmalar ve toplantılar, “parlak” sloganlar, yerli yersiz ikide bir devrime ve Lenin’e selam göndermeler... Onun tarzı böyleydi ve kendini değiştirmesi de artık mümkün değildi. Yüksek eğitim ve kültür düzeyi, yüksek ahlaki nitelikleri de yardımcı olmuyordu, çalışma alışkanlıklarını değiştirmek kolay değildir.

Son eserlerinde Lenin partideki çoğunluğun (onda dokuza kadar) yeni tarzda çalışmayı beceremeyen insanlardan oluştuğunu birçok kez vurguladı ve böyle insanları sorumlu mevkilerden almaya, geçmiş hizmetlerine hiç bakmaksızın “temizlik” yapmaya çağrı yaptı. Bütün bunlar maalesef gerçekliği yansıtıyordu.

Doğal olarak, daha genç, yetenekli, çağdaş tarzda çalışmayı beceren insanların yönetici mevkilere doğru kitlesel hareketi sancısız geçemezdi, nitekim eski tüfekler adına memnuniyetsizlik, gücenciklik ve suçlamalar yarattı ki onların direnişini de kırmak gerekiyordu. Ancak insanlar elbette en çok bu sebepten acı çekmedi.

Lenin'in Rus insanı hakkındaki sözlerini hatırlayınız: Batılı ülkelerin işçilerine kıyasla kötü bir işçidir dememiş miydi? Gizlemeye gerek yok: Gevşeklik, sorumsuzluk, Oblomovluk hepimizin kanına işlemiş; işçiden bakana, birçoğumuzda emek kültürü düşük, eğer ilkel demezsek. Bütün bu "geçmişin doğum lekelere"ni silmek için daha çok zamana ve çabaya gereksinim var. Eminim ki, Sovyet devletinin ölüm kalım meselesinin karara bağlandığı 30'lu yıllarda kadim Rus hastalıklarımızla mücadele için tüm cephaneyi kullanmak gerekiyordu, maddi ve manevi teşvikin yanı sıra idari önlemler ve hatta cezalandırıcı-baskıcı önlemler almak gerekiyordu. Evet evet, o aynı kırbaç, ki onsuz bugün insanlarımızın bir kısmından -ve o kadar az bir kısmı da değil- en temel barbarlık, vahşilik ve kültürsüzlüğü söküp atamıyoruz.

V. İ. Lenin'in toplu eserlerinin, hizmet içi mektuplarının, telgraflarının, notlarının toplandığı son ciltlerine bakın. Her türlü iş, diye tekrarlamaktan yorulmuyordu Lenin, *"eğer peşini gütmesen, denetlemesen, kırbaçlamasan, şu bizim lanet olası Oblomovcu ahlakımızdan dolayı iki haftada savaşılanıyor"*.⁵ *"İsa aşkına, kırtasiyecilikten ötürü birini hapse atın. Bu olmadan hiç bir zıkkım olmuyor"*.⁶ Neredeyse her iki satırda bir beceriksizliğe, ihmalkârlığa, Oblomovluğa, rüşvete ve kötü işleri iyi göstermeye karşı "kırbaç" çağrısı, tutuklama ve baskı çağrısı, hatta en yüksek ceza [idam - çev.] bile... ve kime karşı bu çağrılar? Yöneticilere karşı, Bolşeviklere; hapis, kürek, sürgün görmüşlere karşı! Evet Lenin insanlara saygılıydı, iş

⁵ V. İ. Lenin, Polnoe sobranie soçineniy, tom 44, s. 364-370.

⁶ V. İ. Lenin, Polnoe sobranie soçineniy, tom 50, s. 161.

yapma kapasitelerine değer verirdi. Ancak koşullar gerektirdiğinde en zalimce talepkârlık gösterir, en sert ve keskin ceza önlemleri almaktan kaçınmazdı. Stalin böyle bir tarzı miras aldı, zaten o zaman başka türlü de olamazdı.

30'lu ve 40'lı yılların özgül koşullarında ihmalkârlık, sorumsuzluk, savsaklık gibi suçları siyasal suçlara eşit kılmak basitçe gerekli idi. Ve insanların büyük çoğunluğu bunun bilincinde olarak bu türden önlemleri destekliyordu. Pratik açıdan, güçleri sonuna dek gererek kurulmuş bir fabrikanın herkes için o kadar gerekli olan ürünü vermeyişinin sebebinin ne olduğu fark eder mi? Düşman ajanlarının faaliyeti yüzünden ya da üretimi yoluna koymayı beceremeyen, kişisel çıkarlarını toplumsal çıkarlardan daha çok düşünenler yüzünden... İki buğday başağı çaldığı için birkaç yıl hapis cezası almış iki çocuk anası kadınlara ilişkin hikayeler bende hiç acıma duygusu uyandırmıyor. Elbette şahsen o kadına karşı bu ceza, söylemeye gerek yok ki, zalimce. Ama bu ceza yüzlerce, binlerce başkalarının devlet malına el uzatmak, başkalarının emeğiyle geçinmek heveslerini uzun süre için ortadan kaldırıyordu. Acaba bugünkü iyice yüzüsüzleşmiş türlü türlü entrikacılar, devleti milyarlarca belki de on milyarlarca ruble zarara uğratmıyorlar mı? Bu paraları örneğin bir değil, iki değil, milyonlarca anneye sosyal yardım için kullanamaz mıydık?

Neyse, konudan çıktım. Sözlerimi özetliyorum. 30'lu yılların temizlikleri temelde kaçınılmaz idi. Bir 15 yıl daha yaşasaydı Lenin de bu yoldan giderdi, diye düşünüyorum. Stalin'in ve sözde "Stalinizmin" en tutarlı eleştirmenlerinin er ya da geç Lenin'i de eleştirmeye başlamaları tesadüf değildir. Bu insanların en azından mantıksal tutarlılığı var...

Ancak elbette ki, Lenin yaşasaydı maliyetler ve aşırılıklar çok daha az olurdu.

Size göre bu maliyetler somut olarak neydi ve nesnel etkileri öznel hatalar ve yanlışlardan ayıran sınır nerededir?

Parti aparatında, NKVD organlarında Sovyet iktidarının gizli düşmanları olduğu gibi çeşitli türden kariyeristler, muhterisler ve eyyamcılar da olduğunu söylemiştim. Kendi kişisel, bencil çıkar-

larından yola çıkarak bunlar dürüst ve yetenekli kişileri “halk düşmanları” saflarına kattılar, buna uygun dosyalar uydurdular, “tanık” olarak da benim eski arkadaşlarım Petrov ve Grigoryev türünden alçakları kullandılar. Özellikle taşradaki aşırılıklara oralarındaki yerel yöneticilerin yüksek olmayan siyasal, genel kültürel düzeyi de katkıda bulundu, başka türlü de olamazdı! Üstelik bu anlamda propaganda da “öncü işçi” gibi çalıştı, geniş kitleler arasında bir tür “sabotajcılık” ifşa etme psikozu belirdi, bu kategoriye her şeyi sokmaya başladılar; tesadüfî hataları, dürüst insanların deneyim yetersizliklerini bile. Elbette idealde her bir patlama ve üretim durması olayı, defolu mal üretimi vb. nesnel ve bireysel bir biçimde araştırılmalı, nerede deneyim yetersizliği, nerede cezai sorumsuzluk ve nerede bilinçli sabotaj olduğu titizlikle incelenmeliydi. Ancak her zaman böyle olmuyordu, her şeyi “halk düşmanları”nın üzerine atmak daha kolay ve daha basitti, üstelik çarlık zamanında sıradan insanlara cefa çektiren bu düşmanların anısı henüz taze idi...

Sömürülenlerin sömürönlere karşı yüzyıllık nefreti “üst” ve “orta” tabakadan on binlerce suçsuz insanın mahvına yol açtığı zaman, devrimin ilk yıllarındaki durum değişmiş bir biçimde olsa da tekrarlandı. Bu aşırılıklar, bu zalimlikler için Lenin’i, Dzerjinskiy’i onların silah arkadaşlarını suçlamaya hakkımız var mı? Soyut konuşursak, evet, orada yeterince dikkat etmediler, burada iyi hesaplamadılar, şurda tam anlamadılar, vs. vs. Ancak pratikte, coşmuş ihtirasları teskin etmek, zalimce katliam ve kan dökmeyi hemen, “bir hamlede” durdurmak mümkün değildi. Bolşevikler bunun için her şeyi yaptılar, hayatlarını riske attılar, fakat kendiliğinden harekete gem vurmak her zaman mümkün olmadı. 30’lu yıllarda Stalin zamanında da benzer bir durum oldu.

Evet, temizlikler esnasında binlerce dürüst, suçsuz insanın acı çekmiş olması toplumumuza verilmiş büyük bir zararı anlatır. Ancak bütününde parti-devlet aygıtının ve ordunun büyük ölçekli, kararlı bir biçimde temizlenmesi ülkeyi güçlendirdi ve olumlu bir rol oynadı. Tarihte epeyce can yakan, büyük maliyet-

ler ödenmeden gerçek devrimci dönüşümler olmamıştır ve hiç-bir zaman olmayacaktır.

“Halkın kendiliğinden hareketi”nden söz ediyorsunuz. Ama temizlikler, Stalin’in sağlam bir biçimde elinde tuttuğu parti aparatı ve NKVD organlarınca örgütlendi...

Parti aparatı ve devlet güvenlik organlarına insanlar nereden geliyordu? Elbette ki yine halkın içinden, esas olarak işçiler ve köylülerin arasından. Dolayısıyla onların haleti ruhiyelerinden, yargılarından, psikolojilerinden etkilenmemeleri mümkün değildi. Ama işçi ve köylüler de o zaman baştan aşağı öncü insanlar değillerdi...

Trajik olan şuydu ki ülkeyi temizlemek, güçlendirmek işi hem parti hem de NKVD açısından, içinde bozukluklar olan bir aparatla yapılmak zorundaydı, başka bir aparat, basitçe, yoktu. Bu nedenle bir temizlik dalgasını öteki izledi, bu ikincisi artık kanunsuzluk yapan ve görevini kötüye kullananlara karşı idi. Bu arada oransal olarak herhalde en çok devlet güvenlik organları acı çekti. Orayı düzenli olarak ve radikal bir biçimde “temizlediler”, geçmişteki hizmetler ve devrimci biyografilerden dolayı kimseye müsamaha göstermeksizin.

Kuşkusuz Stalin’in temizlikler esnasında meydana gelen keyfîlik ve kanunsuzluklardan haberi vardı ve işlenen aşırılıkların düzeltilmesi, dürüst insanların hapisten kurtulması için somut önlemler aldı. Bu arada o zamanlar iftiraçı ve ihbarcılara nazik davranılmıyordu. Bunların birçoğu ortaya çıkarılıp kendileri de kurbanlarını gönderdikleri kampları boyladılar. Paradoks şurada ki, bunlardan Hruşçovcu “buzların çözülmesi” döneminde serbest bırakılan birçoğu herkesten daha gürültülü bir biçimde Stalin’in kanunsuzluklarından dem vurmaya başladı ve hatta bu konuda anılar yayınlamayı bile akıl ettiler.

Affedersiniz ama Stalin’in dürüst insanlara yapılan haksızlıklarda parmağı olmadığı yolundaki sözleriniz ikna edici değil. Eğer öyle olsaydı bile, bu durumda birincisi, bütün halkın önünde dürüstçe ve açıkça işlenen kanunsuzlukları itiraf et-

meliydi; ikincisi, adaletsizce cezalandırılanları rehabilite etmeli ve üçüncü olarak, bundan sonra benzer kanunsuzlukların olmaması için önlem almalıydı. Fakat bunlar hiç yapılmadı...

Siz herhalde konuya pek vakıf değilsiniz. Birincisi ve ikincisi hakkında, VKP(b)⁷ MK Ocak 1938 plenumu dürüst komünistlere ve partisizlere karşı işlenen kanunsuz eylemleri açıkça kabul etti ve bu konuda bütün merkezi gazetelerde yayınlanan özel bir karar aldı. 1939 yılında yapılan VKP(b) 18. kongresinde de yine aynı şekilde, bütün ülkenin önünde temelsiz baskıların verdiği zarardan açıkça söz edildi.

Ocak 1938 MK plenumundan hemen sonra, suçsuz yere baskı görmüş binlerce insan ve bunların arasında bulunan önde gelen komutanlar hapis yerlerinden geri dönmeye başladılar. Hepsine resmen itibarları iade edildi, bazılarından ise Stalin şahsen özür diledi.

Üçüncüsüne gelince, NKVD aparatının neredeyse herkesten çok baskı gördüğünü söylemiştim. Üstelik bunların büyük çoğunluğu tam da resmi görevini kötüye kullanmaktan, dürüst insanlara acı çekirtmekten sorumlu tutuldular... Muhtemelen bildiğiniz gibi bu tür suçlar için en büyük sorumluluğu eski NKVD halk komiserleri Yagoda ve Yejev taşıyorlar. Yardakçıları ile birlikte bu ikisi idam cezasına çarptırıldı ve tam da iyi insanları, deneyimli parti kadrolarını mahvettikleri için kurşuna dizildiler. Onların yerine gelen Beriya “liberal” olarak ün yapmıştı ve ilk başlarda gerçekten de baskıların alanını keskin bir biçimde daralttı. Fakat iktidar sınavını geçemeyerek o da görevi kötüye kullanmalara izin vermeye başladı, ahlaki planda tamamen bozuldu. Stalin’in ölümünden bir yıl önce onu halk komiseri görevinden aldılar, yakın adamları tutuklandı ve haklarında soruşturma açıldı. Beriya’nın etrafındaki halka gitgide daralıyordu, Beriya Stalin’in hayatındaki son aylarında boşuna hummalı bir faaliyet içine girmedi, Stalin’in ölümünden hemen sonra da onu karalama kampanyasını ilk o başlattı.

Gelelim baskıların engellenmesi önlemlerine. Bu önlemler

⁷ Tümbirlik Komünist Partisi (Bolşevik). SBKP’nin o zamanki adı. (ç.n.).

VKP(b) kongresi tarafından 1939’da alındı. Kongre o zamana değin düzenli olarak yürütölen parti içi kitlesel temizlikleri iptal etti. Şahsen ben, bunun yanlış bir karar olduğunu düşünüyorum. Kitlesel baskıların partiye verdiği zarardan kaygılanan Stalin öteki uca kaydı ve bariz bir biçimde acele etti. İktidardaki partinin sürekli kendini “çıkarıcılardan” ve “yamananlardan” temizlemesi gerektiğini vurgularken Lenin gerçeğe çok daha yakındı. Bu vasiyetin unutulması bize korkunç pahalıya mal oldu ve oluyor. Doğrusu bu benim için ancak şimdi belirginleşti, o zaman ise alınan kararın doğruluğundan şüphe etmiyordum.

Sorduğunuz soruya ilişkin olarak şöyle bir epizot aklıma geliyor. 1938 yılı sonunda suçsuz yere hapsedilenler tarım ve köy işleriyle ilgili halk komiserliklerine geri dönmeye başladığında, ben Stalin’in yanında memnuniyetimi ifade ettim. Ancak onun tepkisi beklenmedik oldu.

“Daha önce nereye bakıyordunuz?” diye kızgınca konuştu Stalin. “Herhalde bu insanları tanıyordunuz, onların nasıl bir duruma düştüklerini biliyordunuz. Neden onları savunmadınız, en nihayetinde neden bana gelmediniz? Nahoşluklardan mı korkuyorsunuz? Eğer sakın bir hayat arıyorsanız halk komiseri makamını bırakmak gerek. Burada bilge kaya balıkları epey zararlı olabilir.”

Stalin burada tam olarak haklı değildi; elimden geleni yapıyordum, ama dürüst insanların kurtulmasını gerçekten sağlamış öteki halk komiserlerinin yaptığı gibi her tehlikeyi göze almak benim durumumda gerekli değildi. Stalin genelde kendine çok hakim olmasına ve duygularını kontrol etmesine rağmen, bazen, -şükür ki nadiren- anlaşılmaz bir kızgınlığa düşerdi, hatta bazen kin duyardı. Ancak ben bu örneği onun, o dönemdeki düşüncelerinin gerçek durumunu göstermek için verdim.

Yine de Stalin’in işleri halk komiserliğinde neler döndüğünden haberdar olmadığına inanmak zor...

Stalin zamanında halk komiserlerine yeterince serbestlik tanıyıyordu. Bu, inisiyatifli ve kendi kendine yeterli çalışmanın en önemli önkoşulu sayılıyordu. Oldukça sıkı ve sürekli olan kont-

rol, sektörün gelişimiyle ilgili “stratejik” perspektiflerin hazırlanması ve izlenen yolun pratik sonuç alıcılığıyla ilgiliydi. Halk komiserliğinin günlük, operatif, cari işlerine şimdiki gibi karışılmazdı; şimdi bakanlar büyük kararlar şöyle dursun, her küçük adımlarını bile MK’nin ilgili birimleri ve başka yönetici organlara tekrar tekrar onaylatıyorlar. Zaten o zaman MK’nin tarım dışında sektörel birimleri de yoktu. Ben elbette MK ve başka organların çalışanlarına danışırdım fakat kararları daima kendi başıma alırdım, bazen onların görüşlerine rağmen.

Başkalarının ve kısmen kendi acı deneyimimden iyi biliyordum ki, sonuçlardan ötürü sorumluluk kişisel olacaktı. MK sekreterleri ve hatta Politbüro üyeleri dahil hiçbir “danışman” ve “iştirakçi” yardım edemezdi. Stalin başkalarının arkasına saklanmayı, sorumluluğu -onun bazen kızgınlıkla ifade ettiği gibi- “sorumsuz kişiler kolhozu”na atmayı, hızla ve uzun süreliğine unutturmuştu bize. NKVD dahil öteki halk komiserliklerine de benzer ilkenin uygulandığını düşünüyorum.

Böyle bir yaklaşım genelde yönetici kadroların enerji çevrim katsayısını artırıyordu, fiiliyatta kim kimdir net bir biçimde görmeye izin veriyordu. Oysa şimdi bunu belirlemek zordur çünkü çok fazla sayıda sigorta edici ve tekrar garanti edici imza ve onay var. Ancak maalesef madalyonun bir de öteki yüzü vardı. Halk komiserliklerinin dış etkilere “kapalılığı” ve görevi kötüye kullanma olanaklarını kastediyorum. NKVD’nin başına profesyonel anlamda iyi hazırlanmış, fakat ahlaki planda yeterince sağlam olmayan insanlar getirildiğinde herhalde bu durum kendini hissettirdi. Sonuçta kontrol çalıştı, bu insanlar görevlerinden alındı ve müstahaklarına kavuştular. Ancak suçsuz insanlar acı çekti ve bundan dolayı Stalin elbette belirli bir sorumluluk taşıyor.

Şimdi 40 yıl geçtikten sonra geçmişin hataları hakkında bağırıp çağırmak kolay, zor olan ise nesnel bir biçimde neden böyle olduğunu anlamak. Zaten dil her zaman kafadan daha kolay çalışır. Burada sizin gazeteci ve edebiyatçı kardeşinizi iyi anlıyorum...

Çetin bir soru daha sormama izin veriniz. Dediniz ki, Stalin halk komiserlerini haksız yere baskıya uğramış kişileri savunmaya dahi teşvik ediyordu. Siz diyelim Tuhaçevskiy, Voznesenskiy ya da Blüher'i savunsaydınız acaba mevkinizde kalabilir miydiniz? Yaygın kanıya göre onların baskıya uğramasının sebebi Stalin'in onları iktidar mücadelesinde rakip olarak görmesiydi...

Saydığınız kişileri şu basit nedenden ötürü savunmazdım, çünkü o zaman, tıpkı Sovyet halkının ezici çoğunluğu gibi ben de onların tamamen suçlu olduğundan emindim. "İktidar mücadelesi", "rakiplerin" ortadan kaldırılmasına gelince, affedersiniz ama bunlar boş yakıştırmalar.

Basitleştirilmiş değerlendirmeler her zaman daha caziptir. Belinskiy bu konuda çok güzel söylemiş: *"Bir görüş ne kadar tek yanlı olursa o kadar çoğunluk için kabul edilir hale gelir, çoğunluk iyyinin bep iyi kötünün de bep kötü olmasını sever ve aynı maddenin kendinde hem iyi hem de kötü olanı bulundurmasını duymak bile istemez."* İşin özüne gelsek, tekrarlıyorum ve bu sefer yetkin olmadığuma dair hiçbir kayıt koymaksızın tekrarlıyorum, despotizm ve iktidar hırsının baskılarla hiçbir ilgisi yoktu, en azından Stalin için. Çevresindekiler hakkında ise ayrıca durmak gerek...

Ben Stalin'le onlarca kez buluştum ve söyleştim, sorunları nasıl çözdüğünü gördüm, insanlara nasıl davrandığını, nasıl düşündüğünü, nerede tereddüt ettiğini, en karmaşık durumlardan nasıl çıkış yolu aradığını gördüm. Çok net olarak diyebilirim ki, partinin ve ülkenin yüksek çıkarları ile yaşayan Stalin, yetenekli insanları potansiyel rakipler diye uzaklaştırarak bu çıkarlara bilinçli olarak zarar veremezdi. Buna benzer aptallıkları bilgin adam pozlarında uyduran insanlar, çok açık ki, gerçek durumu, ülke yönetiminde işlerin nasıl yürüdüğünü bilmiyorlar.

Yaygın kanıya rağmen, o yıllarda bütün sorunlar, bunların içinde önde gelen parti, devlet ve ordu görevlilerinin atanmaları ve görevden alınmaları da, Politbüro'da kolektif tarzda kararlaştırılıyordu. Bizzat Politbüro toplantılarında sık sık tartışmalar, kavgalar ateşleniyor, temel parti sorunları çerçevesinde farklı, çoğu zaman birbirine tamamen ters görüşler ifade ediliyordu.

Sessiz ve itirazsız hemfikirlik yoktu, Stalin ve yanındakilerin buna tahammülü yoktu. Bunu söylemeye tam hakkım var çünkü Politbüro toplantılarında birçok kez bulundum.

Evet, kural olarak, Stalin'in görüşü kazanıyordu. Ama bunun sebebi onun sorunları daha nesnel, daha çok yönlü olarak düşünmesi, başkalarından daha uzağı ve derini görmesiydi. İnsan doğası; yavaş yavaş buna alıştılar ve en az direnç çizgisini izleyerek görüşlerini sonuna dek savunmaktan vazgeçtiler. Stalin burada ortaya çıkan tehlikenin farkındaydı, N. A. Voznesenskiy'i örnek gösteriyordu, Voznesenskiy görüşlerini savunmada sağlam, tutarlı ve kararlı idi, fakat Stalin durumu değiştiremedi. 70 yaşını geçmişti ve belirgin bir biçimde teslim olmaya başladı, herhalde yaşının ve devlet işlerinin muazzam geriliminin etkisi altındaydı. Oysa 30'lu yılların sonlarında Politbüro'nun çalışmasındaki kolektiflik yeterince net bir biçimde kendini gösteriyordu: Doğrusu nadir olarak Stalin'in oylamada azınlıkta kaldığı durumlar oluyordu. Bu özellikle temizliklerle ilgili durumlardı, bu noktada Stalin, daha önce söylediğim gibi, Politbüro'nun bir dizi öteki üyesine göre daha "yumuşak" konumlar alıyordu.

Tuhaçevskiy, Yakir, Blüher ve öteki büyük makam sahiplerinin siyasal mütalaalarla ve Politbüro'nun kolektif kararları temelinde baskıya uğradığından eminim. Kişisel sebepler vardıysa bile tali rol oynadı. Bu mütalaaların ne kadar temelli ve iyi düşünülmüş olduğu ayrı bir sorundur. Hatalar doğal olarak mümkündü. Ancak bunları anlamak için, olup bitenlerin gerçek resmini görebilmek için, davaya siyasal açıdan, devlet çıkarları açısından bakmak ve çok yönlü ve derin analiz yapmak gerekir...

Yine de Tuhaçevskiy...

Tutturdunuz Tuhaçevskiy, Tuhaçevskiy... Her yerde aynı şeyi işitiyorsun: Güya canı Stalin en yetenekli Sovyet generalini mahvetmiş. Kaç kez 30'lu yıllar hakkında konuştuysam her yerde aynı soru... Sonunda ben de dayanamadım, Tuhaçevskiy'i rehabilite eden komisyonun çalışmasına doğrudan katılmış olan eski bir tanıdığıma sordum, bu arada kendisi keskin bir Stalin

eleştirmenidir.

- Karmaşık bir insandı, diye yanıt verdi. “Ordu üzerindeki parti yönetimini pek tanımazdı, aşırı kendine güven ve asilzade tonları da vardı. Ancak böyle generaller nadiren ortaya çıkar. Zamanının on yıllar ilerisindeydi. Büyük yetenek. Almanlar boşuna en çok ondan korkmuyorlardı. Almanlar sahte bir belge yaptılar, NKVD de dosyayı uydurdu. Hukuksal açıdan suçlamalar tamamen temelsiz. İtibarını haklı olarak geri verdiler, şüphen olmasın.”

- Dur bakalım, acaba gerçekten hiç ateş yok da sadece duman mı? İddianameyi Blüher ve Alksnis imzaladılar. Sen de biliyorsun ki, onlar, ölüm korkusu altında dürüst insanlara iftira atamazlardı...

- Evet, bir şeyler vardı. Tuhaçevskiy’in gizli bir toplantı düzenlediği ve bu toplantıda Vorosilov’u (o zamanki savunma halk komiseri - V. L.) görevden alma planlarının görüşüldüğü saptanmış. Fakat hukuksal açıdan iddianamenin hiçbir maddesi kanıtlanmış değil.

- Al bakalım! Yahu hangi ülkede olursa olsun, bunun için yalnızca görevden almazlar hemen mahkemeye verirler! Her yerde savunma bakanını en üst yönetim görevden alır ve tayin eder. Yoksa sen Tuhaçevskiy’in Stalin’i ve Politbüro’nun öteki üyelerini belagatiyle ikna etmeyi umduğunu mu sanıyorsun? Öyleyse gizlilik niçin? Bu pratikte bir komplo, devlete karşı işlenmiş bir suç...

- Sinirlenme İvan! Senin aklın hukuka pek ermez. Suç delilleri, kesin olgular, çürütülemez kanıtlar, tek kelimeyle, yasaların bütün taleplerinin olması gerekliydi, ama bunları basitçe uydurdular! Tuhaçevskiy hain değildi; burada söz konusu olan daha çok entrikaydı, yeteneğin yeteneksizlikle mücadelesi idi...

Hukuksal olarak nasıl olur bilmiyorum, ama ülkenin çıkarlarının savunması açısından, Tuhaçevskiy ve grubunu, tabii eğer gerçekten savunma halk komiserini görevden alma niyeti vardysa, kilit görevlerden almak gerekli idi! Savaş yaklaşıyordu, işin özünde sosyalizmin ve halkın kaderi masaya yatırılıyordu ve

yüksek komuta kademesinde en temel disiplini, asker yeminini bozmaya muktedir insanları tutmak suç olurdu. Savaşın en kritik anlarında, ülkesine ihanet etmiş bir general -Vlasov- yerine onlarca general olsaydı, hem de öylesine etkili mevkilerde olsalardı olayların nasıl gelişeceğini tahmin etmek mümkündür! Bu insanların “Stalinist rejimi”, “ideolojik sebepler” uğruna arkadan vurmaları neyi değiştirir ki! Sonuç aynı olurdu. Faşistlerin Fransız ordusunu birkaç haftada dağıtmalarının sebepleri arasında, ülkenin askeri-siyasal çevrelerinde birlik olmayışı, generallerin siyasetçilerle kavga etmeleri, yenilgici ruh hallerine düşmeleri de az yer kaplamaz...

Görüyorsunuz, geleneksel anti-kült mantığından uzaklaşıp biraz derine inince, “despot Stalin yetenekli insanları yok etti” şeması dikiş yerlerinden sökülmeğe başlıyor... İş i nesnel bir biçimde ve ciddi olarak ele alırsak, 30’lu ve 40’lı yılların temizliklerine ilişkin birçok şey bu şemanın çerçevesi dışına çıkar diye düşünüyorum.

Görüşleriniz Bolşevik partinin önde gelen isimlerinden, Lenin’in çalışma arkadaşı Yelena Dmitriyevna Stasova’ninkilerle örtüşüyor. Stalin’e karşı bütün antipatisine rağmen, Stasova haksız baskıların ve dürüst insanların yok edilmesinin doğru- dan sorumluluğunu Stalin’e yüklemenin doğru olmadığını söylemişti. Yelena Dmitriyevna Hruşçov’un hareketlerinden memnun değildi, ona “sorumsuz maceracı”, “hayalci” diyordu.⁸ Değerlendirmeleriniz 1937 yılında Sovyetler Birliği’ni ziyaret etmiş ve bu konuda bir kitap yayınlamış olan önde gelen Alman yazarı L. Feichtwanger’in yargılarına da yakın. Feichtwanger Stalin’in gerçekten kendi despotik rejimini güçlendirmek amacıyla mı yetenekli insanları yok ettiğini şahsen anlamak istiyordu. “Bolşevik” yönetim yöntemlerine, özellikle “sanat alanı”nda, ilkesel olarak katılmadığını kaydeden yazar, Pyatakov ve Radek davasının duruşmalarında bulundu, birçok sanıkla şahsen yüz yüze sohbet etti ve şu sağlam vargıya ulaştı ki davalar tamamen haklı bir temeldedir ve Stalin’le çalışma

⁸ 1950’li yıllarda Y. D. Stasova’nın yanında çalışan Komsomol MK görevlisinin tanıklığına göre.

arkadaşlarının hareketleri Sovyet halkının ve devletin yüksek çıkarlarına uygundur. Feichtwanger “Stalin’in canilikleri” hakkında gürültü koparan birçok Batılı entelektüelin davranışını “miyop”, “layıksız” ve “rezil” olarak niteledi. Fakat yine de bunlar tıpkı sizin yargılarınız gibi pek az ikna edici: Bunlara aykırı o kadar çok bariz olgular var ki...

Ben kendi kişisel görüşümü söyledim ve gerekli arşiv belgeleri ve materyaline sahip olmadığım konusunda sizi uyardım. Fakat şu “barizlik” konusunda yine de size daha dikkatli olmanızı tavsiye ederim. İradeciliği (volontarizmi -çev.) mahkum ettik ama tarihin iradeci sunumunu henüz etmedik, her ne kadar bu yönde son yıllarda birkaç ürkek adım atıldıysa da...

Bir de şu nokta üzerinde düşünün. “Despotik” 30’lu yıllarda siyasal davaların stenografları açıkça yayınlanıyordu ve bunlarda resmi görüşler ve versiyonlara ters giden sözler olmasına rağmen herkes bunlara gerçekten ulaşabiliyordu. “Açıklık” ve “glasnost” yanlısı Hruşçov zamanında ise bütün bunlar hizmet içi ve gizli fonlara kondu. Acaba bunlar resmi olarak sunulan ve yorumlanan “olguların” “barizliği”ne ters düştüğü için olmasın?

Feichtwanger’e gelince, o da yalnız değildi. R. Roland, H. Barbusse, M. A. Nekse, başka ilerici yazarlar, bilim insanları, sanatçılar Stalin ve arkadaşlarının çizgisini desteklediler. Siyasette “güce dayanan yöntemlere” pek itibar etmeyen Einstein bile temizlikleri mahkum eden çağrıya imza atmayı reddetti... Batılı entelijensiyanın ilerici ve hümanist ideallere sadakatini kanıtlamış olan en iyi kesiminin “Stalin’in canilikleri”nin ifşası yönündeki çığırkan kampanyadan uzak durduğu, bir olgudur. Tersinden bakınca da, bu ideallere ihanet etmiş, faşizm ve gericilikle işbirliğine kadar alçalmış ikiyüzlüler ve çığırkanlar “Stalinist terör” hakkında herkesten daha çok gırtlak paraladılar. Bu da üzerinde düşünmek için iyi bir sebeptir...

Siz tam da Sovyet biyoloji biliminde geleneksel Miçurin yanlılarıyla genetikçiler arasındaki, Lisenko ile Vavilov arasındaki çatışmanın alevlendiği sırada SSCB tarım halk komiseri oldunuz. Bilindiği gibi Stalin ve sizin halk komiserliğiniz Lisenko’yu destekledi, Sovyet genetik okulu gerçek bir yenil-

giye uğradı, yandaşlarının birçoğu, Vavilov dahil olmak üzere baskıya uğradı. O yıllarda öncü konumlarda olan ülkemizin biyoloji bilimi dünya düzeyinden ciddi biçimde geri kalmaya başladı. Takdir edersiniz ki, bütün bunlardan sonra Stalin'in bilim alanındaki yönetiminin yetkin olduğuna inanmak zordur. Farklı düşünenlere baskı uygulama yönündeki kabul edilemez yöntemlerden söz etmiyorum bile. Bütün eksiklerine rağmen Hruşçov en azından bilim insanlarına uygarca davrandı...

Genetik biliminin geri kalmasında Hruşçov Stalin'den çok daha fazla suçludur. 30'lu yıllarda bu bilimin geleceğini görmek 50'li yıllardakiyle karşılaştırılamayacak ölçüde zordu. Lisenko'ya Stalin'irl aksine kayıtsız şartsız inanan Nikita Sergeyeviç'i Lisenko'nun parlak vaatleri gerçekten büyüledi ve sonuçta tam da genetikçiler hissedilir başarılar elde etmeye başladığı bir zamanda onlara gerekli destek verilmedi. Yeni yönelimlerin pratik değerini sezmek hususunda olağanüstü bir yeteneği olan Stalin bir 5-6 yıl daha yaşasaydı, genetikçiler gerekli olan her şeyi ve hatta fazlasını alırlardı, bundan kuşku duymuyorum. Her şey bir yana, belirleyici alanlarda güçleri ve araçları yoğunlaştırmak ve yetenekli bilim insanlarını, örgütçüleri bulmak ve yükseltmek konusunda o herkesten daha becerikliydi. Bizzat Stalin'in, atom araştırmaları ve uzayın keşfinin muazzam pratik önemini kavrayan ilk dünya siyasal önderlerinden biri olduğu bir gerçektir. Zaten Stalin'in, o zamanlar pek az kişinin tanıdığı ve akademik elitin pek de kabul etmediği İ. V. Kurçatov ve S. P. Korolev'i sağlam bir biçimde desteklemesi bize çok şey söyler. Stalin önderliğindeki parti MK'sı o zamanki bilimsel "yıldızların" ataletini ve rutinciliğini kırarak, bilim insanlarından bile birçoğuna yarı fantastik gelen bu alandaki çalışmalara devlet desteği verdi. Sonuçta, ekonomik olarak Batı'dan on yıllarca geride olan ülkemiz bilimsel-teknik ilerlemenin kilit noktalarında öncü konumlar alabildi ve büyük devlet statüsünün altındaki gerekli maddi temeli atabildi.

Söyleşimizin başında ekonomiye değinirken bundan bahsetmiştiniz.

Tamam işte, bir daha tekrarlıyorum, beni sonuna kadar dinlemeyi göz aldığınıza göre sabretmeniz gerekecek.

- Sovyet bilimini dünyada öncü konumlara getiren özgün okulların çoğu bazı gazeteci ve edebiyatçıların lanetlediği Stalin döneminde oluştu ve güçlendi. Bunların çiçek açması 50'lerin sonu 60'ların başına denk gelir, bundan sonra hepsi yavaş yavaş gerilemeye başladı. Tanınmış yerli okullarımız gerilemeye başladı, bilimde grup çıkarları ve tanınmış klanların tekeli egemen oldu, bilim insanları, özellikle insani bilimlerde göz göre göre bozulmaya başladılar.

Siz herhalde gazetelerde çok güçlü bilimsel klanların yetenekli “yabancıları” nasıl ayak altına aldığının pek çok örneğini buluyorsunuzdur. Ne dersiniz deyin, ben kesinlikle eminim ki, 80'li yılların başında bilimimizin enerji çevrim katsayısı kırk yıl önce-sine göre çok düşüktür ve onun normal gelişimine engel olan her türden kirlilik karşılaştırılamayacak kadar çoktur. Bu arada temizleme süreçleri her yerde yavaşladı...

Yine de genetik üzerinde daha ayrıntılı durmanızı isterdik...

Tamam, oraya geliyorum. 30'lu yılların sonlarında ve savaş sonrası ilk yıllarda, ülkemiz önce faşizmle boğuşmada sağ kalmak için gerekli güç ve araçların acı eksikliğini yaşarken ve sonra da enkazdan çıkıp ülkeyi yeniden kurarken, meyvesiz, hayatın yakıcı taleplerinden kopuk bir bilimi besleme lüksümüz yoktu. O yıllarda her şey, harfiyen her şey ekonomi ve savunma potansiyelini güçlendirmeye sıkı sıkıya tabi idi, her soruna her şeyden önce bu açıdan bakılırdı.

Lisenko ve yandaşlarının yürüttüğü bilimsel araştırmalar reel yarara yönelikti ve bazı durumlarda hissedilir pratik etkilerde bulunmaya başlamıştı bile. Hasat veriminin artmasını ve yeni, geleceği parlak tarımsal kültürlerin geliştirilmesini kastediyorum. Vavilov ve onun izleyicilerinin çalışması ise, o günkü zaman şöyle dursun, görünür gelecekte bile herhangi bir pratik sonuç vaat etmiyordu. Bu arada genetikçiler arasında devrim öncesi kafa yapısına sahip, seçkinci ve bazen açıkça halk karşıtı eğilim-

leri olan burjuva bilimciler egemendi, bunlar “apolitiklikleri”ni ve güya “dünyevi”, pratik gereksinimlerin üstünde bir “saf bilim” bağlılıklarını afişe ediyorlardı. Bunlardan bazıları faşizmin insanlık düşmanı, ırkçı “teorileriyle” neredeyse açıkça dayanışmalarını belli ediyorlardı. Bu türden akademik züppelerden biri -biyolog Timofeyev-Resovskiy- doğrudan vatana ihanet etti, gönüllü olarak faşist Almanya’da kaldı ve bütün savaş boyunca Berlin’de Hitler rejiminin istihbarat örgütleriyle yakından bağlantılı bir bilimsel araştırma enstitüsünde çalıştı.

Böyle insanlar doğal olarak sempati toplamıyordu. Fakat esas olan şu ki, tekrarlıyorum, o zamanki genetikçiler kendi alanlarının önemini ve gelecekteki perspektifini kanıtlamayı başaramadılar. Elbette bugünden bakınca, burada ortaya çıkan aşırı pratikçiliğin “büyük bilimin” gelişimini frenlediği bariz görülüyor. Ama bu hatanın suçluları daha ziyade akademik bilimden doğrudan sorumlu olanlar ve bir de Birlik tarım bakanı olarak belli bir ölçüde benim. Bu sorundan oldukça uzak olan Stalin sahid bizleri, bakan rütbesindeki yöneticileri geleceği olan bilimsel alanları, son gelişmeleri ve teknik yenilikleri izlemeye, yetenekli bilim insanlarını yeteneksizlerin ve kiskananların saldırıları ve entrikalarına karşı savunmaya teşvik ediyordu. Fakat işlenen hata yine de belirleyici bir önemde değildi. Bugün dahi, geçmiş on yılların üzerinden baktığımda, eskisi gibi partinin izlediği tarımsal bilimin çok yönlü olarak hayata, taleplerine ve gereksinimlerine yakınlaşması yolunun temelinde doğru olduğunu düşünüyorum. Zaten o zamanlar Bitki Yetiştirme Enstitüsü’nün başında olan Vavilov’un kendisi de bunu kabul ediyordu, araştırmalarının aşırı dar uzmanlaşmasını aşma, enstitünün faaliyetini tarımsal pratiğe çevirme yolunda birçok kez vaatlerde bulundu. Fakat ne yazık ki vaatlerini yerine getirmede.

Ama yine de Lisenko-Vavilov tartışmasında zaferin cehalet ve dürüstlükten uzaklık, farklı görüşlere karşı tahammülsüzlük tarafında kaldığını ve Stalin’in Lisenko’ya sempatisinin bugün bilimin gelişiminin neredeyse en temelli freni haline

gelmiş olan grup tekelliliğinin biyolojide yerleşmesine yardımcı olduğunu herhalde yadsımayacaksınız.

Neden yadsımayacakmışım? Yadsıyacağım, hem de kararlı bir biçimde. Ama önce ihtiyar bir adam olarak biraz homurdanmama izin verin. Stalin ve Vavilov hakkında tarafgirlik ve sorularda tek yanlılık size şeref vermez. Görünüşe göre, şu sözde “entelektüel çevrelerde” pek sevilen akılsızca yakıştırmaları tekrarlayarak belirli bir pozisyon almışsınız bile. O zaman benim değerlendirmelerime ne gerek var? Gazeteci, anlamadığı şeyi moda ifadelerle “damgalamaya” değil de, bir şeyi samimi olarak anlamaya çalışıyorsa daha nesnel ve tarafsız olmalıdır. Bu bağlamda V. İ. Lenin’in kayda değer sözlerini aktarmak istiyorum: *“...Tek tek olgulara değil, fakat incelenen sorunla ilgili bütün olgulara, tek bir istisna olmaksızın bakmak gerekir, çünkü başka türlü, bir bütün olarak tarihsel olayların nesnel bağları ve karşılıklı bağımlılıkları yerine belki de kirli bir işi meşrulaştırmak için ‘öznel’ bir derme çatmalık sunulduğu kuşkusu kaçınılmaz olarak doğar. Bu durum göründüğünden daha sık meydana gelir.”*⁹

Görünüşe göre siz de böyle bir “öznel derme çatmalığa” düşmüşsünüz. Stalin sorununda kirli politikacılar bunu kendi çirkin işlerini haklılaştırmak için kullandılar, Vavilov hikayesinde ise aynı şeyi kirli bilim insanları yaptı.

Pekala, eleştiriye kabul ediyorum, fakat takdir edersiniz ki doğal olarak doğru saydığım bir şeyi hemen reddetmek o kadar kolay değil... Yine de sormalıyım, Lisenko’nun şarlatanlığı ve Vavilov’un çilesi hakkındaki çok yaygın kanıyı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Grupçuluğun en tipik örneği olarak. Kendi tekellerini sürdürmek için belirli insanlar -ki bilindiği gibi genetikçiler son 20 yıldır biyolojide kilit noktaları ellerinde tutuyor- bile bile yalan söylüyor, “rakipleri”ni karalayacak haberler yayıyorlar.

Trofim Denisoviç Lisenko’yu, güçlü ve zayıf yanlarını iyi tanırdım. Gayet emin bir biçimde diyebilirim: O, Sovyet biyoloji-

⁹ V. İ. Lenin, Polnoe sobranie soçineniy, tom 30, s. 351.

sinin gelişimi için çok şey yapmış, büyük, yetenekli bir bilim insanıydı. Vavilov'un kendisi de bundan kuşku duymuyordu. Vavilov, genç agronomun ilk adımlarına çok yüksek değer vererek onu yüksek bilim çevresine sokmuştu. Lisenko'nun çalışmaları temelinde "Lyutentses-1173" ve "Odesskaya-13" yazlık buğday türleri, "Odesskiy-14" arpası, "Odesskiy-1" pamuğu gibi tarımsal kültürler yaratıldı, soğuklandırma¹⁰ ve pamuk kakması gibi agroteknik yöntemler geliştirildi. Lisenko'nun sadık öğrencisi, hayatının sonuna dek ona saygı duymuş olan Pavel Panteleymonoviç Lukyanenko, muhtemelen en yetenekli seleksiyonerimiz idi. Lukyanenko'nun aktifinde 15 kışlık buğday türü vardır, bunlar arasında dünya çapında tanınmış olan "Bezostaya-1", "Avrora" ve "Kavkaz" türleri de bulunur. Lisenko'nun "eleştirmenleri" ne derlerse desinler, ülkenin tahıl tarlalarında bugün de onun yandaşları ve öğrencilerinin yetiştirdiği tarım kültürleri egemendir. Keşke böyle "şarlatanlardan" daha fazla olsaydı! O zaman herhalde rekolteyi arttırma sorununu çoktan çözmüş olurduk, ülkenin tahıl gereksinimi mesele olmaktan çıkardı. Genetikçilerin başarıları ise henüz çok daha mütevazı ve bu zayıf konumlarından dolayı değil mi ki, düşük pratik yararlarından dolayı değil mi ki rakiplerini çığırtkanca suçluyorlar? Ben başarıları yadsımıyorum, sadece tek bir bilimsel okulun tekel olma durumunun zarar getireceği kanısındayım...

Evet, Lisenko'nun bir dizi önermesi deneysel olarak kanıtlanamadı, bazıları da basitçe yanlış çıktı. Ama siz bana hiç yanılmamış, yanlış hipotezler ileri sürmemiş hiç olmazsa bir tane bilim insanı gösterebilir misiniz? Bu yüzden ona "şarlatan" mı diyeceğiz?

Gelelim Vavilov ve Lisenko eğilimleri arasındaki mücadeleye. Burada olan bitenlerin gerçek resmini çarpıtan epeyce spekülasyon dolaşıyor. Birincisi, bu mücadele değişken bir başarıyla sürdü. Bir kez değil, birkaç kez Lisenko'nun azınlıkta kaldığı anlar oldu. Örneğin MK 1947 Şubat plenumunun kararlarında, onun

¹⁰ Rusça yarovizatsiya, İngilizcesi vernalization (ç.n.).

faaliyetinin bazı yönlerinin hatalı olduğundan söz edildi. Parti Merkez Komitesi bilim bölümünün sorumlusu Yuriy Jdanov'un Lısenko'yu sertçe eleştirdiğini iyi hatırlıyorum. Gerçi Jdanov daha sonra alevlenen tartışmalar sırasında görüşünü değiştirdi.

Devam edelim. Genetikçilerin baskı altına alınması ne kadar dramatize edilirse edilsin, Lısenko yandaşlarının başa geçtiği VASHNİL'in¹¹ 1948'deki bildik oturumunda keskin eleştirilere maruz kalan genetikçilerin birçoğu kötüleşen koşullarda da olsa çalışmalarını sürdürdüler. Nemçinov, Dubinin, Rappoport, Jebrak, sadece adlarını hatırladıklarımı sayıyorum, hepsi de Lısenko ve yandaşlarının oldukça sert yargılarına rağmen bilim alanında kaldılar ve asıl karakterize edici olan şu ki "pişmanlıkları"nı ifade etmeyi reddettiler. Temizliklere gelince, bunlar asla şu ya da bu görüşten dolayı değil, somut sabotajcı faaliyetten dolayı uygulandı, fakat burada da bazı keyfi ve kanunsuz davranış örnekleri oldu. Bu arada, bu keyfilikler bilimsel barikatta genetikçilerin karşısında olanlara dönük olarak da yapıldı. Belleğim beni yanıltmıyorsa, böyle bir dava savaştan kısa süre önce görüldü.

Bir noktaya daha dikkatinizi çekmek istiyorum. Lısenko ve yandaşlarının gözden düşmesinden sonra biyoloji bilimindeki bütün kilit noktalara o anın avantajından yararlanan genetikçiler geldi. Tek başına bu olgu bile "genetikçilerin baştan sona yok edilmesi" lafının garazkâr bir uydurma olduğunu gösterir, ne yazık ki bilgisiz gazeteciler ve edebiyatçılar bu uydurmanın üzerine atlamışlardır.

Her şeye rağmen Stalin Lısenko'ya sempati duymuş ve Vavilov'u pek sevmemiş...

Burada size katılmak mümkün sanırım. Sadece bir şartla: Stalin genelde kişisel sempati ve antipatilerle hareket etmezdi, işin gereğine bakardı. Bu örnekte de böyle oldu sanıyorum.

Tam hatırlamıyorum, herhalde 1940 yılında parti Merkez Komitesi'ne iki biyolog mektup gönderdi: Lyubişçev ve Efromson.

¹¹ Vsesoyuznaya akademiya sel'skohozyaystvennih nauk imeni Lenina – Lenin Tümbirik Tarım ve Köyleri Bilimleri Akademisi (ç.n.).

Oldukça sert ifadelerle Lısenko'yu olguları çarpıtmakla, cehaletle, entrikacılıkla ve başka ölümcül günahlarla suçladılar. Mektupta biyoloji bilimine muazzam zarar vermiş olan bu “şarlatana” karşı sert örgütsel önlemler alınması çağrısı yer alıyordu.

Ben bu mektubun kontrolüne katıldım. Lısenko elbette kendini savundu, bazen inandırıcı, bazen de inandırıcı olmayan çeşitli argümanlar ileri sürdü, fakat kendisini suçlayanlara karşı hiçbir “karşı yaptırım” talep etmedi. Onun tarzı bu idi: Bilimi, yenilenlerin mutlaka ortadan kaybolduğu bir rekabet mücadelesine dönüştürmemek. O kendi doğruluğuna tutkuyla, fanatikçe inanıyordu, bazen de karşıtlarının olguların çürütülemezliği karşısında yöneticilerin idari kararları olmaksızın er ya da geç onunla aynı sonuçlara gelecekleri ve kendiliklerinden “silahlarını bırakacakları” gibi naif umutlara kapılıyordu. Bilim ve sanat aleminde karakteristik olan küçük kavgalar ve hırıltılara organik olarak tahammül edemeyen Stalin, “İşte görüyorsunuz” dedi, “Onu neredeyse hapse atmak istiyorlar, ama o önce işi düşünüyor ve meseleyi kişiselleştirmiyor. Bilim adamı için iyi, değerli bir nitelik.”

İkinci ve Lısenko için pek tipik bir olgu. Vavilov'u tutukladıkları zaman en yakın yandaşları ve “dostları” kendilerini korumak için soruşturmacının “sabotajcı” versiyonunu doğrulamaya başladılar. O sırada Vavilov ile bilimsel konumlarda tamamen ayrılmış olan Lısenko ise bunu kesinlikle reddetti ve bunu yazılı olarak teyit etti. Ama o dönemde “halk düşmanları”na yardım ve yataklıktan Lısenko'dan çok daha yüksek mevkilerdeki insanlar bile acı çekebilirdi ve o bunu elbette gayet iyi biliyordu...

Trofim Denisoviç'in her zaman böyle olduğunu söylemek istemiyorum. Bazen inatçılık, önyargı, cafcacflı siyasal ibarelere eğilim gösterirdi. Ne var ki, kusursuz insan yoktur. Önemli olan erdemlerin daha ağır basmasıdır.

Bu arada ben “insanı”, ahlaki konumlardan değerlendirmeler yapıyorum. Stalin ise eminim, bu soruna başka sorunlara olduğu gibi siyasal açıdan yaklaşıyordu. Ne demek istiyorum?

Geri kalmışlığı yenmek, teknik ilerlemenin öncü konumlarına

yükselmek için ülkenin, gevşek, tembel, “elinden iş gelmeyen”, sıradan halka asilzadeler gibi tepeden bakan Rus burjuva entelijensiyasının kusurlarından arınmış, yeni, sosyalist tipte bilim insanlarına gereksinimi vardı. Çağdaş bir dille söylersek, 30’lu yıllarda emekçilere, onların yeni toplumu kurmak için verdikleri devrimci mücadeleye sıkıca bağlı aktif hayat pozisyonu olan bilim insanları için, akademik rutin ve dogma ile, “zaferin nimetleri içinde yatmak” ile uzlaşmayan insanlar için, ivedileşmiş pratik görevlerin çözümünü hedeflemiş insanlar için kitlesel, toplumsal bir sipariş oluştu.

Kahramanı büyük Rus bilim adamı, biyolog Timiryazev olan “Deputat Baltiki” adındaki harika filmde, böyle bir bilim adamının o zamanki bilim dünyasında egemen olan, burjuva alışkanlıkları ve önyargıları iliklerine işlemiş “eğitilmiş küçük burjuvalara” karşı duruşunun tüm dramatizmi derinden ve doğru bir biçimde verilmiştir. Ne yazık ki, devrim öncesi entelijensiyasının büyük kısmı dar kafalı pozisyonlar aldı, Timiryazevler tek tük kaldı. Ancak bayrağı Lisenko gibi halkın derinliklerinden çıkmış yeni, sosyalist dünyanın bilim insanları devraldı. Vavilov ise, devrim öncesi akademik elitin kusurlarından bir türlü kurtulamadı...

İki taraf arasında 30’lu yıllarda patlak veren bilimsel polemikte, Lisenko ve yandaşları, daha fazla savaşçı nitelikler, sağlamlık, sebat ve ilkelilik sergiledi. Vavilov ise, hemfikirlerinin dahi itiraf ettikleri gibi, manevralar yaptı, konumlarını birbirini ardına terk etti, herkesle iyi ilişkiler içinde olmaya çalıştı, ki bu örneğin ben de daima kızgınlık ve güvensizlik yarattı: Demek ki kendi konumundan emin değil, sorumluluktan korkuyor, diye düşündüm. O dönemde bilimsel alanın doğrudan yöneticilerinde de böyle duygular olduğunu sanıyorum, her ne kadar, bu tür işlerde duygular karar vermemeliyse de.

Gözetim altına alındığında da Vavilov belli bir korkaklık ve zaaf gösterdi, sorgucuların psikolojik baskısına dayanamayıp yalnız kendine değil, başkalarına da iftira etti, Bitki Yetiştirme Enstitüsü’nde sabotajcı bir gurubun varlığını itiraf etti. Bu da doğal

olarak tamamen suçsuz insanların acı çekmesine yol açtı. Fakat, doğrusu ben bunu sonradan öğrendim. O dönemde ne tarım halk komiseri olarak ben, ne de Stalin, Lisenko ile Vavilov arasındaki mücadelenin, onun tutuklanmasının bütün ayrıntılarını biliyorduk...

Lisenko ise parça parça edilme tehdidi altında bile olsa, ne kendine ne de başkalarına iftira ederdi. Onun demirden bir iradesi ve sağlam ahlaki ilkeleri vardı, bu insanı bu ilkelerden ayırmak kesinlikle olanak dışı görünüyordu. Fakat bazen anlaşılmasa da bir inada ve öfkeye düşmesi, kendi duygularına “teorik” bir temel kurmaya başlaması ayrı bir olaydır.

Öyle sanıyorum ki Trofim Denisoviç’in gençliği öylesine kendine çekmesi tesadüf değildi, gençliğin deneyimi yeterli değildir ancak hakiki olan ile sahte olana karşı oldukça duyarlıdır. Lisenko’nun öğrencilerle, asistanlarla, genç bilim insanlarıyla buluşmalarına birçok kez tanık oldum. Kesinlikle diyebilirim ki, o dinleyicileri “ateşlemeyi”, ardından sürüklemeyi, gençliğe yaratıcı bir arayış ve olağanüstü sonuçlar elde etme tutkusu aşılamayı başarıyordu. Ama öte yandan eski, devrim öncesi tipte akademisyenler -onları 20’li yıllarda Tarım ve Köy İşleri akademisindeki öğrenciliğimden iyi hatırlıyorum- bizde, büyük bilimi özümsemeye çalışan işçi gençlikte sempati uyandırmıyordu. Bunların birçoğu devrimi çok geç kabul ettiler, onda bile deyim yerindeyse “bağırlarına taş bastılar”, bilimsel Olímpos’a çıkmak üzere harekete geçme cüretini gösteren “aşçı kadınların çocuklarına”¹² husumetlerini açıkça belli ettiler. İşçi-köylü ailelerin çocukları için Lisenko içlerinden biriydi, iliklerine kadar devrimin ideallerine sadık biri, gerçeği arama tutkusuyla, bilimi insanların yaşamını iyileştirmek için bir araca dönüştürme tutkusuyla yanıp tutuşan basit bir insanın neler başarabileceğinin bariz bir örne-

¹² Rusça’da bu deyim kökeni 1887 tarihli bir çarlık genelgesine dayanır. O zamanki çarlık eğitim bakanı Delyanov’un yayınladığı ve çar 3. Aleksandr’ın onayladığı bir genelgede gimnazyum müdürleri aşçı, uşak, arabacı gibilerin çocuklarını okula almakta daha dikkatli olmaya çağırılıyordu. Daha sonra aşçı çocukları deymi okumak isteyen yoksul halk çocukları anlamında kullanılmaya başladı. (ç.n.).

ğiydi. Bütün bunlar elbette işçi-köylü gençliği daha aktif bir biçimde bilime ısındırmaya çalışan Stalin'in Lisenko'ya olan ilgisinde etkili oldu.

Ama siz Stalin'in Lisenko'nun faaliyetine Hruşçov'dan daha eleştirel yaklaştığınızı söylediniz...

Evet, Lisenko'nun kusurlarını Stalin oldukça net görüyordu. Stalin benim yanımda birkaç kez, doğrusu nazikçe, Trofim Denisoviç'i "Marksist altyapıyı cekete uydurma" çabasından dolayı tekdiir etti. Yani Marksist ideoloji ve terminolojiyi kendisiyle doğrudan ilişkisi olmayan alanlara yayma çabasından dolayı. Lisenko'nun 1948 yılındaki VASHNİL oturumunda okuduğu ve Stalin'in bütününde onayladığı raporuna da Stalin aynı ruhta eleştirel notlar düşmüştü.

Stalin'in Lisenko'nun buğday verimini 4-5 kez arttırma yönündeki tutulmamış vaatlerine karşı yaklaşımı ilginçtir. "Öyle görünüyor ki Yoldaş Lisenko pek gerçekçi olmayan bir ödevi önüne koydu" dedi bir defasında. "Ama ürün verimini bir buçuk-iki kat arttırmak bile mümkün olursa bu iyi bir başarı olacak. Zaten bilim insanların pratik açıdan bakıldığında gerçekçi olmayan hedefler koyma şevkini kırmamak lazım. Bugün gerçekçi görünmeyen şey yarın bariz bir olgu haline gelebilir. Üstelik bizim bilim alanında, gerçekçi olmayan hedeflerden uzak, sakın bir hayatı yeğleyen 'alimler' az değil. Lisenko'yu cezalandırırsak böyle 'alimler' çoğalır."

Bu arada Lisenko'dan bağımsız bir şey anlatayım. Stalin genel kabul görmüş uzmanların ve devlet enstitülerinin görüşüne göre "gerçekçi olmayan" hedefler koyan "grup dışı" bilim insanlarını, yalnız mucitleri birçok kez destekledi, onlara gerekli desteğin verilmesinde, bütçe ayrılmasında vs. ısrar etti. Öteki halk komiserlerini olduğu gibi beni de, elinde mutat bir "devridaim makinesi" projesiyle gelen garip tipleri desteklemediğim için azarladığı olmuştur. Doğal olarak, istisnalar olsa da, çoğu zaman "devridaim makinesi" hiç çalışmadı ve bunlar Stalin'e bildirildi. Yine de yalnız zanaatkârların çok sayıda başarısız denemeleri onu yıldırmadı ve tekrar tekrar halk komiserlerinin sıradaki "yenilik-

çi” projeyi dikkatle incelemelerini istedi. O zaman Stalin’in hareketi bana hatalı görünüyordu, insanın dikkatini daha önemli işlerden uzaklaştıran, bir yığın zaman ve sınırı boşa harcayan hareketler gibi görünüyordu. Artık bu soruna başka türlü bakıyorum.

Stalin, biz ekonomi yöneticilerini “outsider’ların”¹³ proje ve önerilerine dikkatlice bakmaya, kitlelerin teknik yaratıcılıklarını her yönden teşvik etmeye alıştırdı ve bir şeyler de elde etti. Elbette, mucit ve rasyonalizatörler için, özellikle resmi çizgiye ters düşenler için 30’lu ve 40’lı yıllarda hayat kolay değildi. Her düzeyden olup “sakin hayatı” sevenler o zaman da yeterince çoktu. Ama en azından muhafazakârlıkla, ataletle, hükümet daireleri ve bilimsel kurumların “gurup bencilliği” ile o yıllarda etkin ve sonuç alıcı bir biçimde mücadele ediliyordu, bütün bu iğrençlik karşılaştırılamayacak denli az idi. Bir dizi çok önemli ve değerli keşif ve icat on yıllarca raflarda yatarken bunların müelliflerinin sadece kendi çıkarlarını düşünen kurum ve bilimsel enstitüler tarafından ustaca kovuşturma ve aşağılamalara uğradığı bir durumu o zaman için düşünülemez görüyorum. Kırtasiyecileri daha erken aşamalarda “sabotajcı faaliyetten” yakalarlardı ki, zaten bu öyle bir şeydir ve böyleleri bunun bütün sonuçlarına katlanırdı. Doğrusu, çağdaş Klubin’ler ve Polzunov’ların¹⁴ çileleri hakkında bugünkü gazeteleri okuduğun zaman, ister istemez eski yöntemin eninde sonunda, şimdi en yüksek tribünlerden yapılan sayısız tembihler, ihtarlar ve “parti vicdanına” çağrılardan çok daha yararlı ve daha “insani” olduğunu düşünüyorsun...

Ancak yine de genetiğe karşı Stalin tarafından bariz bir keyfilik uygulandı, kibernetiği de ilan ettiler ki...

Tutturdunuz genetik ve kibernetik, kibernetik ve genetik. Her yerde sadece bunu işitiyorsun. Bazı kalem erbabına ve gazetecilere inanacak olursak, bizde Stalin zamanında bilim de yoktu,

¹³ “Yabancıların”- Benediktov’un kendisi İngilizce sözcük kullanıyor. (ç.n.).

¹⁴ 18. yüzyılda yaşamış çığırmsız Rus halk mucitleri. (ç.n.).

sadece bilime baskılar ve baştan sona hatalar vardı...

Evet, hatalar yapılıyordu, yanlış hesaplar oluyordu, hiçbir işte bunlar olmadan olmaz. Ama gerçek şu ki, 30'lu yıllarda böyle hatalar bugünküne göre karşılaştırılamayacak ölçüde az yapılıyordu ve bilim alanındaki iklimin kendisi de daha sağlıklı, daha yaratıcı ve dilerseniz şunu da ekleyeyim daha ahlaki idi. En azından, o zaman iklimi gerçek bilim insanları belirliyordu, bugün ise vasatlar ve yeteneksizler, bunlar öyle bir hava yaratmışlar ki gerçek bilim insanları nefes alamıyor. Ben elbette tarım ve köy işleri bilimlerine göre konuşuyorum, ancak aşağı yukarı her yerde durum böyle.

Kimseye yararı olmayan, “kendisi için” çalışan onlarca, yüzlerce enstitü, bütün gün boyunca aylaklık eden milyonlarca boş gezen, bilimi etki alanlarına göre bölüşmüş ve sadece yetenekli “yabancıardan” kurtulmak için çabalarını birleştiren tekelleri “ünlüler” klanları. İşte size, Stalinist “şiddet ve diktadan” şüphesiz “özgür” olan bugünkü bilimimizin gerçek tablosu! Dürüst bir insan buraya hiç olmazsa bir düzen vermeye, bilim alanlarını asalak öğelerden, her türlü süprüntülerden temizlemeye çalışsın hele bir. Hemen bütün dünyaya çılgınlık yayılır: İmdat, 1937'ye, “kültün” ahlak dışı ve mahkum edilmiş yöntemlerine dönüş var!

Geçmişte olan her şeyi, hem ölçek hem de verdiği zararlar bakımından çoktan aşmış olan bugünün iğrençlikleriyle mücadele etmek yerine kırk yıl öncesinin gerçek ve sanal hatalarını eşeliyorlar, genetik ve kibernetik, kibernetik ve genetik diye kafa şişiriyorlar... Aslında anlamak da mümkün: Ölmüş liderleri bir kez daha tekmelemek bedava, ama bir de bugünkü herhangi bir enstitü direktörüne ya da hatta basit bir kürsü başkanına dokunmayı bir dene bakalım...

“Kökleri arıyoruz” demişti bana bir keresinde tanıdık bir edebiyatçı. Aslında siz, kardeşim, daha ziyade sadece gürültü çıkarıyorsunuz, gereği gibi çalışmayı beceremediğiniz ve istemediğiniz için aydınlanmış küçük burjuvanın pek sevdiği şekilde “keskin” ve “egzantrik” olanı tartışmak işinize geliyor. Gerçekten arasaydınız, o zaman soruyu tamamen başka türlü sorardınız: Stalin

zamanında tek tük rastlanan, istisna olan şeyler şimdi neden kural oldu, neden öylesine her şeyi kaplayan bir sisteme dönüştü ki, bu sistemi yıkmaksızın Sovyet biliminin dünyada öncü konumlara gelmesi basitçe olanaksızdır?

Diyeceksiniz ki, böyle oldu çünkü en yetenekli ve dürüst olanlar baskıya uğradı. İyi de o zaman aynı şekilde bugünün dertlerinin bütün suçunu Büyük Petro'ya ya da Müthiş İvan'a atmak mümkün. Temizliklerden bu yana kırk yıl geçti, kişi kültürünün "ahlaki olmayan yöntemleri"nden bir kuşaktan fazla partili liderler ayrı kaldı, ama bizim edebiyatçılar hep aynı uzun havayı çalışıyorlar: Stalin de Stalin... Bu on yıllar içinde bizim düzenimiz ve yetenekli halkımızla Japon ya da Batı Alman mucizelerinden daha iyisini yapmak mümkündü! Ama bizde ilerleme şöyle dursun, gerileme başladı...

İvan Aleksandroviç, şimdi izin verirseniz biraz başka bir alana geçelim. Siz Stalin ve Hruşçov zamanında köy işleri halk komiseri ve bakanı oldunuz. Her ikisinin ekonominin en önemli sektörüne yaklaşımlarını karşılaştırmanız mümkün mü?

Hruşçov Politbüro'da tarım ve köy işleri uzmanı olarak ün yapmıştı ve bu önemli ölçüde gerçeklikle örtüşüyordu. Nikita Sergeyeviç köy işlerinden epeyce anlıyordu, özellikle tarımdan; bilgi ve yetkinlik düzeyi açısından iyi bir tarım mühendisine yakındı. Stalin burada bariz bir biçimde ondan geri idi, zaten bunu saklamıyordu da, sektörün sorunları tartışıldığı zaman ona danışırdı.

Ancak her ne kadar paradoksal görünse de ülkenin başına geçince Hruşçov köy işlerinde karşılaştırılamayacak kadar çok hata yaptı. Temelde sağlıklı bir fikre saplanan Nikita Sergeyeviç onu bir an önce hayata geçirmek için yanıp tutuşurdu, acele ederdi, sağına soluna bakmadan dümdüz giderdi ve gerçeklikle bağını yitirirdi. Bunun sonucunda yaptıklarının bir bölümü yıkıcı, tam anlamıyla felaket sonuçlar doğurdu ki, Stalin böyle bir şeye asla izin vermezdi...

Saniyorum bütün bunların kökeni uzmanlara karşı olan tavır-

dadır: Bilim insanlarına, tarım mühendislerine, köy işlerinde yetkin insanlara karşı tavrındadır.

İşin gereklerini en başa yerleştiren Stalin kural olarak en itibarlı uzmanların fikrini dinleyerek karar alırdı, kendi meylettiği görüşe ters olanlar dahil birbiriyle çelişen görüşleri dinlerdi. Eğer “muhaliflerin” argümanları ikna ediciyse Stalin genellikle ya konumunu değiştirir ya da ciddi düzeltmeler yapardı. Gerçi bazen onun da temelsiz yere inatçı davrandığı durumlar oluyordu. Attığı adımlar giderek daha çok kişisel ihtiraslarla belirlenmeye başlayan Hruşçov ise uzmanlara, özellikle aykırı düşünenlere farklı davranıyordu. Artık itaatkârca kafa sallayanlar, Birinci Sekreter’in önceden edindiği ve bariz olgular karşısında bile değiştirmedeği fikirlerini zamanında tahmin edip “bilimsel olarak temellendirme”yi becerenler göze girmeye başladı. Nikita Sergeyeviç sayesinde tarım ve köy işlerinde ve öteki sektörlerde, kendi kafasıyla düşünmeye ve kendi görüşünü sonuna dek savunmaya alışmış kadrolar yerine, “evet efendimci” yönetici ve bilim insanı kadrolar görülmemiş bir hızla çoğalmaya başladı.

Değerlendirmeniz, bütün çılgınlıklarına rağmen Hruşçov’un Stalin’den daha demokratik, daha insancıl ve başkalarının fikirlerine karşı daha hoşgörülü olduğu yolundaki yaygın kanıyla çelişiyor...

Derinden yanılgılı bir kanı. Çoğu kez görüntüyle özü karıştırıyorlar; bütün mesele de burada. Üstelik bu durum Hruşçov örneğinde daha karmaşıktır, Bir Numara koltuğunda oturduğu bir yıl içinde çarpıcı metamorfozlar meydana gelmiştir.

Ben Nikita Sergeyeviç’i hem savaş öncesinde hem de savaş sonrası ilk yıllarda iyi tanıyordum. Güçlü, dinamik ve olağanüstü iyi çalışan bir yöneticiydi. Köylü kurnazlığı ve uyanıklığıyla birlikte doğuştan büyük bir akla sahipti. Girişkendi, hızlı çözümler üretti, organik bir demokratizm ve sadeliği, her türden insanı kendine çekme becerisi vardı. Bütün bu nitelikler haklı olarak Hruşçov’un partide yüksek mevkiiler işgal etmesine ve Politbüro’ya girmesine izin verdi. O yıllarda gerçekten demokrat idi, başkalarının fikrine saygı duyardı, insanlara gerçekten saygılı

davranırdı. Bu arada, zaten Stalin ve çevresi tarafından belirlenen genel hava da böyleydi ve Nikita Sergeyeviç akıllı bir insan olarak zamana ayak uydurmaya çalışırdı.

Birinci Sekreter olup “parti karşıtı gurubu” da uzaklaştırarak iktidarını pekiştirdikten sonra Hruşçov harfiyen gözle görülür bir şekilde değişmeye başladı, doğal demokratizm yerini otoriter adetlere, başkalarının fikirlerine saygı yerini farklı düşünenleri kovuşturmaya bıraktı. Böylece “önde gelen Marksist-Leninistin” “yenilikçi” fikirlerini yeterince coşkuyla karşılamayanlar hemen kovuşturmaya uğrayanlar arasına girdi.

Doğrusu, ben bu değişimleri hemen yakalayamadım. Politbüro’da ve sorumlu toplantılarda Stalin zamanından miras kalan, “önderin” hoşuna gitsin gitmesin, düşündüğün ve doğru bulduğun şeyi söyleme alışkanlığıyla hareket etmeyi sürdürdüm. Hruşçov ilk başta bunu sakın karşıladı. Ancak yavaş yavaş bana karşı tavrında bir tür yabancılık ve sonra da açıkça düşmanlık hissetmeye başladım. Bunu en net olarak, Nikita Sergeyeviç’in - hafif bir deyimle söylersek pek akıllıca olmayan, Köyişleri Akademisi’ni Moskova’dan alıp köylük bir yere taşıma önerisine karşı çıktığım zaman hissettim. O sıralarda başlatılan “üretime daha yakın olma” kampanyası ekonominin birçok sektöründeki normal yönetimi bozan saçmalıklara yol açmıştı. “İvan, dinle, başına bela alma” demişti bana Hruşçov’un aparatında çalışan bir yakın arkadaşım. “O öyle ilk bakışta görüldüğü gibi demokrat değil. Ne yaparsan yap, ikna edemezsin, ama bak pekala konumunu kaybedebilirsin”. Ben bu tavsiyeyi dinlemedim ve kısa süre sonra gerçekten de ekonomide yönetici mevkilerden alındım, Hindistan’a elçi olarak atandım...

Bu arada diplomatik görevimde de “başıma bela alma” alışkanlığımı, yani bana gerekli görünen adımları atmayı sürdürdüm ancak bunlar yönetimin hoşuna gitmeyebilirdi. Böylece kendimi riske atarak, -herhalde bizim Sovyet tarihinde ilk kez olarak, yurt dışında, Delhi’de SSCB elçiliğine yakın bir yerde büyük bir arsa satın alımını örgütledim. Bugün Hint başkentinde arsa fiyatları on kat arttı ve biz bu sayede büyük miktarda döviz tasarruf et-

tik. Ama o zamanlar buna benzer operasyonlara yan gözle bakılıyordu, ideolojik sebeplerle. Güya toprak mülkiyeti edinmek “sosyalizme yabancı bir yöntem” idi ve komünistlerden ziyade “burjuva rantiyeleri”ne yakışırdı. Büyük uğraşlarla, Gosplan ve maliye bakanlığındaki eskiye uzanan ilişkilerimi kullanarak gerekli kaynağın ayrılmasını sağladım. İşte o zaman kendi örneğimde yüksek katlarda artmış olan bürokratizmi ve Birinci Sekreter’e mekanik uyumu, kişisel sorumluluktan kaçma ve maksimum sayıda imzalar ve vizelerle kendini garantiye alma çabasını hissettim. “Yeni” yönetim tarzı kendini gösterdi -kötü olan iyi olandan çok daha hızla yayılır, zaten kendini garantiye alma, sorumluluğu başkalarının omuzlarına yükleme eğilimi aparatta her zaman vardı.

Sorunuza dönersek, bir kez daha tekrarlamak istiyorum: Görüşlerini sağlam bir biçimde ve sonuna dek savunmaya yetenekli insanlardan kurtulmaya başlayan bizzat Hruşçov oldu. En acı gerçeği açıkça söylemeye alışmış olan birçok Stalinci halk komiseri tedricen makamlarını terk etti. Kalanlar ise, nadir istisnalar hariç, Hruşçov’un “girişimleri”nin tüm yıkıcılığının çok iyi bilincinde olan fakat mevcut güçler dengesinde sonuçta belirleyici olana uyan akıllı dalkavuklara dönüştüler... 1964 yılı Ekim ayında kendisine yöneltilen “maceracılık” ve “hayalcilik” kınamalarını dinledikten sonra Hruşçov, yakın çevresini kendi uzlaşmacılıkları ve suskunluklarıyla bütün olanlara yardım etmekle suçladığında haklıydı. Ama gerçek şu ki, o yavaş yavaş egemen olan bu davranış tarzını kendisinin teşvik ettiğini unutuyordu. MK Birinci Sekreteri’nin faaliyeti hakkında kendi görüşlerini söylemeye cüret eden, kusurlarını ve hatalarını keskince eleştirmiş olan Molotov’un başını çektiği sözde “parti karşıtı grubu” büyük politikadan sonsuza dek uzaklaştıran Nikita Sergeyeviç’in kendisiydi.

Hruşçov’un sanılandan daha otoriter olması mümkün, ama Stalin’in başkalarının fikirlerine, insanların kendi başlarına hareket etmesine daha fazla saygı duyduğuna inanmak pek zor...

Ama öyle. Yetkin insanların anılarını okuyun -Stalin'i yakından tanımış, onunla deyim yerindeyse yan yana çalışmış olanları. G. K. Jukov, A. M. Vasilevskiy, K. K. Rokossovskiy, N. G. Kuznetsov, İ. S. İsakov, S. M. Ştemenko, öteki komutanlarımız -hepsi de ağız birliği yapmışçasına Stalin'in kendi başına düşünen, kendi fikrini savunmayı beceren insanlara değer verdiğini itiraf ediyor. Stalin'i herkesten daha iyi tanıyan G. K. Jukov onunla tartışmanın mümkün olduğunu ve bunun tersini iddia etmenin mümkün olmadığını açıkça yazıyor. Ya da uçak tasarımcısı A. Yakovlev'in, bizim zamanımız hakkındaki bence en iyi, fevkalâde kitabı "Tsel' Jizni"nin [Hayatın Amacı] sayfalarını çevirin. Orada yazar, şu ya da bu ideolojik kampa meyletmeyen, dürüst bir Rus entelektüelinin bakış açısından Stalin'in tarzı ve çalışma yöntemlerini, insani niteliklerini değerlendiriyor.

Dünya zaten böyle kurulmuş: Genellikle insanlar ruhlarına, hayata ve çalışmaya karşı tavırlarına göre yakın buldukları insanları seçerler ve kendilerine yakınlaştırırlar. Derin analitik bir akla sahip, kararlı, iradeli ve hedef sahibi bir insan olan Stalin astlarında da aynı nitelikleri teşvik etti. Kendi bakış açısını kim olursa olsun herkesin önünde savunabilen, sağlam ve bağımsız yargıları olan insanlara bariz bir sempati duyardı ve bunun aksine yüreksiz, yaltakçı, önderin önceden bilinen fikrine kendini uydurmaya çalışanları sevmezdi. Ve genç, yeni başlayan kadrolara, ilk baştaki çekingenlik ve deneyimsizlikleri için belli bir müsamaha ve bir tür "indirim" uygulanırken deneyimli ve çok emek vermiş olanların benzeri "insani zaafı" hiç affedilmezdi. "İşe yarar bir uzman" demişti bunlardan biri hakkında bir keresinde Stalin. "Ama idari işlere koymamak lazım. Fazla dalkavuk. Böylesi amirlerine sevgisinden dolayı, en gaddar düşmandan daha fazla zarar verir ve hesap da soramazsın -amirlerin onayı alınmıştır."

Doğrusu çok nadiren de olsa benim de Stalin'e itiraz etmem gerektiği olmuştur. Onunla tartışmak kolay değildi ve bu sadece muazzam otoritesinin baskısından kaynaklanmıyordu. Stalin genelde sorunu derinlemesine ve çok yönlü düşünürdü, öte yandan, muhatabının pozisyonundaki zayıf noktaları hissetmek-

te ince bir sezgisi vardı. Ekonominin yöneticileri olan bizler çok iyi biliyorduk: Kendisine itiraz ettiğin için ceza almazsın, sadece çabucak unuttuğu hafif bir hoşnutsuzluğu olur, ama eğer haklı çıkarsan onun gözünde itibarın yükselir. Fakat eğer gerçeği söylemezsen, şahsi huzurun için susarsan ve sonra bütün bunlar açığa çıkarsa, artık Stalin'in güvenini muhtemelen yitirirsin hem de geri gelmez bir biçimde. O nedenle gerçeği söylemeye alıştık, kim olursa olsun ve amirlere has kendine hayranlığı esirgemek-sizin.

Ne yazık ki gerekli olan titizlik ve tutarlılık her zaman ortaya çıkmadı. Bazı durumlarda Stalin, belki belirgin bir adam kıtlığından, belki de bazı kişisel kanılarından dolayı, dalkavukluğa eğilimli, mevcut konjonktüre kendini ustaca uydurmayı beceren insanların da -yüksek makamlar dahil, görev almasına izin verdi. Bana göre, bir süre dışişleri bakanı makamını dahi işgal eden A. Ya. Vışinskiy'in yükselişinde bu böyle idi -o nadir rastlanan bir hitabet yeteneğine, parlak bir eğitime ve derin bilgilere sahip fakat özde eyyamcı bir insandı. Oysa genelde, tekrarlıyorum, ilkeli, kendi başına düşünebilen insanlar tercih edilirdi. Ve Büyük Anayurt Savaşı yıllarında Stalin ardılı olarak açıkça G. K. Jukov'u, savaş sonrası ilk yıllarda da Ç. A. Voznesenskiy'i ilan etmişti -onlar demir iradeli, sağlam ve düz karakterli insanlardı, askeri sorunlar ve devlet sorunlarında kendisine başkalarından daha sık itiraz etmiş insanlardı.

Ya da alın Stalin'in ömrünün son yılında MK plenumundaki konuşmasını. Orada Stalin yaşını ve sağlığını gerekçe göstererek, resmen işgal ettiği yüksek makamların hiç olmazsa bazılarının azat edilmek istedi. Aynı zamanda en yakın iki çalışma arkadaşını - V. M. Molotov ve A. İ. Mikoyan'ı - güya onlar yeterince sağlam ve tutarlı değil diye ani bir eleştiriye tabi kıldı. Bu kınama, -özellikle Molotov'a karşı olan- bana şimdi de adaletsiz görünüyor. Ama Stalin'in yaklaşımı yine bir göstergedir. Burada da kesinlikle "gizli oyunlar", "Bizans kurnazlığı" gibi Batılı "kremlinolog" ve "sovyetologların" pek sevdiği dedikoduların yeri yoktu -yurt dışında bulunduğum süre içinde bunların eserle-

rine yeterince aşına oldum. Mesele şu ki, Stalin kısa süre sonra en azından yüksek makamlardan biri için, kendine göre liyakatlı bir ardıl bulmuştu. Belarus KP MK eski birinci sekreteri Panteleymon Kondratyeviç Ponomarenko'yu kastediyorum. Ponomarenko savaş sırasında Başkomutanlığa bağlı partizan hareketi kurmay başkanlığını yürütmüştü. Sağlam ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir karaktere sahip olan Panteleymon Kondratyeviç aynı zamanda iliklerine kadar kolektivist ve demokrat idi. Geniş yığınların sevgisini kazanmayı, onların dostluk içinde çalışmasını örgütlemeyi becerebilen biriydi. Stalin herhalde Ponomarenko'nun kendi yakın çevresine dahil olmayışını, pozisyon sahibi biri olmasını ve asla sorumluluğu başkalarının omuzlarına atmaya çalışmamasını da hesaba kattı.

P. K. Ponomarenko'nun SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı atanmasına ilişkin belge birkaç Politbüro üyesi tarafından imzalanmıştı bile ve sadece Stalin'in ölümü onun iradesini hayata geçirmesine engel oldu. Doğal olarak bütün bunlardan haberdar olan Hruşçov, MK Birinci Sekreteri olunca Ponomarenko'nun uzaklaştırılması için gerekli adımları attı -önce Kazakistan'a, ardından, 1955 yılında, diplomatik görevlere, Polonya büyükelçiliğine sonra da Hollanda'ya gönderildi. Burada bile fazla çalışmadı -tehlikeli "rakibi" çabucak emekliye ayırdılar, hem de gayet mütevazı koşullarda, devlet hizmetinin ona tanıdığı imtiyazları bile vermeden.

Özel hayatında sade, alçak gönüllü ve düz bir insan, akrabaları ve yakınlarına dönük şefkatli biri olarak o gerçekten yarı dilenci gibi bir hayat sürdü, nihayet Hruşçov'un görevden alınmasından sonra arkadaşları MK'ya başvurarak ona yaşlılığında düzgün bir hayat sağladılar.

Bu hikayeyi özellikle anlattım ki, Stalin'in "zalimliği" ve "despotluğuna" karşı Hruşçov'un "hümanizmi" ve "insan sevgisi" hakkındaki olası sorularınızı önleyeyim. Evet Stalin'in sert olduğu anlar olurdu, bazen haksız, bazen zalim. Ama onun zamanında belirli hatalar yapmış ve bunun için rütbesi tenzil edilmiş insanlar yeniden yükselebiliyordu, örneğin G. K. Jukov, S. K.

Timoşenko, L. Z. Mehliş'in ve bazı halk komiserlerinin durumunda olduğu gibi. Beni de geçici olarak tenzil ettiler, halk komiseri yardımcısı oldum, sonra yine halk komiseri atandım. Hruşçov zamanında ise Birinci'nin güvenini yitirmiş olanlar sadece aşağı indiler ve bir daha asla yükselemediler. Onun ardılları zamanında gene öyle... Neden? Çünkü Stalin insanların iradesini kırmak istemiyordu, onlara yanlışlarını düzeltme şansı veriyordu, becerikli yöneticilerin öyle kolay bulunmadığını biliyordu. Hruşçov ise, sadece kendi iktidarını pekiştirmeyi düşünüyordu, kırdığı insanlar yeniden yüksek makamlara gelirse, iktidarına potansiyel bir tehdit oluşturabileceklerinden korkuyordu...

İyi de her şeye rağmen kişi kültürünün ifşa edilmesi ne olacak? Birçok insan Hruşçov'un bu adımı atmakla, en azından suçsuz yere acı çekmiş olan kişiler için hem siyasal cesaret hem de hümanizm gösterdiğini düşünüyor.

Ölü insanlarla savaşmakta, onları geçmişin hataları ve tabii ki bugünün eksikleri için günah keçisi yapmakta özel bir cesaret, hele siyasal bir cesaret görmüyorum. Böyle bir "cesaretle" parlayanlar genelde amiri canlı iken onun gözünün içine bakanlardır, deyim yerindeyse, sudan sessiz, ottan alçak olanlardır. Ancak tehlike geçtikten sonra bunlar kendi yüreksizliklerini ve korkaklıklarını, "tırana" ve "despota" yönelik "cesurca" lanetlerle telafi ederler.

Devlet ricali arasında Hruşçov belki de herkesten daha çok Stalin'in önünde yaltaklanırdı. Stalin'den korkusu Nikita Sergeyeviç'te hastalıklı, bazen fıkraya benzer biçimler alırdı, bu da onun Birinci'nin gözündeki otoritesini yükseltmeye yardımcı olmazdı. Zaten Stalin kızdığı zamanlarda ona hitap ettiği biçimiyle "Nikita"yı fazla sevmezdi. Sanıyorum Hruşçov bunu anlıyordu: Ama elinden bir şey gelmiyordu. İrademizin dışında şeyler vardır. Benim katıldığım Politbüro toplantılarında, sorumlu düzeydeki başka toplantılarda Nikita Sergeyeviç, örneğin, Stalin'e bazen oldukça sert biçimde itiraz eden bir Molotov ya da Jdanov'dan farklı olarak, karşı gelmek ne kelime, sesini çıkarmaya bile cüret edemezdi.

“Hümanizme” gelince, bunun kişi kültünün ifşası ile bir ilgisi yoktur, gerçi elbette, içip duyulduğu anlarda Stalin’in kamplarındaki acılara ilişkin yürek yakıcı bir hikaye hakkında samimi gözyaşları dökebilirdi -insanlara karşı tüm sertliğine karşın duygusal bir insandı, bir ölçüde hassas ve içli. Genelde niyetlerinin “hümanizm” versiyonu Nikita Sergeyeviç’in işine geliyordu ve bu yeme mümkün olduğunca çok sayıda saf insanın gelmesi ve yemi yutmaları -daha doğrusu inanmış gibi yapmaları- için her şeyi yaptı. Bu tür insanlar hem bizim ülkemizde hem de dışında fazlasıyla mevcuttur.

Belki sizin haberiniz yoktur; ama ben Hruşçov’un 30’lu ve 40’lı yıllarda Politbüro’da “halk düşmanları”na karşı en sert, en uzlaşmaz konumları alan “demirden narkom” L. M. Kaganoviç ile sıkı bir dostluk kurmuş olduğunu unutmadım. Kaganoviç ile sıkı bağlar uğruna Hruşçov, önce Moskova’da savaş öncesi yıllarda, sonra da Ukrayna’da savaş sonrası yıllarda parti örgütlerini “yozlaşmış” ve “zararlı unsurlar”dan çok kararlı, belki de çok aşırıya kaçan bir biçimde temizledi. Temizlikler esnasında azımsanamayacak sayıda dürüst insan da acı çekti ki, bu durum Stalin’in hoşnutsuzluğunu doğurdu ve Stalin’in Kaganoviç’e olan güvenini yitirmesinin sebeplerinden birini oluşturdu. Hruşçov ise Ukrayna’nın savaşta mahvolmuş sanayi ve tarımının yeniden kurulmasındaki tartışmasız başarılarıyla kendini rehabilite etmeyi başardı.

O dönemde Kiev’de Ukrayna Cumhuriyeti Komünist Partisi birinci sekreteri olan Nikita Sergeyeviç’e telefon edişimi hatırlıyorum. Bir grup köy işleri çalışanının bana göre haksız yere partiden ihraç edilmeleri konusunu titizlikle ele almasını rica etmiştim ki bunlardan bazılarını çok iyi tanıyordum. Beni dikkatle dinleyen Hruşçov, Politbüro tarafından kendisine yardım için gönderilen Kaganoviç’le konuşmaya söz verdi. Nikita Sergeyeviç sorunun herhalde olumlu yönde çözüleceğini ima etti ve benden “merkezde gürültü çıkarmamamı” istedi, “bunun sadece işi zorlaştıracığı”nı söyledi. Kaganoviç’le konuştu mu bilmiyorum, ancak o insanlara bir yararı olmadı.

Genelde pek garip bir şey dikkatimi çekiyor. Stalin'den söz ettikleri zaman bütün eylemlerini iktidar savaşıyla açıklıyorlar, ancak söz Hruşçov'a gelince onun eylemlerine münhasıran iyi niyetler atfediliyor -"hümanizm", "demokratikleşme", "empati" ve benzeri. Bilmiyorum burada hangisi daha fazla: Naiflik mi, yoksa kendini aldatma mı? Stalin gibi Hruşçov da bir siyasetçi-ydi ve Hruşçov'un adımları, yüksek ahlaki kategorilerden epeyce uzak, gayet maddi siyasal çıkarlarla belirleniyordu...

Somut olarak neyi kastettiğinizi bilmek isterdim. Ayrıca kişi kültünün, 30 ve 40'lı yılların temizliklerinin ifşasının tartışmasız bir şekilde yaygın ve olumlu bir rezonans bulmasını neyle açıklıyorsunuz?

Hruşçov'un eylemlerinin ana eksen iktidar mücadelesi, parti ve devlet aygıtlarında tekelci bir konum mücadelesiydi ve sonunda bunu başarıp iki büyük mevkiyi birden elde etti: SBKP MK Birinci Sekreterliği ve SSCB Bakanlar Kurulu Başkanlığı.

Ama Nikita Sergeyeviç'in durumu ilk başta zordu. Parti merdiveninde birinci olmasına karşın Politbüro'dakilerin çoğu yandaş değildi, hatta tersine. Molotov, Malenkov, Kaganoviç, Voroşilov, Stalin'in eski çevresinden önde gelen diğer parti ve devlet adamları asla Hruşçov hakkında olumlu bir fikre sahip olmadılar, onu daha ziyade üzerinde uzlaşılan bir figür, geçici bir adam olarak görüyorlardı ve elbette ki Hruşçov da bunu iyi anlı-yordu. Yerel parti ve devlet aygıtlarında yine epey sayıda Stalin okulundan geçmiş ve Hruşçov'un "yenilikçiliği"ne oldukça şüpheli bakan insanlar bulunuyordu. Bu "muhalefeti" zayıflatmak ve kırmak, rakiplerini kötü göstermek, toplumsal bilincin Stalin'e karşı bir ruhla kitlesel bir biçimde yoğurulmasını gerçekleştirmek gerekiyordu. Marksist-Leninist yaklaşımın titiz bilimsel gerçekçiliğine ters düşen maceracı küçük burjuva hayalcilik için gereken zeminin hazırlanmasını kastediyorum. Stalin'in karalanması ve onun "baskıları"na kurban gidenlerin rehabilitasyonu kampanyası bu amaçlar için idealdi. Üstelik rehabilite edilenlerin bir kısmı parti ve devlet aygıtında görevler aldı ve doğal olarak Hruşçov'un dayanağı haline geldi.

“Yaygın toplumsal rezonansa” gelince, bunu da belirli, şimdi moda olan ifadeyle söylersek, toplumsal katmanlar ve grupların bütünüyle maddi çıkarlarıyla açıklamak mümkündür. Yurt dışından gelen gürültülü alkışlar anlaşılır bir şeydir: Batı’da ustaca Sovyet iktidarını itibarsızlaştırma kampanyasına dönüştürülen Stalin’i itibarsızlaştırma kampanyası, uluslararası komünist ve işçi hareketini zayıflattı ve böldü, revizyonist ve oportünist eğilimleri güçlendirdi, ilerici insanların akıllarında ve gönüllerinde karışıklık yarattı. Kısacası, esasta bu kampanyayı alkışlayanlar, sosyalizmin siyasal karşıtlarının ekmeğine yağ sürdü.

Bizim ülkemizde de antikült ifşaatları selamlayanlar dürüstçe çalışmaktan, demir disiplin ve düzenden hoşlanmayan çeşitli türde tembeller, açkögözler, dolandırıcılar, başkalarının sırtından geçinen asalaklar oldu. Hele bir bunlara dokunmayı deneyin, hemen başlarlar “despotizm”, “özgürlüğün bastırılması”, “Stalinist baskıların kalıntıları” diye bağışmaya! Stalin eleştirisi parti-devlet aparatı çalışanlarının belirli bir kesiminin, özellikle bürokratizme ve kitlelerden kopmaya eğilimli kesiminin hoşuna gitti. Gerilimli emek ritmi ve katı disiplinden yorulan bu kesimler, Hruşçov’un “yeni tarzı”nı sakın, hafiflemiş bir hayat umutlarıyla ilişkilendirdiler. Elbette Hruşçovcu “buzların çözülmesi” yaratıcı entelijensiyanın geniş çevrelerinin de hoşuna gitti. Bunlar zaten toplumsal özgüllükleri nedeniyle bireyciliğin, anarşik serbestliğin cazibesini hisseder, partinin yönetici rolünden tedirgin olur, ancak gerçek pozisyonlarını “özgürlük”, “hümanizm” ve “demokrasi” hakkında “ilerici” lafazanlıklarla maskelerler.¹⁵

Birçok entelektüel kapitalizmde daha rahat yaşayabileceğini düşündüğü için sosyalizmi affedemez. Fakat bunlar, tarihte görülmemiş türden belalara uğramış, ekonomik ve kültürel bakım-

¹⁵ Bu türden aydınlar iyi bir örnek, felsefe doktoru, SBKP MK uluslararası ilişkiler departmanı danışmanı Aleksandr Tsipko’dur. Tsipko komünizme karşı mücadelesinde hümanizm kavramından yararlandığını itiraf etmiş, daha doğrusu övünerek yazmıştır. Bkz. Alexander Tsipko, “The Collapse of Marxism-Leninism”, *The Destruction of the Soviet Economic System: An Insiders’ History* içinde, (eds.) Michael Ellman and Vladimir Kontorovich, New York: M. E. Sharpe, 1998, s. 169-186. (ç.n.).

dan geri bir ülkenin, kısa bir süre içinde çağdaş bir hizmet sektörü ve hayat tarzı yaratamayacağını, birincil önemi halkın temel gereksinimlerine vermek zorunda olduğunu bir şekilde fark edemiyorlar. Ödevlerimizin büyüklüğüne ve ölçeğine inanmıyorlar. Bu insanlar için daça ve otomobil, birden fazla kuşağın halkın mutluluğu için, uğrunda mücadele ettiği sosyalizmin yüksek ideallerinden çok daha önemlidir. Kolları sıvayarak çalışmayı, fikirleri için döğüşmeyi beceremeyen bu insanlar herhangi bir adaletsizlik ya da düzensizlik vakası karşısında kendilerini kaybediyor ve teslim oluyorlar, “mutlak”, sınıflar dışı özgürlüğü övmeye, daha “insancıl” ve daha “demokratik” bir sistemin gerekliliğini kanıtlamaya girişiyorlar ki bu sistemin ardında “liberalleştirilmiş” bir kapitalizmin hatları kolayca öngörülebiliyor. Böyle bir kapitalizmin sıradan insanlar için, emekçilerin ana kitlesi için neye mal olacağı onların umurunda değildir, onlar cüzdanlarının manevi boyunduruğuna da razıdırlar, yeter ki daha fazla ödensin. Özellikle böyle insanlar herkesten daha gönüllü bir biçimde kendilerini ve başkalarını sözde “Stalinizmin” dehşetiyle korkutuyorlar. Doğal olarak “Stalinizm”den kasıt sosyalist düzenin köşe taşları ve her şeyden önce Komünist Parti’nin yönetici rolü...

Aydınlanmış küçük burjuvazi her zaman ilkesiz siyasetçilerin dayanağı idi. Hem geçmişte hem bugün, hem Batı’da hem de ne acıdır ki sosyalist toplumda.

Açık konuşmak gerekirse, her ne kadar belli bir tutarlılık ve mantıktan yoksun değilse de, “seriminiz” bana aşırı şematik görünüyor. Ben birçok kez toplumun çeşitli katmanlarında, dürüst, sosyalizme bağlı fakat yine de Stalin’i suçlu sayan epeyce insana rastladım... Ayrıca sizi doğru anladıysam Hruşçov’u parti-devlet aygıtının bürokratikleşmeye en çok meyilli kısmı destekledi. Peki ama aparatı kitlelerin üstüne yerleştiren, bürokratlara görülmemiş bir iktidar veren Stalin değil miydi?

Derin sebepleri açıklama yolundaki her çaba kaçınılmaz olarak şematizm günahını işler, doğal olarak benimki de bir istisna değildir. Ama ben en azından açıklamaya çalışıyorum, Hruşçov’un

“cesareti” ve “asaleti” hakkında duygusal ve küçük burjuva heyecanların arkasına saklanarak böyle bir açıklamadan kaçmıyorum. Üstelik bizde resmi versiyon ile polemik yapmak hoş karşılanmıyor, zaten düşünme, tartışma becerisi de oldukça düşük düzeyde.

Ancak bu geçici bir olay. Tarihsel gerçekler er ya da geç nasılsa yüzeye çıkacak, kirli politikacılar ve entelektüel çevrelerden Vasisualiy Lohankin’ler,¹⁶ bunları bencil çıkarları uğruna ne kadar dibe batırsalar da. Profesörü, edebiyatçıyı yanıltmak basit işçiden daha kolaydır, çünkü işçi politikayı en doğru ölçütle değerlendirir -sıradan insanın günlük, pratik hayatına ne getirdiğiyle. Resmi mahkum etmelere ve ifşaatlara karşın değişik çevrelerde ve özellikle sıradan işçiler, kolhozcular, askeri personel arasında -o zamanki durumu gazete yazılarından değil kendi deneyimiyle bilen eski kuşak arasında- Stalin’in hâlâ çok sayıda yandaş vardır. Ne Hruşçov ne de bugünkü yöneticiler hakkında halkta böylesi derin ve vefalı bir hatıra kalmayacaktır ve kalmaz, bunlar her yerde kendi “halkçılıkları”nı afişe etmiş olmalarına rağmen.

Stalin’in kendilerine görülmemiş ayrıcalıklar verdiği bürokratlar meselesine gelince, burada tamamen haksızsınız. Stalin esasında çalışmaktan başka şey bilmezdi ve tam bir özveriyle emek harcardı, kendine hiç rahat ve gevşeme tanımadan günde 14, 15, 16 saat çalışırdı. Politbüro üyeleri, halk komiserleri, merkezi ve yerel organların sorumluları da onun belirlediği ritme boyun eğerek, aynı gerilim içinde çalışırlardı. 14-16 saatlik iş günü bizim için istisna değil, daha ziyade kuraldı. 5-6 yılda bir tatile çıkardık, o da herkes değil. Tatil günleri pratikte yoktu. Demir-disiplin, sürekli kontrol, maksimum güç harcayarak çalışma ve en önemlisi, somut sonuçlar, işlerin gerçekten iyileşmesi talebi, ki bunları yapamamak geçmişteki hizmetlerin ne olursa olsun görevden alınmak anlamına geliyordu -bütün bunlar idari eme-

¹⁶ İlya İl’f ve Yevgeniy Petrov’un “Zolotoy Telyonok” (Altın Buzağı) adlı mizahi romanından uyarlanan aynı adlı filmin bir kahramanı, konformist bir aydın. (ç.n.).

ğin öyle bir üretkenlik ve etkililiğine yol açtı ki, bugün bunları ancak rüyada görebilirsiniz. Örneğin MK, Politbüro ya da bakanlar kurulunun herhangi bir kararının yerine getirilmeden kaldığını hatırlamıyorum. Şimdi ise aksine, diyorlar ki bir çığ gibi artmış olan bu kararlar arasında hiç olmazsa yarı yarıya hayata geçirilmiş bir tanesini bulamazsın... Bu arada bizim zamanımızda bir işin zorluğuna ya da “nesnel koşullara” atıflar ciddiye alınmazdı. “Siz zaten bunları aşmak için yönetici bir mevkidesiniz” derdi genellikle bu gibi durumlarda Stalin.

Leon Feichtwanger’in 1937 yılında Sovyetler Birliği’ni ziyaretine ilişkin sözünü ettiğiniz küçük kitabını buldum ve okudum. Feichtwanger birazcık olsun sorumluluk isteyen bir mevkiiyi işgal eden kişiler hakkında şunları yazıyor: *“Neredeyse yemek için hiç vakit ayırmıyorlar, neredeyse uykuları yok ve tiyatroda oyun izlerken sadece acil bir soru sormak için telefona çağrılmakta ya da gecenin üçünde dördünde telefon edilmesinde hiçbir gariplik görmüyorlar. Ben Moskova dışında hiçbir yerde bu kadar çok sayıda yorulmadan çalışan insana rastlamadım... New York’ta ya da Şikago’da Amerikan çalışma temposunu bulamadıysam da Moskova’da buldum.”*¹⁷ Doğru bir gözlem, aynen böyle idi!

Bu arada biz halk komiserleri özel tayınlar, daçalar, büfeler ve benzeri ayrıcalıkları düşünemezdik bile -buna vaktimiz yoktu. Zaten bu noktada en ufak bir suistimal acımasızca cezalandırılıyordu -Goskontrol ve MK organları etkin bir biçimde çalışıyordu, ayrıca “aşağıdan”, emekçiler tarafından gelen eleştirilere bugünkünden çok daha fazla önem veriliyordu.

Halk, yöneticilere imtiyazların iş gününü 8 saat daha uzatmak için verildiğini gayet iyi biliyordu ve bu nedenle bugünkünün aksine buna karşı çıkmıyor ve öfkelenmiyordu. Bugün ise bakanların gerçekten çok ayrıcalıkları var fakat onların yöneticiliğinden yıllarca, on yıllarca bir sonuç alınamıyor. Tabii olumlu sonuçlardan bahsediyoruz...

Başka bir deyişle, hayat tarzı Bolşevik zahitlik (dünya nimetle-

¹⁷ Leon Feichtwanger, Moskova 1937, s. 26.

rine önem vermeyiş -ç.n.) ve püritanizmle belirlenen Stalin, aparatın dizginlerini sıkı tutuyordu, hayatın sayısız cazibelerinin yöneticilerin emek üretkenliğini azaltacağını, sıradan insanların onlara ve dolayısıyla partiye olan güvenini sarsacağını ve ülkemizde çok şeyin buna bağlı olduğunu -zamanla görüldüğü gibi haklı olarak- düşünüyordu. Gerçi, öte yandan, Stalin bazen halk komiserlerinin, özellikle genç olanların ufak tefek kişisel zaaflarına göz yumardı, tabii eğer bunlar işe yansımıyorsa...

Elbette böyle bir aşırı sömürü, böyle dev enerjiler isteyen bir rejim herkesin hoşuna gitmiyordu -insan insandır, gevşemek ister, ailesine, kişisel uğraşlarına biraz vakit ayırmak ister, bazıları da yüksek mevkilerin itibarının, imtiyazlarının nimetlerini tatmak ister.

Hruşçov'un buna oynadığını mı söylemek istiyorsunuz?

Evet, bu "insani" etken, merkezde ve özellikle taşradaki yöneticilerin Hruşçov'a verdiği desteği büyük ölçüde genişletti ve güçlendirdi. Nikita Sergeyeviç daha "yumuşak" bir disiplin ve emek rejimini savunuyordu, "anlayışlı" ve "kendini başkasının yerine koyabilen" bir insan olarak ün yapmıştı, halbuki bütününde oldukça talepkâr bir insandı.

Hruşçov'un yeni tarzının ilk habercilerinden birinin akşam saat 8'den sonra iş yerinde kalma yasağı olması tesadüf değildi. Stalin zamanında ise birçok halk komiserlikleri geceleri bile çalışırdı ki, bu da elbette insanları bitkin düşürüyordu.

Öte yandan, Molotov ve Malenkov "sıkı" Stalinist kontrolün sadık izleyicileri sayılıyorlardı, parti taleplerinden ufak sapmaları bile komünistler için "yozlaşma" ve "ahlaki çizgiden kayma" olarak mahkum ediyorlardı, tabii bu da onların aparat içindeki popülerliklerini artırmıyordu.

Ben de, o zamanlar hiç de "Stalinist" olmadığımı saklamıyorum, Hruşçov benim de daha çok hoşuma gidiyordu. Ayrıca ben onun zamanında daha fazla serbestlik kazanacağımı, hedeflediğim programı daha çabuk gerçekleştireceğimi sanıyordum. Ancak bu beklentiler doğru çıkmadı. Bakanların hareket serbest-

liği Hruşçov zamanında görünür biçimde daraldı ve her düzeyde talepkârlık ve sorumluluk da düştü. İş hakkında daha az, hayatın çeşitli nimetleri hakkında daha çok düşünmeye başladık. İşte tam da o zaman bir çatlama oluştuğunu, bu çatlağın daha sonra Hruşçov'un ardılları zamanında aparatın kitlelerden kopmasına yol açtığını ve buna tepki olarak da geniş halk katmanlarında, emekçilerde aparata karşı bir düşmanlığın doğduğunu düşünüyorum. Böyle bir şey 30'larda, 40'larda ve 50'lerde yoktu.

Ama esas mesele bu bile değildir. Ben Hruşçov'un 50'lerin başlarındaki komünizme doğru "büyük atılımı"nın neden başarısız olduğu, 70'lerin ortalarından beri neden yerimizde saydığımız üzerinde çok düşündüm -büyükelçilikte ve emeklilikte vakit ve olanaklar bol. İşte vardığım sonuç: 50'li yılların ortasından beri kadrolardan talep edilenler azalmaya başladığında, hayat tam tersine bu talepleri yükseltme görevini koyuyordu önümüze. Aksi takdirde, yeni, daha karmaşık ve büyük ölçekli sorunları çözmek mümkün olamazdı. Stalin okulundan geçmiş ve bazı dersleri henüz unutmamış olan Hruşçov bu süreci yine de bir miktar durdurmaya çalıştı. Ancak onun ardılları ne yazık ki günün akımına, Lenin'in sözleriyle, "eski toplumun güçleri ve geleneklerinin" kalıntılarına kapıldılar.

Birçok parti ve devlet makamında yetkin olmayan, yüksek makamları hak etmeyen, işleri doğru düzgün idare edemeyen insanlar belirdi. Mesleki merdivindeki yükselmeler de fiili hizmetlerden kopuklaşmaya başladı. Örneğin kendi bölgesindeki gıda problemini çözmeyi ya da işletmelerini dünya düzeyine çıkarmayı başaranlar değil, şanslı olanlar bakan, MK sekreteri hatta Politbüro üyesi oldular.

Doğal olarak, gerçek anlamda çalışmayı beceremedikleri için bütün bu insanlar kağıtlar ve reorganizasyonlarla oyalanıyorlar, birbiri ardına yönetmelikler mühürlüyorlar, "yeni tarzda çalışmak" çağrılılarıyla dolu sayısız konuşmalar yapıyorlar.

Daha somut şeylere dönelim. Stalin ve Hruşçov'un köy işleri problemlerine yaklaşımlarındaki farkları daha ayrıntılı olarak anlatır mısınız?

Bu farklar Stalin'in ölümünden hemen sonra bariz bir biçimde belirdi, Nikita Sergeyeviç kendi yaklaşımı ile dünyayı şaşırtmaya karar verdi. Elbette 1953'ten önce de Hruşçov'un pek sevdiği fikirleri vardı, şu veya bu meseleye ilişkin kendi çözüm projeleri vardı. Ancak öteki Politbüro üyelerinin aksine kendi görüşlerini savunmayı beceremiyor ve savunmak da istemiyordu. Üstelik bu plandaki çekingen girişimleri Stalin tarafından en sert biçimde eleştiriye tabi tutulmuştu. Stalin, kızgınca ifade ettiği gibi "Manilovcu hayalciliğe" dayanamıyordu. Herhalde Hruşçov'un Stalin'den abartılı korkusu da etkisini gösterdi ve bu da Nikita Sergeyeviç'in, itiraz etmeyen, itaatkar bir icracı, siyasal ihtirastan, birinci rolü oynama hevesinden yoksun biri olarak ünlenmesini getirdi... Ne var ki Hruşçov, birçok kişide oluşmuş olan bu yanlış izlenimi daha sonra iktidar mücadelesinde ustaca kullandı.

Ama ben yine farklara döneyim. Bunlar her şeyden önce kolhozcuların ve sovhoz işçilerinin özel (eve bitişik) tarla ve bahçeleri ile zanaatkarlık-el sanatları ve kooperatif faaliyetlerine ilişkin idi. Köylerin kolektivizasyonunun tamamlanmasından sonra bile bireysel sektör büyük rol oynuyordu. Savaş öncesi yıllarda sebze, et, süt, yumurta ve diğer köy ürünlerinin yüzde 60 ila 90'ı, elbette tahıllar ve teknik kültürler hariç olmak üzere, bizzat şahsi işletmelerden sağlanıyordu. Meyve ve yemişlerin büyük kısmını da onlar üretiyordu. Bu arada hem savaş öncesi hem de sonrası yıllarda kolhozcular gelirlerinin büyük kısmını toplumsal işletmeden değil, kendi kişisel işletmelerinden sağlardı. Stalin bu durumu nesnel olarak uzun süre için kaçınılmaz sayardı ve daha fazla "kolektivizasyon" ve toplumsallaştırmayı zorlama yönündeki her türlü girişimin önünü acımasızca keserdi, ben buna birçok kez tanık oldum.

Hruşçov ise, tersine, özel köy işletmesini ve köylerdeki her türden kooperatiflerin faaliyetini "geçmişin eskimiş kalıntıları" olarak değerlendiriyordu, bunlar güya köylüleri kolektif emekten "alı koyuyordu" ve "sosyalizmin" köydeki muazzam "avantajlarının" ortaya çıkmasına engel oluyordu.

Maaş ve ücret meseleleri de ciddi bir ayrışma noktasıydı. Stalin

zamanında maaşlar üretkenliği yüksek ve nitelikli emeği özendirmenin bir aracı olarak, bilimsel-teknik ilerlemenin önemli bir kaldıraç olarak aktif biçimde kullanılıyordu. Köy ekonomisinde, sektörün çağdaşlaşmasının temposunu belirleyen örneğin tarım mühendislerinin, mekanikçilerin, sürücülerin, MTS (makine-teknik istasyonu -ç.n.) çalışanlarının, başka mesleklerden insanların maaşları sıradan kolhozcuların ve sovhoz işçilerinin maaşlarından önemli ölçüde, bazen birkaç kat fazla idi. Üretkenliği yüksek emeğin teşviki de gayet iyi yoluna koyulmuştu -üretim öncüleri “ortalama” işçiden çok daha fazla kazanıyordu ve Stahanovcuların bazı kategorileri için ücret tavanı dahi kaldırılmıştı.

Benzeri bir tablo sanayide de gözlemleniyordu, burada mühendisler ve özellikle yeni tekniğin yaratıcıları işçilerden ve üretken olmayan sektörlerin çalışanlarından çok daha fazla alıyorlardı. 50’lerin başlangıcında, hatırlıyorum, üniversite profesörü 1000 rubleye kadar kazanırken, temizlikçi kadın 30 ruble alıyordu (bugünkü kurdan) ve bütün bunlar normal sayılıyordu.

İdeolojik-manevi teşvik ile birlikte maddi özendiriciler, bilimsel-teknik ilerlemede kilit rol oynayan tarım mühendisleri, mekanizatörler, mühendisler, tasarımcılar ve benzeri mesleklerle en yetenekli insanların akmasını sağlıyordu, ayrıca halk arasında, özellikle gençler arasında bilgi edinme, çağdaş tekniği özümseme arzusu geliyordu.

Popülist eğilimlerin dozunu kaçıran Hruşçov’a böyle bir yaklaşım “toplumsal olarak adaletsiz” ve “gayri sosyalist” göründü. Onun baskısı altında emeğin ücretinin ödenmesindeki “haksız farkların” tasfiyesi yönünde, tarifeler gözden geçirilmeye başladı. Bu süreç ne yazık ki, 1964 yılından sonra da sürdürüldü. Sosyalizmin çok önemli nesnel yasalarının voluntarist ihlalinin sonuçları biliniyor: Uravnilovka (ücret eşitlikçiliği) şimdi pratikte sanayi ve tarımın bütün sektörlerinde hüküm sürüyordu, bilimsel-teknik ilerlemenin temposunu belirleyen sektörlerden yetenekli insanların kaçışı başladı, mühendislik-tasarımcılık korpusu ihmal edildi ki, maaşları bakımından bugün neredeyse temizlikçilerden

geri kalıyor. Maddi özendiriciler baş aşağı edilince doğal olarak ekonomide de onun normal büyümesine asla yardım etmeyen her türlü akıldışlıklar başlar.

Bu arada, ben bugünün bakış açısından değerlendiriyorum. O zaman, 50'li yılların ortasında her şey farklı görünüyordu ve Hruşçov'un farklı emekçi kategorilerinin maaşlarındaki adaletsizlikleri kaldırma çabası açıkçası benim de hoşuma gidiyordu.

Genelde Nikita Sergeyeviç kısa süreli etkinin, parlak flaşların eşsiz ustası idi, hakkını yememek lazım ki bunlar bir süre için yalnız hemfikirlerini değil, karşıtlarını bile kör ediyordu. Doğru, bu etki, uzun vadeli, stratejik çıkarların küçük görülmesi pahasına elde ediliyordu, bu da sonuçta muazzam kayıplara dönüştü. Ancak insanlar bugünü yaşarlar; ve Nikita Sergeyeviç bu zaafi çok ustaca sömürdü...

Anılar literatüründe Stalin ile Hruşçov arasında Hruşçov'un akıl dışı tarım-kent projesinden dolayı fikir ayrılığı olduğundan söz edildi...

Ben bu projeye akıl dışı demezdim. Temelinde genelde rasyonel bir fikir olan tarım ve sanayi üretiminin entegrasyonu, köy ve kent arasındaki toplumsal-yaşamsal ve kültürel alanların düzeyi açısından oluşan farkların düzeltilmesi fikri yatıyordu. Açık konuşmak gerekirse, Hruşçov bu fikirlerle ortaya çıktığı zaman bunlar benim hoşuma gitmişti. Ancak daha sonra büyük uzmanlar ve bilim insanlarının -tarımcıların gayet ciddi ve iyi argümanlara dayanan eleştirisinin etkisi altında "tarım-kentler" (agro-kentler -ç.n.) teorisine daha ihtiyatlı yaklaşmaya başladım. Köyde elde edilen gelişim düzeyinin, tarım ve sanayi üretiminin doğrudan entegrasyonu sorununu, en azından Hruşçov'un önerdiği gibi bütün ülke ölçeğinde ele almaya daha uzun bir süre boyunca izin vermeyeceğini bana ikna edici bir biçimde gösterdiler. Aşırı önde gitmenin, köylerin nesnel özgüllüğünü ihmal etmenin bir örneği de kırsal nüfusun yoğunlaştırılması ve bir araya toplanması, "perspektifi olmayan" köylerin tasfiyesi tezi idi. Bunun sonucunda köylerin sanayileşmesi sürecini yapay olarak zorlama girişimleri köy ekonomisine büyük zarar verdi.

Hruşçov bir ara Pravda'da bir makale yayınladı, belirtmek gerek ki "tarım-kentler" kavramını orada epey güzel bir biçimde serimledi. Parti yöneticilerini teorik arayışlara, problemli teorik alanlara yönelmeye genelde teşvik eden Stalin bu makaleye çok olumsuz -hatta düşmanca bile diyebilirim- yaklaştı. Kısa süre sonra Pravda'da, "tarım-kentler" teorisini yıkıcı bir eleştiriye tabi tutan bir makale çıktı. Kendi dar çevresinde Stalin Hruşçov'un arayışları hakkında daha da sert sözler etti, "safı hayalcilik", "solcu ileri fırlamacılık", "küçük burjuva heyecanlar" olarak adlandırdı. Bu sözleri iyi hatırlıyorum çünkü Stalin bunları, Hruşçov'un "teorisi"nin etkisine girmeyeyim diye, benim yanımda birkaç kez tekrarladı.

Genelde, Hruşçov'un örgütçü niteliklerine yüksek değer veren, onu parlak bir icracı sayan Stalin onun siyasal ve ideolojik-teorik yetenekleri hakkında oldukça olumsuz bir fikre sahipti. Dahası, Stalin'in Hruşçov'la ilişkisinde kasıtlı bir küçümseme bile yatarı ki, Stalin belki de Beriya hariç parti ve devlet yöneticileriyle ilişkilerinde asla böyle bir davranış göstermezdi. Şahsen bende oluşan izlenime göre, bu "ikili"yi kendi çevresinden ayırarak Stalin bir anlamda onların "gayrı bolşevizmi"ne tavır koyuyordu, sanki yetenekli fakat ideolojik anlamda şüpheli insanların, bir çeşit "siyasal yol arkadaşları"nın hizmetlerinden devlet işlerinde yararlanmak zorunda kalındığı için özür diler gibiydi.

Hruşçov Stalin'in azarlarına görünüşte oldukça sakın ve kayıtsız yaklaşıyordu. Ancak bu sükûnet elbette yanıltıcıydı -Nikita Sergeyeviç aşırı kendini beğenmiş ve ihtiraslı bir insandı, gerçi şimdilik bunu gizlemeyi başarıyordu.

Hatırlıyorum, toplantılardan birinde Stalin bir ihmalkârlıktan dolayı lafını esirgmeden Hruşçov'u sertçe azarlamıştı. Toplantıdan sonra Hruşçov'la ben aşağıda bizi bekleyen arabalarımızın yanına iniyorduk.

- Çok bilmiş, dedi birden kızgınca Hruşçov. Yönetmek kolay tabii, ama somutta bir dene bakalım...

- Kimden bahsediyorsun? diye salt mekanik bir biçimde sordum, düşüncelere dalmış olduğum için. Toplantıda ben de azar

yemiştım ve Stalin'in dediklerini nasıl yapacağımı düşünmeye başlamıştım.

- Ha, yok bişey ben kendi kendime... dedi Nikita Sergeyeviç. "İyi azar işittik, ders almak lazım." Hruşçov hemen kendine hakim oldu ve dostça gülümsemeye çalıştı.

Ancak arabada anladım ki Hruşçov'un sözleri Stalin'e dairdi. Deyimdeki gibi, durgun sular derin olur...

Neyse sorunuzdan uzaklaştım. Tarım-kentler hikayesi bir kez daha Stalin ile Hruşçov'un köy ekonomisi sorunlarına yaklaşımlarındaki farkı vurguluyor.

İliklerine kadar gerçekçi olan Stalin, meselenin özgüllüğüne çok daha büyük ölçüde dikkat ediyordu. İyice düşünerek, temellendirerek, acele etmeden, şu ya da bu eylemin uzun vadeli sonuçlarını hesaplayarak hareket ediyordu. Hruşçov ise aksine hızlı ve etkili sonuçları hedefliyor, acele ediyor, elde edilen gelişim düzeyi hakkındaki gerçekçi fikri yitiriyor ve kesinlikle affedilemez, suçlu bir ütopyizme düşüyordu.

Sözlerinden köy işlerinin bugünkü pek işler acısı durumunun esas sorumluluğunu Hruşçov'un ve Stalinist çizgiden uzaklaşanların taşıdığı izlenimi doğuyor. Fakat bu çizginin kendisi acaba kusursuz muydu? Kolektifleştirmede aşırılıklar, 1933 yılının korkunç açlığı, köyden kente kaynak aktarımı ve nihayet pasaportu bile olmayan kolhozcuların yarı-feodal serfleştirilmeleri yok muydu acaba? Ayrıca Stalin döneminde tarım ve köy işleri alanında Batı'dan geriliğimizi de aşamadık. Resmi belgelerde, önde gelen tarihçilerin eserlerinde bunun sorumluluğu büyük ölçüde Stalin ve çevresine yükleniyor. Yoksa siz bunu kabul etmiyor musunuz?

Sorunuza bakılırsa, nesnel ve öznel etkenlerin ilişkisini doğru kurmayorsunuz, hepsini aynı kümeye koyuyorsunuz. Elimden geldiğince, gerçek tabloyu aydınlatmaya çalışayım.

Köy işlerinin geri kalmasının tüm suçunu Hruşçov'a ya da Stalin'e yüklemek kökten yanlıştır. Burada her şeye rağmen esas olan nesnel etkenlerdir, ülkenin gelişiminin özgüllükleridir. Neden bahsediyoruz, 20'li yılların başında bizim köylerimizde kara saban hakim iken ABD, Büyük Britanya ve diğer Avrupa devlet-

leri köy işlerinin elektrifikasyonunu neredeyse tümünden tamamlamışlardı. Bu geri kalmış orta çağ köyünden ülkenin sanayileşmesi, çağdaş bir ordu kurulması, savaşla yıkılmış ekonominin yeniden toparlanmasına geçiş için güç toplamak gerekiyordu - başka bir yol basitçe yoktu.

Bu geri kalmış özel işletmeler okyanusunu, tüm kaçınılmaz maliyetleri ve “eksileri” ile birlikte sosyalist kolektivizasyon yoluna sokmak gerekiyordu. Ve tüm bunlar düşman kapitalist kuşatmanın baskısı altında, zorlu bir tempoyla, tarihte görülmemiş kısa sürelerde oldu -başka çare yoktu. Eminim ki, kolektivizasyon ya da sanayileşmeyi beş-altı yıl daha uzatsaydık ekonomimiz faşizme karşı zafer için gereken şeyleri sağlayamazdı, köylerimiz de orduyu ve nüfusu besleyemezdi. Sovyet iktidarından nefret eden küçük işletmeciler ve kulakların cephe gerisinde oluşturacağı “beşinci kol”dan bahsetmiyorum bile. Sorun şu ki, tarih bize “normal” imkanlar vermedi, bize de “normal olmayan” yani zorlanmış tempolarla hareket etmek düştü.

Elbette parti, hükümet, şahsen Stalin köy ekonomisinin kalkınması, köylülüğün hayatının iyileşmesi için çok şey yaptılar -bu sektöre neredeyse yirmi boyunca önderlik etmiş bir insan olarak bunu teyit ediyorum. Böylece köyler ileri doğru, üretim ve emeğin çağdaş örgütlenmesine, uygar yaşama doğru güçlü bir atılım yaptı. Burada mucizevi sonuçlar, bu kısa sürelerde Batı’ya göre geri kalmışlığın tasfiyesini beklemek gerçekçi değildir. Ancak 50’li yılların başında ilk kez devletin köy ekonomisinin gelişimine büyük güçler ve kaynaklar ayırma olanağı belirdi. O zamana dek kentler büyük ölçüde köylerin hesabına yaşıyordu ve başka çıkış yolu da yoktu, tabii “önde gelen tarihçilerin” masa başı yanılsamaları dışında.

Şüphesiz, o zaman köylünün yaşam koşulları hoş değildi -gerilimli emek, yüksek vergiler, ikamet mahalline “sıkıca” bağlılık. Bu arada şehirde de böyle. Unutmayınız ki, çarlık Rusyası yaşam düzeyi açısından ileri kapitalist ülkelerden yüz yıl kadar gerideydi, belki de daha fazla.

Ancak abartmak da gerekmiyor. Ekim (devrimi -ç.n.) öncesi döneme kıyasla köy nüfusunun ezici çoğunluğunun üretim ve kültürel-maddi koşulları keskin bir biçimde iyileşti. Hem kol-hozcular hem de sovhoz işçilerinin ana kitlesi hayatından memnundu ve geleceğe şimdikinden çok daha iyimser bakıyordu, şimdi o zaman için hayal edilemez bir maddi zenginlik olmasına rağmen. Bunu söylüyorum, çünkü birçok kez köylülüğün 30 ve 40'lı yıllardaki yoksul durumu hakkında figanlar duydum. Bazı kalem erbabına göre, o dönemdeki parti politikası neredeyse baştan sona köylülüğe karşı terör, baskı ve şiddete dayanıyordu. Saçmalık! Çıplak şiddetle -ki 30'lu yıllarda köylülük nüfusun çoğunluğunu oluşturunuyordu- hiçbir siyasal düzen uzun süre dayanamazdı! Ayrıca dünyanın en güçlü faşist savaş makinesi yenilemezdi, cephede ve cephe gerisindeki kitlesel kahramanlık olmazdı. Nihayet iki süper devletten biri olamazdık, eğer bazılarının ciddi ciddi inandırmaya çalıştığı gibi her şey gerçekten NKVD korkusuyla yapıyor olsaydı.

Nesnel etkenlere değindiniz ancak öznel etkenler hakkında tek söz etmediniz...

Tamam, onlara geçiyorum. Siz elbette benden Stalin ve Hruşçov'un eylemlerinin, daha doğrusu köy ekonomisinin gelişimini geciktirmiş olan hatalarının karşılaştırmalı bir değerlendirmesini bekliyorsunuz.

Evet, bu arada her yeni işte kaçınılmaz olan hatalardan hem Stalin hem de Hruşçov epeyce işledi. Ama hata var, hata var. Stalin küçük, ikinci dereceden meselelerde hatalar yaptı; büyük, stratejik meselelerde değil. Hruşçov ise tersine ayrıntılardan ve özel noktalardan daha iyi anlardı, fakat büyük ölçekli, genel olarak devleti ilgilendiren kararlarda iyi düşünemezdi, acele ederdi ki, bu da bir dizi durumda bayağı felaket sonuçlar doğurdu. İşte siz 1933 yılı açlığından söz ettiniz. Bu açlık her şeyden önce korkunç bir kuraklıktan meydana gelmişti, bu kuraklığın sonuçları o sırada tamamlanmış olan köylerin kolektivizasyonunun maliyetleri ve sıkıntılarını derinleştirdi, bunlar her büyük toplumsal dönüşümde kaçınılmaz şeylerdi. Her iki etken de nesnel bir ka-

rakter taşıyordu ve bunları bir önderin olağanüstü gücüyle bile ortadan kaldırmak mümkün değildi. Eğer Stalin'in bir hatası varsa, o da o zamanki tarım bakanı Yakovlev'e (Epşteyn'e) gereğinden fazla güvenmiş olmasıydı, çünkü Yakovlev doğal afetle mücadele için gerekli önlemleri almadı ve merkezi ve yerel iktidar organlarında siperlenmiş olan Trotskistler ve başka "solcular"ın yıkıcı faaliyetlerine pratikte göz yumdu. Ben o sırada sebze üreten sovhozların Moskova tröstünde çalışıyordum ve merkezden -hafif bir ifadeyle söylersek- "garip" talimatlar alıyordum, bunların yerine getirilmesi üretimin bozulmasına yol açabiliirdi. Bu arada Yakovlev'i sabotajcılıktan dolayı yardımcılarıyla birlikte kurşuna dizdiler. Ama her durumda onun grubunun eylemleri durumu kötüleştirmekle birlikte belirleyici olmadı, çünkü, tekrarlıyorum, mesele esas olarak nesnel etkenlere dayanıyordu.

Hruşçov ise, devlet dümeninin başına geçince nitelik ve sonuçları bakımından stratejik hatalar yaptı. 50'li yılların ortasında, bizde esas olarak ilk kez köy ekonomisine büyük güç ve kaynak yöneltme olanağı belirlediği bir sırada, o bütün çabayı bakir toprakların ekime açılmasını yaymaya yoğunlaştırdı, bu da elbette görünür ve çabuk sonuçlar verdi, fakat uzun vadede açıkça hatalı bir karar olduğu ortaya çıktı. Mesele yalnızca bakir toprakların işlenmesinin, buraların aksine daha fazla önem verilmesi gereken bölgeler -Ukrayna ve Rusya'nın kara toprak dışındaki bölgeleri- pahasına gerçekleşmesi değildi. Daha da feci olanı, köy ekonomisinin ekstansif büyüme etkenlerine doğru "stratejik dönüşü" oldu, oysa o sırada gündemde olan köy ekonomisinin intensifleşmesine geçiş idi. Başka bir deyişle, "derinleşmek" lazımdı, ama biz geçici başarılarla kapılıp, bile bile yanlış yoldan "genişlemesine" gittik, bundan dolayı abartısız birkaç köy ekonomisi beş yıllığını (beş yıllık planını -ç.n.) yitirdik.

Hruşçov'un özel bahçe ve tarlalara cepheden saldırısı ve özellikle kolhozcuların ve sovhoz işçilerinin kişisel mülkiyetindeki büyük ve küçükbaş hayvanların azaltılması da son derece olumsuz sonuçlar doğurdu. Oysa Stalin döneminde özel olan ile top-

lumsal olanın esnek uyumu ve bir aradalığı birçok sorunu çözmeye izin veriyordu. Eski kuşaktan insanlarla konuşun, gıda maddelerinin çeşitlilik ve zenginliği açısından mağazalarımızın 50'lerin başında şimdi 80'lerin başında olduğundan iki kat daha iyi olduğunu söylerler. Elbette uravnilovka'nın (ücret eşitlikçiliği) her yerde yaygınlaştırılması ve de "perspektifi olmayan" köylerin tasfiyesiyle sonuçlanan gigantomaniya¹⁸, köy ekonomisine oldukça hissedilir darbeler indirdi.

Hruşçov'dan sonra gelen liderler onun hatalarını düzeltmedikleri gibi aksine iyice derinleştirdiler. Güçlü bir örgütçü, enerjik ve girişimci bir insan olarak Nikita Sergeyeviç yine bir şekilde yöneticileri "silkelere" ve çalıştırırken onun ardılları bitmek tükenmek bilmeyen öğütlerle yetindiler. Tüm bunlar sonuçta şunu doğurdu ki, muazzam masraflara rağmen köy ekonomisi bugünkü durumuna, sizin de doğru olarak belirttiğiniz gibi, "oldukça işler acısı durumuna" geldi.

İvan Aleksandroviç, çelişkiye düşmediniz mi? Stalin'in insan sarrafı olduğunu, onların gerçek değerini bildiğini iddia ettiniz... Hruşçov'da, Beriya'da, Vişinskiy'de ve çevresindeki başka insanlarda yanıldıysa bu nasıl bir sarraftır?

Bunda bir hata olduğunu sanmıyorum. Lenin gibi Stalin de siyasal olarak şüpheli ya da gayri-Bolşevik gördüğü insanları kullanmayı beceriyordu. İş yapma becerisi, yüksek çalışma nitelikleri herhalde yüzde 100 Marksist-Leninistlerin tekelinde değil... Hem Vişinskiy, hem de Mehliş ve Beriya Menşevik bir geçmişe, biyografilerinde "karanlık noktalara" sahipti. Fakat onların profesyonel "olumlulukları" bariz bir biçimde ağır basıyordu, ayrıca siyasal stratejinin oluşturulmasına onları karıştırmıyorlardı. Lenin de gerçek Bolşevikler ve gerçek Marksist teorisyenler saymadığı Trotskiy'in, Zinovyev'in, Kamenev'in, Buharin'in yüksek mevkileri işgal etmesine izin verdi ya.

Bizde hep aşırıya kaçılıyor. Övüyorsak göğe çıkarıyoruz, kızılıyorsak mutlaka un ufak etmek lazım... Ya şeytan ya melek, ortası

¹⁸ Küçük işletmeleri ihmal edip her yerde dev büyüklükte işletmeler kurma "hastalığı". (ç.n.)

sanki yok, halbuki tersi hayatta çok sık oluyor.

Örneğin Beriya'yı alalım. Onu akla gelen-gelmeyen her türden ayıbın, sefahatin toplamı olarak sunuyorlar. Evet, ayıpları vardı, dürüst değildi, temiz bir adam değildi -öteki halk komiserlerinde olduğu gibi ben de ondan epey çektim. Ama tartışmasız bütün kusurlarına karşın Beriya, güçlü bir iradeye, örgütçü niteliklerine, meselenin özünü çabuk kavrama ve karmaşık durumlarda esas olanı tali olandan ayırarak hızla yönünü tayin etme becerisine sahipti.

Beriya önderliğinde, hem de çok kısa bir sürede atom bombası yapıldığı ve savaş sırasında savunma projelerinin rekor hızlarla inşa edildiği bir gerçektir.

Ancak Beriya, büyük olmayan bir hataya kasıtlılık görüntüsü, hatta “siyasal” niyetler atfetmeyi becerirdi. Stalin, Mehlis'i olduğu gibi Beriya'yı da bir tür “korkutma sopası” olarak kullanarak her kademedeki yöneticide bulunan, Lenin'in gayet doğru bir biçimde “Rus Oblomovluğu” diye nitelediği, avarelik, mıymıntı-lik, ihmalkârlık ve diğer hastalıklarımızı yok etmeye çalışıyordu. Ve, açık söylemek gerekirse, bu pek çekici olmayan yöntem etkili bir biçimde işledi. Elbette Beriya'nın sopasının dürüst insanların başına indiği durumlar da oldu.

Nasıl olduysa, Stalin'in 1952 yılında devlet güvenlik bakanlığı görevinden aldığı Beriya, onun ölümünden sonra yeniden başı dik bir biçimde yükseldi: SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı başyardımcısı oldu, içişleri bakanlığını da içeren iç güvenlik bakanlığının başına geçti. Başka bir deyişle, Stalin zamanında hayal bile edemeyeceği bir güce kavuştu. Hruşçov'a gelince, kuşkusuz Stalin onun “gayri bolşevizmini”, akli ve kültürel bakış açısının darlığını, kariyerist ihtiraslarını herkesten daha iyi görüyordu. Ancak onu mükemmel bir icracı saydığı için yüksek parti mevki-lerinde kullanmayı yeğledi. Doğru da yaptı: Sıkı bir önderlik altında çalışan Hruşçov az yararlı olmadı. Birinci olmayı çok istemesine karşın, onun ülkemizdeki karar alma konumuna hiçbir parametre itibarıyla uymaması başka bir meseledir. Bütün trajedi de buradadır...

Hruşçov'un birçok konuda Stalin'den geride olduğunu kabul etmek mümkün. Ama o dürüst insanları hapse atmadı, kanlarını dökmedi. Halk asla affetmez...

Kendinizi halkın temsilcisi olarak görmeye hakkınız olduğundan emin misiniz? Halk bizde farklı farklıdır. Profesör ve edebiyatçı için Stalin elbette “despot” ve “diktatördür”, öncü işçiler için ve o dönemde yaşamış birçok sade insan içinse büyük ve bilge bir insandır. Halkın iyiliği için çalışmış ve bugün “iyice semirmiş”, bürokratlaşmış ve geniş kitlelerden kopmuş olan “yöneticileri” de aynı şeyi yapmaya zorlamıştır. Naifçe mi? Belki de... Ama ben bu uç değerlendirmeleri yaparken Karl Marx'ın şu derin sözlerini hatırlıyorum: Entelektüelin işçiden öğrenecekleri, işçinin entelektüelden öğreneceklerinden daha fazladır...

Affedersiniz ama bunun benim sorduğum soruyla ilgisi nedir?

Doğrudan ilgisi var. Halkın içinden basit, dürüst, çalışkan insanlarla konuşun, onlar size şunu diyecektir: “İşleri bir düzene koymanın, sınırsızca gevşemiş parti ve devlet disiplini sertleştirmenin, en sert önlemleri almaktan çekinmemenin vakti geldi.” Deyimdeki gibi, halkın sesi hakkın sesi. Kendi deneyimimden yola çıkarak tereddütsüz söyleyebilirim: Parti ve devlet aparatını her türlü liyakatsiz, yamanmış unsurlardan sürekli olarak temizlemeksizin, yüksek kademelerdeki anti-sosyalist eğilimleri ve oluşumları daha doğmadan kararlı bir biçimde kesip atmaksızın, ülkenin hızlı ve kendinden emin bir biçimde ileri gitmesi mümkün değildir. Böyle bir “lağım temizleme işi” en azından ülkedeki durumu sağlıklı kılar; partiye, yönetim alanına dürüst, düşünen, yetenekli gençlerin akmasını sağlar; halkın muazzam demokratik potansiyelini açığa çıkarır. Evet aynen böyle: Bu potansiyel ancak demir disiplin ve düzen, bütün anti-sosyalist görünümlerin kararlı bir biçimde önünün kesilmesi koşullarında açığa çıkar. Başka türlü bütün enerji ve aktiflik geveze demagojinin, anarşik başboşluğun, grupçu ve şahsi çıkarlar için maddiyatçı mücadelenin yıkıcı yatağına akar. Yugoslavya'da çalışırken

ben bu üçünü yeterince gözledim... Ve büyük küçük her şeydeki bu demir disiplin ve yüksek zorlayıcılık tam da üst düzey yöneticilerden başlamalıdır, aksi takdirde sosyalizmi son derece tehlikeli sonuçlar bekliyor...

Daha önce dediğim gibi, Stalin Hruşçov'un sloganları ve programının küçük burjuva özünü herkesten önce ve derinden kavradı. Ancak yine de ülkeyi ve dünya sosyalizmini, Hruşçov ve benzeri "gayri Bolşevik" tipte liderlerin iktidara gelmesinden koruyacak önlemler almayı beceremedi... Sonuçta onların solcu, küçük burjuva hayalciliğinin bedelini çok ağır biçimde ödemek zorunda kaldık.

Ya da alın başka bir örnek -Georgiy Konstantinoviç Jukov'u kastediyorum, çok yetenekli bir komutan, kuşkusuz İkinci Dünya Savaşı'nın en iyi generali. Bütün olağanüstü kişisel niteliklerine karşın onun da bariz kusurları vardı, K. Rokossovskiy "Soldatskiy dolg" (Askerin Borcu -ç.n.) adlı eserinde bunları yazdı.

Jukov'un kibiri, kabalığı, nezaketsizliği ve buna benzer asker alışkanlıklarına yine bir şekilde dayanmak mümkünken, aşırı kendini beğenmişliği ve ikbalperest, "Napolyoncu" ihtirasları siyasal bir tehlike içeriyordu. Jukov'a teveccüh göstermiş olan Stalin bunu anladığı zaman hemen gerekli önlemleri aldı. Ün yapmış mareşaller ve amirallerden oluşan özel "subay onur mahkemesi" Jukov'un davranışını ağır eleştiriye tabi tuttu, Georgiy Konstantinoviç'in yüzüne karşı epeyce sert fakat doğru sözler edildi. Ancak mahkeme Jukov'un büyük kişisel hizmetlerini ve öznel dürüstlüğüne dikkate alarak aynı zamanda Malenkov, Beriya ve onları destekleyen Stalin'in beklediği sert cezanın verilmesine karşı çıktı. Sonuçta Stalin sadece subayların fikrine ödün verip Jukov'un rütbesini tenzil etmekle yetinmedi, ölümüne az kala onu yeniden karar alma konumuna doğru yükseltmeye başladı. Bu bariz bir hataydı. Bunun sonunda Jukov, Stalin'in çekincelerinin haklılığını doğruladı, böyle büyük bir askeri önder için bile izin verilemez olan parti işleri ve siyasete karışma hatasını gösterdi. Bilindiği gibi, Haziran 1957'de Jukov,

sözde “parti karşıtı grubu”, yani Politbüro üyelerinin çoğunluğunu neredeyse açıkça askeri güç kullanmakla tehdit etti. Daha sonra kolayca ele alacağını düşündüğü Hruşçov’un yardımıyla bizim mareşal kendi konumunu güçlendireceğini hesaplıyordu. Ve çoğu zaman olduğu gibi başkaları için kazdığı çukura düştü - Malenkov ya da Molotov’a göre Hruşçov potansiyel olarak tehlikeli rakiplerine çok daha az nazıkçe davrandı.

Jukov’un kendi dar görüşlülüğü ve kifayetsizliği, ikbalperest ihtirasları yüzünden yardım ettiği Hruşçov’un tekelci egemenliğinin sonuçları açıktır. Ülkemiz Leninist gelişme çizgisinden saptı, temposunu yitirdi, on milyonlarca ve uluslararası yönünü de ele alırsak belki de yüz milyonlarca insanın çıkarları zarar gördü...

Ama eğer Stalin sosyalizm için potansiyel olarak tehlikeli olan şeyleri önlemedeki kendine has sağlamlık ve tutarlılığını göstermiş olsaydı bütün bunlardan kaçınmak mümkün idi. Yani hem Hruşçov’u hem de Jukov’u birinci rollere çıkma olanağından yoksun bıraksaydı. Elbette mahkeme ya da hapsi kastetmiyorum - zaman değişmişti. Bu tartışmasız önde gelen insanları emekliye ayırmak yeterli idi... Diyeceksiniz ki adaletsizce, zalimce ve baskıcı. Onların “kişisel penceresi”nden, arkadaşlarının, akrabalarının ve tabii bazı “yüksek ahlaklı” edebiyatçılarımızın pozisyonundan bakarsak belki de öyle. Ama on milyonların, Sovyet insanların ezici çoğunluğunun çıkarları açısından bu “baskılar” hem gerekli hem de doğru olurdu. Bu arada gerçek Leninist politika da zaten böyle çıkarların savunmasından başlar, genel ve bütünsel olanı özel ve gurupsal olanın üstüne koyma becerisinden başlar.

1921 yılındaki “işçi muhalefeti”nin öyküsünü hatırlıyor musunuz? Onların safında çok sayıda dürüst ve devrimin ideallerine sadık insan vardı, ancak bu insanlar sosyalizm için potansiyel olarak tehlikeli bir konum almışlardı. V. İ. Lenin en kararlı biçimde onların partiden ihraç edilmelerinde ısrar etti. Fakat bunu başaramayınca da -birkaç oy farkla kaçırıldı- muhalefet üyelerinin karar verme mevkilerinden uzaklaştırılmalarını, taşraya ya da

Aleksandra Mihaylovna Kollontay'da olduğu gibi diplomatik görevlere gönderilmelerini sağladı...

Belki de Stalin'in başlıca hatası da kendi yerini almaya layık birini hazırlamayı beceremeyişi ya da vaktinin yetmeyişi oldu. Vakti yetmedi çünkü bu konuda belirli önlemler almıştı: 19. parti kongresinde Merkez Komitesi Prezidyumu¹⁹ çok genişletildi, başbakanlığa P. K. Ponomarenko aday gösterildi, bakanların "genç dublörleri" türünden bir "deney" yapıldı... Fakat, heyhat, sonunda her şey farklı gelişti.

Son olarak, hayata atılan genç insanlara ne dilemek istersiniz?

Sanırım Tolstoy harika sözler söylemiş: "Doğru yol şudur: Senden önce başkalarının yaptıklarını özümse ve ileri git." Benim kuşağım Leninizmin derslerini özümsemi ve önünde duran bütün problemleri çözmeyi becerdi: Sosyalizmi inşa etmek, faşist saldırıya karşı onu savunmak, ülkeyi çağdaş ve büyük bir devlete dönüştürmek. Şimdiki kuşak da, eğer geçmişin deneyiminden değerli olan her şeyi alırsa, zamanın sınavından geçmiş Bolşevik ülke yönetimi yöntemlerini özümser ve ileri giderse, dünyanın en yüksek emek üretkenliği ve etkililiğine doğru, kültürün, eğlencenin ve günlük hayatın gezegenimizdeki en akılcı ve insancıl örgütlenmesine doğru giderse aynı şekilde en karmaşık görevleri başaracaktır.

Yurtseverlik, vatan sevgisi yalnızca psikolojik değil aynı zamanda büyük bir ekonomik güçtür. ABD'de, Japonya'da bu duygular küçük yaşlardan itibaren aşılanır, gençliğe kendi ülkelerinden, kendi halkından, kendi kültüründen gurur duyması öğretilir. Bizde ise buna benzer bir gururu bazı edebiyatçı ve gazeteciler bazen şovenizm olarak damgalıyorlar.

Bizlerin, sosyalizmin ilk yolcularının, inançlı enternasyonalistlerin, ülkemizle, halkın kahramanca gelenekleriyle gurur duymak için daha çok sebebimiz var. Eninde sonun-

¹⁹ Aynı kongrede Politbüro yedinci Prezidyum denemeye başladı. (ç.n.).

da bütün sorun ve zorluklarına rağmen gelecek sosyalizmindir, kapitalizm ise bütün parlak başarılarına ve kazanımlarına rağmen kaçınılmaz olarak tarih sahnesinden çekilecektir.

Gençlerimiz sayısız zorluklar karşısında kendini yitirmesin, ucuz şüphecilere, inançsızlara ve mızımızlara kapılmasın, fakat kolları sıvayıp sosyalizmin idealleri için tıpkı 30'lu yılların kuşağında olduğu gibi bir enerjiyle, tutkuyla ve özveriyle mücadele etsin!

II

Ülkemiz ikinci bir Hruşçov'a dayanmaz

V. Litov'un Notu²⁰

12 yıl önce 1989 yılında *Molodaya Gvardiya* dergisinin 4. sayısında “İvan Benediktov ile Stalin ve Hruşçov Hakkında” adlı röportajım yayınlandı. Burada benim Stalin’in tarım halk komiseri ve Hruşçov’un köy işleri bakanı İvan Aleksandroviç Benediktov ile söyleşilerimin gazeteci gözüyle yayına hazırlanmış hali vardı. Benediktov iki önde gelen Sovyet liderinin siyasal faaliyetini ve çalışma yöntemlerini karşılaştırıyordu. Materyali uzun yıllar boyu yayınlamadılar ve ancak *Molodaya Gvardiya* dergisini bunu yapmaya cüret etti. I. A. Benediktov’un görüşlerinin o zamanki “genel çizginin” meşhur “Stalinist cinayetleri” ifşa etme politikasına tamamen ters düşmesine rağmen. Elimdeki malzeme zaten yeterince geniş olduğu için eski Stalinist halk komiseri ve sovhozlar bakanının “Leningrad davası” denen olaya ilişkin söylediklerinin yer aldığı kısmı çıkarmıştım. Dergi yönetimi bana bunu daha sonra yapmayı önerdi ve hatta duyurusunu bile yaptı. Fakat bir dizi nedenden ötürü yayınlamak mümkün olmadı. Eski Stalinist bakan ile röportajın bugün de güncelliğini yitirmediğini düşünüyorum.

²⁰ Melkoburjuaznie kadri reşili vsyo (Küçük burjuva kadrolar her şeyi çözdü)”, *Duel*, (haftalık gazete), sayı 22 (319), Moskova, 3 Haziran 2003, s. 6.

Bildiğim kadarıyla, Stalin zamanının SSCB Gosplan Başkanı Nikolay Alekseyeviç Voznesenskiy'i iyi tanıyordunuz. Hakkında nasıl bir fikriniz oluştu?

İlişkimiz pek öyle bulutsuz değildiye de ben onu takdir ediyordum. Voznesenskiy önde gelen bir yönetici-işletmeci, yetenekli bir iktisatçıydı. Muhasebeci tipi dar yaklaşıma sahip birçok meslektaşının aksine o büyük, devlet ölçeğinde düşünürdü. İradeli, enerjik, hedef sahibi bir insan olan Voznesenskiy büyük bir iş yapma kapasitesine sahipti ve birçok ekonomi yöneticisi arasında belli bir biçimde öne çıkıyordu. Fakat çoğu zaman olduğu gibi, onun da erdemlerinin devamında kusurlar vardı. Nikolay Alekseyeviç bazen kaba, kırıcı oluyordu, kızıyor bağırıyor, insanları aşağılıyor ve hakaret ediyordu. Birçok kişi böylesi kaba davranışlardan rahatsız oluyordu, bazen insanlar neredeyse sinirden titriyordu. Bir keresinde Voznesenskiy'e karşı Gosplan parti örgütü tam anlamıyla isyan etti. İnsanlara karşı aristokratça tepeden bakan davranışından ötürü neredeyse partiden ihraç ediliyordu. Bu arada o zamanlar bakanlıklarda ve büyük işletmelerdeki parti örgütlerinin başında MK görevlileri vardı. Bunlar bakanlardan ve fabrika müdürlerinden tamamen bağımsız idiler ve parti ahlâkı ya da devlet çıkarları ihlal edildiği zaman bu yöneticilere haddini bildiriyorlardı. Voznesenskiy kendisine parti tarafından kınama cezası verildikten sonra bariz biçimde yumuşadı, gerçi tabii ki insan kendi karakterini tamamen değiştiremez. Bu arada Stalin'in gözdesi sayılan Nikolay Alekseyeviç bu konuda ondan çok farklıydı. Stalin insanlara daima eşit, nazik ve saygılı davranırdı, özellikle biz genç yöneticilere. İşe zarar vermediği sürece insani zaafılara karşı sabır değilse de anlayış gösterirdi. İşlenmiş hataları gösterirken bile el altından bize kendine güven aşıları, onun yanından her zaman kanatlanmış olarak, eksiklikleri yenmek, çalışıp yeni düzlüklere çıkmak için ikiye katlanmış bir istekle ayrılırdık. Gerçi Voznesenskiy ile benim aram genelde fena değildi. Onun çok değerli bir niteliği vardı -sözüne sadıktı. Söz verdi mi, yapardı. Öteki yöneticilerde olduğu gibi, sürekli hatırlatmak, rica etmek, vicdanına hitap etmek vs. gerekmezdi.

Bundan ötürü ben onun karakterindeki kabalıkları affederdim. Sonuçta kimde yok ki?

Sizin sözlerinize göre demek ki Stalin sağlam ve kendi ayakları üzerinde duran kişilere değer veriyordu ve Voznesenskiy bunlardan biri olarak onun özel itimatına sahipti. Peki o zaman devlet hiyerarşisinde büyük bir mevkiyi işgal etmiş olan bu önemli devlet adamının bir anda “halk düşmanı” ilan edilmekle kalmayıp aynı zamanda zalimce bir fiziksel cezaya tabi tutulmasını neyle açıklıyorsunuz? Takdir edersiniz ki bu sizin, Stalin’in sorunlara, özellikle kadro sorunlarına derinden ve iyi düşünerek yaklaştığı iddianıza uymuyor.

Sorunuza hiçbir biçimde katılmam mümkün değil. Hiç de öyle “bir anda” ve hızlı bir “hesaplaşma” olmadı. En azından Stalin tarafından olmadı, çevresindekiler ise ayrı bir konu. Stalin birkaç kez Voznesenskiy’i suçlayan materyalleri ilgili organlardan geri aldı. Ancak ne zaman ki kendisine defalarca kontrol edilmiş veriler sunuldu, o zaman tutuklama iznini verdi. Ben bunu o sırada devlet güvenliğinde çalışan ve Voznesenskiy’in yargılandığı “Leningrad grubu” davasını iyi bilen bir yakın arkadaşımдан biliyorum. Arkadaşımın sözlerine göre -ki bu arkadaşıma kendim kadar güveniyorum- Voznesenskiy kurşuna dizilmedi. Yolda, tutuklu vagonunun içinde donarak öldü. Bu olay tesadüf müydü yoksa yukarıdan emir almış muhafızların bilinçli işi miydi bilemem. Stalin’in, tekrar ediyorum, bununla bir ilgisi yoktur. Evet, Voznesenskiy’in görevden alınması ve tutuklanması kararını o verdi. Karar özünde siyasal bir karardı. Cezasının ölçüsünü ise başkaları belirledi, burada özel bir komisyon çalıştı, bu komisyonda Beriya, Malenkov, Bulganin ve başkaları yer aldı. Voznesenskiy’e olanın kişisel sorumluluğunu onlar taşıyorlar. O zamanlar başkasının yetki alanına giren işlere kimse karışmazdı, Stalin bile. Herkesin net bir biçimde belirlenmiş sorumlulukları vardı. Daha önce dediğim gibi o yıllarda yetkiler ayırımına oldukça sıkı bir biçimde dikkat ediliyordu. Diyelim parti yöneticilerinden birinin bir soruşturmacıya ya da bir savcıya telefon edip “İvan İvanoviç hadi bakalım bu adamı en yüksek cezaya uydur” demesi düşünülemezdi bile. O yıllarda yasalara şimdikinden

Ülkemiz ikinci bir Hruşçov'a dayanmaz

daha çok uyuluyordu. “Telefon hakkı” Stalin zamanında değil, Hruşçov zamanında pratiğe girdi. Bu noktada çığırkan “kişi kültü” mücadeleçileri insanların kafasını karıştırdılar. Umarım bu geçici olur.

Affedersiniz, İvan Aleksandroviç, bu türden kategorik iddialar pek az ikna edici: Hem siz hem de arkadaşınız her şeyi bilemezsiniz. Son zamanlarda hem de çok sağlam parti yayınlarında çıkan eserlere bakarsanız...

Stalin yönetim okulundan geçmiş olan bizler yalnızca gerçeği söylemeyi öğrendik, yalnızca mutlak doğru olanı ve başımızla kefil olabileceğimiz şeyi. Ancak daha sonra Hruşçov zamanında propaganda sloganlarıyla maddi gerçekliği birbirine karıştırmaya, bariz bir biçimde göz boyamaya ve yalana başladılar; hem de tüm devlet çapında. Kategoriklik meselesine gelince... Biliyor musunuz benim buna hakkım var, çünkü birçok olayın tanığı oldum ve her şeyi kendi gözlerimle gördüm. Bir ara hesapladım, Politbüro toplantılarında yüz kereden fazla bulunmuşum. Köy ekonomisi sorunları, nüfusun erzakının sağlanması sorunları ülke yöneticilerini sürekli ilgilendiriyordu. İyi hatırlıyorum, iki Politbüro oturumunda Voznesenskiy’in kaderine de değinmişti. Onun sözlerini aynen aktaramam. Ama sözlerinin özünü hatırlıyorum: Stalin Voznesenskiy’in nerede çalıştığını ve nasıl olduğunu sordu. Buna benzer soruları o asla boşuna sormazdı. Toplantıya katılan ötekiler gibi bende de Voznesenskiy’in üzerindeki gölgenin kalktığı izlenimi oluştu. Nikolay Alekseyeviç için samimi olarak sevindim.

Ama Voznesenskiy yine de geri dönmedi.

Soruyu sorduktan sonra Stalin genelde yaptığı gibi neden sonuna kadar götürmedi bilmiyorum. Belki de hastalığı yüzünden - savaştan sonra beyin kanaması geçirdiği söyleniyordu. Gerçekten de çok kötü görünüyordu ve olan bitene tepkileri bir ölçüde yavaşlamıştı. Gerçi yine de duruma hakimdi ve sorunların özünü iyi anlıyordu. En azından, köy işleri söz konusu olduğunda. An-dığım Politbüro toplantılarından birinde benim konuşmamdan

birkaç rakama şüpheyile bakmıştı. Ben itiraz ettim, rakamların doğru olduğuna kefilim, dedim. Bakanlığa döndükten sonra rakamları kontrol ettim ve Stalin'in sezgisinde yanılmadığını anladım. Hemen hatayı parti Merkez Komitesi'ne bildirdim. Bu arada beni böylesine zor duruma sokan bakanlık çalışanlarıyla da hemen yolları ayırmak zorunda kaldım.

Peki ama Stalin'in davranışında belirli bir oyun yok muydu? Bu konuda yazılmış ve epey gürültü koparmış bir makalede "Bizans kalleşliğinden" bile söz edildi... Acaba Stalin'in çevresinden bir kimse "birinci"nin onayını almadan, kendi başına Voznesenskiy ile hesaplaşma riskini alabilir miydi?

Evet, ne yazık ki böyle şeyler oluyordu. İç işleri halk komiserleri Yagoda ve Yejov 30'lu yıllarda epeyce dürüst insanı mahvettiler, ki bu konu bizzat Stalin tarafından dürüstçe partiye ve halka söylendi. Yagoda ve Yejov yordakçlarıyla birlikte mahkemenin verdiği hüküm gereğince kurşuna dizildiler. Ardıllarından farklı olarak Stalin bu konularda geçmiş hizmetleri, akrabalık ya da arkadaşlık ilişkilerini tanımazdı. Daha ne diyelim, kendi akrabalarının yarısı kamplarda yatıyordu... Stalin'e yakın olan insanlara hiçbir müsamaha tanınmadı, tersine, yaptıkları ihlaller daha sıkı soruşturuldu... Öteki üst düzey yöneticilerde kendisine karşı böyle sıkı bir talepkârlık yoktu. Stalin'in çalışma arkadaşları arasında küçük burjuva mayalı epeyce kişi olduğu sır değildir. Örneğin Hruşçov ilk başta Trotskist idi, Malenkov, Mikoyan ve Beriya ideolojik-ahlaki yönelimlerine göre sağ sosyal demokrasiye meyilliydiler. Stalin bunu elbette pekala biliyordu ve onlara hiçbir zaman politikada karar verici konumda olma fırsatı vermedi. Aynı zamanda kişisel ihtiraslar, entrikacılık, tuzakçılık ve bunun gibi Bolşevizmle çelişen davranışların ciddi bir tehlike oluşturduğunu da hesaba katıyordu. Elbette tehlike sadece "küçük burjuva yol arkadaşları" denen kişilerden gelmiyordu. Hakkı komünistler de insani zaaflardan yoksun değildir ve bu zaafılar yüksek mevkilerde devlet için çok ağır sonuçlar doğurabilir. O yıllarda üst düzey parti ve devlet yöneticilerini izleyen özel bir servis olması boşuna değildi. Bu servis gayet etkili bir biçimde

Ülkemiz ikinci bir Hruşçov'a dayanmaz

çalışıyordu. Parti disiplininin ihlali, işine gelmeyen insanların işini bitirme girişimleri acımasızca bastırılıyordu ve bunu yaparken yüksek mevkilere ve geçmiş hizmetlere hiç dikkat edilmiyordu. Zaman aşımı da söz konusu değildi, çok eski suçlar bile er ya da geç açığa çıkarılıyordu. Ve herkes bunu iyi biliyordu. Çeşitli türden “anılarda” iddia edildiği gibi, hayatının son aylarında en yakın çalışma arkadaşlarından korkan Stalin değildi. Asıl ondan ölümüne korkan Hruşçov, Beriya, Malenkov ve ötekilerdi, çünkü çok eskide kalmış suçlar için bile er ya da geç hesap sorulacağını biliyorlardı. Stalin’i hayatının son günlerinde neredeyse delirmiş gibi gösterme çabalarının sebebi de budur. Üstelik Stalin daha önce söylediğim gibi eski tüfek partililerin yerine genç kadroları açıkça hazırlıyordu. Bu da, elbette bu eski tüfeklerce kendilerine çekilmiş silah olarak algılanıyordu.

Yani, sizin sözlerinize göre “önde gelen” ve “yetenekli” Voznesenskiy’in görevden alınması ve tutuklanması hakkında ilkesel bir karar almış olan Stalin’in onun ölümünde hiçbir suçu yok, bütün bunlar hep Kremlin dalkavuklarından birinin entrikaları. İyi de her şey görevden alma ve tutuklama ile başlamadı mı -burada affedersiniz ama bariz bir mantıksal uyumsuzluk var...

Yetenek ve geçmişteki üstün hizmetler, hata ve suç işlemeye karşı koruyucu bir tılsım değildir. Hayat değişir, ülkenin önündeki görevler değişir, insanlar değişir. Siyasetçi yeni durumu hesaba katarak, eski bagaja bakmaksızın etkili kararlar almak durumundadır. Gerçeğe ulaşmak istiyorsanız bana işte şunu sormalıydınız: Önce Voznesenskiy’i yüksek makama getiren sonra da tutuklanmasına onay veren Stalin haklı mıydı? Ama siz hep entelektüel duygusallığa meylediyorsunuz: Aman nasıl bir insanı “caniler” mahvetti, ah yazık o “yetenekli” ve “önde gelen” adama...

Tamam, kilit soru bu. Acaba siz ne yanıt vereceksiniz... Leningrad davasında bildiğim kadarıyla epeyce sanık ve suçlama var -devlete zarar vermekten, Leningrad’ta izinsiz fuardan, gizli belgeleri kaybetmeye ve hatta Büyük Britanya hesabına

casusluğa kadar, ki bu sonuncusu Leningrad parti liderlerinden biri olan Kapustin'e yöneltildi.

Bizzat “Leningrad davası” hakkında yargıda bulunmak istemiyorum. Sadece bizzat Voznesenskiy’e yöneltilen iki temel suçlamaya değineceğim. Her şeyden önce onu “devleti aldatmakla” suçladılar, ya da çağdaş dille söylersek, göz boyamakla. Kendi hatasını hafifletmeye çalışan Voznesenskiy, daha sonra planın fazlasıyla yerine getirildiğini rapor edebilmek için kasten sınai üretim planını aşağı çekti. Böyle bir davranış, hele hele Stalin’in başkalarına örnek olarak gösterdiği bir kişiden gelince onu çok öfkeliendirdi. Sık sık tekrarladığı gibi, Gosplan ekonominin genelkurmayı idi, mutlak olarak nesnel ve dürüst olmalıydı, başka türlü ülkede düzen olmazdı. İkincisi. Voznesenskiy’in yüksek mevkilere hep “kendi” adamlarının, genelde Leningradlıların gelmesi için her şeyi yaptığı, üstelik bu konuda profesyonel niteliklerin değil, “Leningrad grubu” denen gruba aidiyetin hesaba katıldığı kanıtlandı. Bu bağlamda ayrıca Rusya Komünist Partisi’ni²¹ kurma girişiminden söz ediliyordu. Voznesenskiy’i görevden alıp tutuklanmasına onay vermekle Stalin grupçuluğu ve göz boyamacılığı en ağır suçlara eşit kıldı. Ülkenin parti ve ekonomi yöneticileri, bu şekilde hayatı kendisi için kolaylaştırma girişimlerinin önünün en acımasız biçimde kesileceği konusunda sert bir uyarı almış oldular.

Peki bundan ders aldılar mı?

Elbette. Yönetici çevrelerde göz boyamacılık ve grupçuluk eğilimleri her zaman vardı, insan insandır, bazen işe zarar vermek pahasına da olsa hayatı kolaylaştırmak ister. Ben dahil birçok bakan için bu bir soğuk duş etkisi yarattı. Mantık basit. “Voznesenskiy’i, Stalin’in gözdesini bile affetmediklerine göre bizim lafımız mı olur.” 50’lerin sonuna değin parti şöyle dursun devlet organlarında bile göz boyama ve grupçuluk olaylarının

²¹ SSCB’yi oluşturan 15 Birlik cumhuriyeti içinde yalnızca Rusya’nın kendi KP’si yoktu, SBKP içinde eriyordu. Bir Rusya KP kurma girişimi ancak Gorbaçov’un son yıllarında tekrar gündeme geldi. (ç.n.).

tek tük kalması tesadüf değildir. Kişisel ihtiraslarla hareket eden Hruşçov bu tehlikeli olaylara kapıları açtığı zaman her şey değişti. Adam kayırmacılık ve gösterişçilik tıpkı bir pas gibi parti ve devlet yönetimi mekanizmasını yemeye başladı. Kariyer basamaklarında yükselme, Lenin ve Stalin zamanında olduğu gibi, siyasal ve profesyonel niteliklere göre değil, o sıradaki “öndere” kişisel sadakat ve yakınlığa göre yapılmaya başladı. “Önderin” kendisi de “ben kendi adamımı desteklerim o da beni destekler” basit mantığını izleyerek kural olarak kendi memleketinden tanıdıklarını ve yakınlarını yukarıya taşımaya başladı. Bir cehalet, yeteneksizlik ve al gülüm ver gülüm dönemi başladı. Bugünkü parti yönetimine bir bakın (röportaj 70’lerin sonunda yapıldı -V. Litov). Çoğunluğu az kültürlü, dar görüşlü insanlar. 40’larda başlangıçta iyi olanlar bile, baştakilere uyup büyük ölçüde kötü yönde değiştiler. Hükümette bir Kosıgin, bir de işte Baybakov deyim yerindeyse henüz idare ediyorlar. Fakat onlar da, Stalin döneminin son “Mohikanları”, birçok noktada ödün verdiler - vasat, ehliyetsiz insanlarla çalışa çalışa ister istemez sen de onların etkisine kapılıyorsun. Sonuç ortada: parti ve devlet yönetiminin verimliliği düştü, insanlar iktidar kurumlarına güvenlerini yitirdiler, toplumda bunalım işaretleri büyümeye başladı. Dolayısıyla sorduğunuz soruya yanıtı zamanın kendisi verdi.

Sizi uyarmalıyım, İvan Aleksandroviç, bu değerlendirmelerinizi bugün hiçbir yayın organı basmaz...

Benim de bundan şüphem yok zaten. Bizimki şurda samimi bir sohbet, fazlası değil. Sizin röportajınızı muhtemelen görmek için MK’ya gönderirler, orada da bu yayını “yersiz” bulurlar. Ha bir de “siyasal durumu anlamamaktan” dolayı azarlarlar. Eski meydandaki şu “kişi kültü” mücadeleçileri bu durumdan iyi anlar... Cüceler her şeyi kendi zavallı boylarına göre ölçerler. Onlar için tarihsel bir şahsiyetin dev ölçüleri şu nedenle bir “anomalidir” ki, kendilerinin gerçek boyutlarını gösterir.

Voznesenskiy'i bir kenara koyalım. Stalin'in işe zarar vermediği sürece insanların zaaflarına ve eksikliklerine anlayış gösterdiğini söylediniz. Somut bir örnek verebilir misiniz?

Sonsuza dek belleğime yapışıp kalan bir olayı anlatayım. İş gezisi için Moskova banliyösündeydim. İşimi bitirdikten sonra eve daha erken dönmeye karar verdim. Karımın doğum gününe yetişmek istiyordum. Bu nedenle bakanlığa uğramadım, doğrudan eve gittim. Ofisime girseydim oradan uzun süre çıkamazdım. O zamanlar bakanlık yöneticileri gece yarısına kadar çalışırlardı. Banliyödeki sovhozdan ayrılırken birkaç kadeh “yolun açın olsun” içkisini reddetmedim. Eve gelince de hemen kutlama masasına geçtim ve doğal olarak sohbete ve neşeli ortama katıldım. Gevşeyip rahatlamak için deyim yerindeyse Allah'tan bir fırsat çıkmıştı, çünkü bakanlıktakiler beni iş gezisinde sanıyorlardı. Gece yarısından sonra bir ara hükümet telefonu çaldı. Ahizeyi alınca Stalin'in sekreteryasından Poskrebişev'in tanıdık sesini duydum.

- İvan Aleksandroviç, yoldaş Stalin acilen yanına gelmenizi istiyor.
- Ama ben şoförü gönderdim...
- Önemli değil, biz size araba gönderdik bile, beş dakika sonra orada olur.

Epeyce içmiş olmama rağmen sarhoşluğum hemen uçup gitti. Kafam normal çalışıyordu, fakat ayaklarım pek söz dinlemiyordu. Zar zor aşağı indim. Araba gerçekten de gelmiş beni bekliyordu. Stalin'in odasına girince, düşecek gibiydim, sallanıyordum fakat yine de ayakta durmayı başardım. Stalin bana düşünmanca ve delici bir bakış fırlattıktan sonra hemen sorular sormaya başladı. Sorular benim bakanlığın çalışmasıyla ilgiliydi, fakat garip bir izlenim bırakıyordu. Sanki Stalin benim bilgilerimi ölçmeye, sınava çekmeye karar vermişti. Hızlı, net ve kekeleymeden yanıt verdim. Hatta birkaç kez Stalin'i düzelttim, ona sovhozların mali durumu hakkında doğru olmayan bilgiler vermişlerdi.

Sonunda Stalin durdu. Bana karşı tavrının keskince değiştiğini hissettim.

Ülkemiz ikinci bir Hruşçov'a dayanmaz

- Eh, bakanlıktaki duruma hakimsiniz, dedi. Kafanız fena çalışmıyor fakat ayaklar...

Masaya dönüp bir şey aldı sonra bana büyük bir kutu şeker uzattı.

- Benim adıma eşinizi kutlayın. Ne de olsa bugün onun doğum günü.

Ardından bana yaklaştı. Delici bakışlarında kurnaz kıvılcımlar çakıyordu.

- Yine de halk komiserlerinin daha az içip gezmesi lazım.

Ancak eve gelip muazzam iç gerilim üzerimden kalktıktan sonra anladım ki Stalin'in gözünde hayatın nimetlerine karşı sağlamlık sınavını geçmiştim. Bir süre sonra bunun sebepleri de açığa çıktı. Stalin, "Benediktov'un ahlaki olmayan davranışları" hakkında birkaç sinyal aldıktan sonra bizzat işi ele almaya karar vermişti. Sadece geziden döndüğümü nasıl öğrendiğini hâlâ anlayamıyorum. Bakanlıkta hiç kimse gerçekten bundan şüphelenmemişti. Ertesi gün bundan kendim emin oldum.

Büyük bir devlet işleri, ekonomi ve diplomasi deneyiminiz var. Gözlerinizin önünde parti ve devlet idaresi değişti, ülke yeni aşamalara girdi. Yaşananların ışığında sizce, İvan Aleksandroviç, devletimizin başarılı gelişiminin temel koşulu nedir?

Yetkin ve yetenekli bir yönetimin mevcudiyeti. Ülkede yöneticiler nasılsa işler de öyle gidecektir. Biliyor musunuz 30 ve 40'lı yıllarda neden yürümek yerine tam yol ileri yol aldık? Dört yıl gibi bir sürede savaşın harap ettiği ekonomiyi tamamen yeniden kurduk, bilimsel-teknik ilerlemenin öncü konumlarına ulaştık. Çünkü o yıllarda yetenekli insanları bulma, eğitme ve yükseltme yönünde bir devlet sistemi mevcut idi. Stalin "kadrolar her şeyi çözer" temel ilkesine sağlam bir biçimde sarıldı ve yüksek parti ve devlet makamlarına durumu iyiye doğru değiştirme becerilerini iş başında kanıtlamış olan yetenekli insanları getirmekten korkmadı. Üstelik tek tük şahısları değil kitlesel ölçekte. Tam da bu işte Stalin ötekilerden iki kat daha üstündü. Ne yazık ki, ondan sonra devlet dümeninde bir top atışı mesafeden daha yakın

durumaması gereken kişiler belirdi. Bugünkü parti ve devlet yönetimi ülkenin gelişmesi perspektifini yitirdi, küçük cari işlerin içinde boğuldu ve sadece bir şey yönetiyormuş gibi yapıyor. Aslında onlar yönetilen durumunda, kendiliğinden ilerleyen süreçler bizzat onları yönetiyor, ki bunların büyümesi sosyalist düzenin ve devletimizin temellerini yıkabilir. Gerçek liderlerin yokluğu, toplumumuzun gerçek trajedisidir.

Karşıtlarınızın karşı argümanlarını şimdiden öngörüyorum. Batı ülkeleri, diyeceklerdir, lidersiz ve öndersiz hiç de fena yaşamıyorlar, uzak perspektifler hakkında da sanmıyorum ki...

Sovyetler Birliği'ni Batı ile bir saymamak lazım. Bizim düzenimiz farklı, insanlarımız farklı, bilincimiz ve hayata bakışımız farklı. Rusya tarihini okuyunuz, Klyuçevskiy'i örneğin. Rusya'da her zaman çok şey birinci kişiye bağlı olmuştur ve olacaktır. Bizim düzenimiz böyle, bilim insanlarının diyeceği gibi, "genetik kodumuz" böyle. Üstelik sosyalizmde bu daha çok böyle ve eminim ki sosyalizm ülkemizin özelliklerine en büyük ölçüde yanıt vermektedir. Planlı ve yönetilen gelişme koşullarında öznel etkenin rolü ölçülemez derecede büyür. Burada kadrolar, en başta yönetici kadrolar, gerçekten her şeyi çözerler. Ancak burada olumsuz bir moment de vardır. Yetkin bir yönetim ülkenin gelişimini keskince hızlandırırken, yetkin olmayanı ise aynı ölçüde keskince onu frenler ve hatta geriye döndürür. Stalin birincisini kanıtladı, Hruşçov ikincisini. Her şey özü itibarıyla bir ara rejim olan bugünkü yönetimin yerine kimin geleceğine bağlıdır. Stalin ve takımı gelirse -öyle adımlarla ilerleriz ki on-on beş yıl içinde o övülen Amerika dahil herkes geride kalır. Fakat eğer Hruşçov tipi küçük burjuva mayasını almış yöneticiler gelirse, kötü olacak. Ülkemiz ikinci bir Hruşçov'a dayanamaz. Düzen kötü ya da devlet zayıf olduğu için de değil. İşe yaramaz kaptan, tekrar ediyorum, en çağdaş gemiyi kayalara vurup parçalamaya muktedirdir. Dümeni elden bırakması yeterlidir.